UIT DE SALASILA VAN KOETEI.

DOOR

S. W. TROMP.

Toen ik een paar jaar geleden te Koetei geplaatst werd, was al dadelijk mijn voornemen, gegevens te verzamelen tot het opmaken van een stamboom van het Vorstenhuis aldaar. Niet alleen zijn dergelijke genealogische overzichten op zich zelf reeds merkwaardig, maar ook en wel inzonderheid in politieke aangelegenheden kunnen zij dikwerf van groot nut zijn, omdat zij bij ingewikkelde opvolgings-quaesties het goede spoor aangeven, dat te midden van allerlei intrigues naar het juiste doel leidt. Had men altijd een goeden stamboom gehad en daaruit dan willen leeren, voorzeker ware menige moeilijkheid voorkomen.

Van het Koeteische Vorstenhuis was nog geen stamboom opge maakt; omtrent de afkomst zelfs was men het niet eens. Zoo vinden wij daarover in "Mr. ¹ Dalton's essay on the Diaks of Borneo, "published in the Singapore Chronicle, March & April 1831" het volgende curieuze verhaal: " — — — I will transcribe the account of it, written in the Koran of the ² Kraja of ³ Tongarron, by Nabbee Achmet who come down from Heaven on purpose:

"Soon after the great prophet Mahomet ascended into Heaven from Mecca, his second and favourite brother, whose name was likewise Mahomet, dreamed that the prophet appeared to him in the shape of a comet, inviting him forth to preach the true doctrine; he accordingly arose and embarked on board a ship with some chosen followers. They had no occasion for compass or sails as the comet kept before the vessel, and the wind favored them. After being on the Ocean one year, during which period no land was seen, a country was described in the West, over wich the comet remained stationary: this was Coti. Mahomet landed at a place now called ⁴ Cinculeram, when he fell asleep, and his brother again

appeared before him, standing upon the mountain ⁵ Baley Papang; with a loud voice he ordered a Kingdom to be founded, and a capital built which should be considered second only to Mecca. The prophet disappeared after leaving the Koran written by a celestial hand. On awaking, Mahomet found himself in another part of the country, where he built the capital, calling it Tongarron, after the name of the ship which brought them safe. Here it was the Koran was first opened by ⁶ Mahummud Sali Hooden the first Sultan, who after reigning 47 years, was taken up to heaven in a flash of lightning, since which period the family has given a succession of Sultans to Coti. "

These facts the Sultan and his priests say are known throughout the world, and acknowledged by all Rajahs in India who formerly paid tribute. He has no superior or equal except the Sultan of Turkey! " "

Hoe Dalton, een Engelschman, die in 1828 een tijdlang in Koetei verblijf hield, aan dit verhaal is gekomen, weet ik niet. Het is even goed mogelijk, dat hij het zelf heeft verzonnen als dat men het te Koetei heeft uitgedacht om het hem op te disschen. Dalton's berichten missen meermalen den stempel van groote betrouwbaarheid. Hij heeft met een lateren reiziger in Koetei, Carl Bock, gemeen van te veel door een bril van slecht glas gezien te hebben.

Hoe dit echter ook moge zijn, het is zeker, dat men thans in Koetei de door Dalton medegedeelde overlevering niet meer kent, althans voorgeeft, haar niet te kennen. Zoowel de Sultan als verschillende Rijksgrooten, wien ik het verhaal van Dalton voorhield, beweerden, nooit daarvan gehoord te hebben.

In het "Overzicht van het Rijk van Koetei" medegedeeld door A. L. Weddik, Gouverneur van Borneo in het Indisch Archief (eerste jaargang, deel I) en in hoofdzaak bestaande uit een "Extract van de dagelijksche aantekeningen van den civielen gezaghebber voor Koetei en de Oostkust van Borneo, H. von Dewall, op eene reis van Bandjarmassin naar Koetei, Passier, van 1 Nov. 1846 tot 2 Sept. 1847" vinden wij vermeld d.d. 18 Januari: "De eerste beheerscher van Koetei was Maha-radja Deewa Gong Sakhtie, uit den hemel op aarde neergedaald, op het aanhoudend smeeken van eenen in Koetei gezeten Panggawa Besar, die eene menigte kinderen, kleinkinderen en achterkleinkinderen had en de Goden (deewa's) dagelijks om eenen koning bad, om de zijnen te regeren. Maha-radja Dewa Gong Sakhtie huwde met Poetrie Karang Melènoeh,

uit het water verzezen. Uit dit huwelijk stammen de beheerschers van Koetei, voerende in den beginne, den titel van „Ratoe“, dan dien van 7 „Adjie“ (verbastering van Radja), daarna dien van „Pangeran“ en eindelijk, nu sedert 4 geslachten, dien van „Sultan“.

Onder de regering van Adjie di Méndirsa is de Mahomedaansche religie in Koetei ingevoerd, door eenen Arabier, genaamd Toean *Toengkang *Parangan, omdat hij, zoo verhaalt men, op eenen parangan-visch is komen aanrijden.

Een kris, genaamd Boerit Kang, door Maha-radja Deewa Gong Sakhtie uit den hemel medegebragt, is nog in handen van den Sultan.”

Onder 30 Mei komt aldaar voor:

“ — — — — — De vorsten van Koetei stammen, zegt men, van den stam der Bahau „(Dajaks in Boven-Koetei)“ af. Het van al het fabelachtige ontdaan, verhaal komt welligt op het volgende neder:

* Een Bahausch vorst van Bangkalang huwde met eene vorstin van Londong en verwekte bij haar 3 zoons: Ola Segoena, Tieban Bennah en Poentjan Kerna. De moeder wenschte, tegen den wil des vaders, den jongsten zoon, Poentjan Kerna, tot opvolger gekozen te hebben. Daardoor ontstond een burgeroorlog, in welken Poentjan Kerna overwonnen en daarna uit het rijk gebannen werd. Hij zakte met zijnen aanhang de Mahakkam af, stichtte een nieuw rijk en werd de stamvader der tegenwoordige Vorsten van Koetei.”

In zijn „het Koeteische Vorstenhuis“ voorkomende in het Tijdschrift voor Ned. Indie van 1870 (tweede deel) neemt P. J. Veth de mededeelingen van von Dewall over en tracht dezen met elkaar en met andere berichten, waaronder die van den Assistent-Resident ter Oostkust van Borneo J. Zwager (Tijdschrift voor Ned. Indie van 1866 tweede deel) overeen te brengen en zulks in verband met de bijzonderheden omtrent den Boegineeschen prins Radja Terawei vermeld, van wien wij in bovengenoemd stuk „het Koeteische Vorstenhuis“ lezen: „Radja Terawei was de zoon van een Boegineeschen Prins uit Wadjoe, Radja Peniki geheeten, die ook zelf, tijdelijk genoodzaakt uit zijn vaderland te vluchten, Borneo's Oostkust had bezocht, en bij die gelegenheid zijn zoon Bengaroen met de Pasirsche prinses Adji Ratoe in het huwelijk had verbonden. In zijn vaderland teruggekeerd, zond hij zijn tweeden zoon, Radja Terawei, naar Koetei, die er de stichter werd van de bekende Boegineesche kolonie aan de Mahakkam, Samarinda. De zetel der Koeteische vorsten was reeds destijds te Tenggaroeng hoogerop aan de rivier.”

Adji di Mendirsa nu van von Dewall wordt door Veth beschouwd

als te zijn »dezelfde die in de ¹⁰ Genealogie en door Zwager, onder den naam van Mohammed Idris, als eerste Sultan van Koetei vermeld wordt.»

Hij veronderstelt verder »dat Adji di Mendirsa, die eigenlijk slechts een vorst van de Dajak-Bahau was, zich zeer vereerd heeft geacht door zijn huwelijk met de dochter eens broeders van het hoofd van Samarinda, en wellicht is in deze gebeurtenis de eigenlijke aanleiding van zijn overgang tot den Islam te zoeken, die hem van de zijde eens Arabischen zendelings de eer verschafte van met den titel van Sultan te worden begroet.»

Later lezen wij nog: »Het is wel niet twijfelachtig of de eerste Sultan was inmiddels gestorven en opgevolgd door zijn zoon Mohammed Motslihoe'd-dîn; maar in welk jaar dit heeft plaats gehad, kan ik niet met zekerheid bepalen. Von Dewall, schrijvende in 1847, spreekt van een tijdstip ongeveer 60 jaar geleden, dus omstreeks 1787, toen die Sultan reeds aan het bestuur, maar nog »minder-jarig» was. Volgens Dalton had in 1828 zijn zoon en opvolger 12 jaar geregeerd, waaruit blijkt dat Motslihoe'd-dîn in 1816 moet gestorven zijn. Wij zullen hem dus minstens een regeering van omstreeks 30 jaren (1786—1816) moeten toekennen, en met deze gissing komt alles wat wij verder van hem weten goed overeen. Alleen strookt met de vermelde jaartallen niet wat wij bij Zwager lezen, dat de thans regeerende Sultan zijn zestiende descendent zou zijn, — een aan de verhalen der inlanders ontleend bericht, dat duidelijk toont hoe verward en ongerijmd hunne voorstellingen van ¹¹ tempo dholo zijn.» —

Tot zoover de schrijver van »het Koeteische Vorstenhuis»; de verwarring, waarvan sprake is, ligt echter meer aan zijn kant dan aan dien der inlanders, hetgeen niet kan bevreemden, daar zij de eenige bron, die in dezen licht kan geven, bezitten. — Had de Heer Veth hierover kunnen beschikken, voorzeker zou hij tot andere uitkomsten geraakt zijn.

De oorsprong en genealogie van het Vorstenhuis zijn beschreven in een handschrift, door den Sultan van Koetei zorgvuldig bewaard en ¹² »Salasila» geheeten. Dit stuk is wegens den inhoud zeer belangrijk, want het bevat niet alleen vrij goed kloppende geslachts-registers van de Koeteische vorsten, tot den tegenwoordigen Sultan bijgehouden, maar wij vinden daarin ook beschreven den fabelachtigen oorsprong van dat stamhuis en nog vele andere wetenswaardige zaken.

Van wanneer dit handschrift, dat buiten den Sultan slechts aan een zeer enkelen vertrouweling bekend is, dateert, is niet na te gaan. Vermoedelijk is het pas in veel later tijd geschreven en is dit toen alleen geschied met het doel om oude overleveringen, waarop men prijs stelde, aan de vergetelheid te ontrukken.

Welke waarde dit handschrift voor de taal heeft, kan ik niet beslissen. Het is geschreven met Arabische karakters in onzuiver Maleisch; verscheidene vreemde, vooral Javaansche, woorden komen er in voor, zooals in Koetei nog veelvuldig gebruikt worden; verder treft men daarin eenige woorden aan, die, naar ik meen, niet in dictionnaires worden gevonden, en die in Koetei tegenwoordig ook niet meer bekend zijn doch vroeger wel aldaar gebezigd werden.

Naar de spelling der woorden, die dikwerf zeer weinig rationeel, ja soms bepaald foutief is, te oordeelen, moet men veronderstellen, dat het geschrift gemaakt is door een ¹³ Bandjerees; het kan echter ook zijn dat het nu nog aanwezige, hetwelk er niet zeer oud uitziet, eene kopie is van een vroeger bestaan hebbend stuk, en dat, bij het kopieeren door Bandjereesche hand, fouten gemaakt zijn. Wie oorspronkelijk de auteur geweest is, is mij niet bekend.

„De Salasila” vangt aan met een verhaal, hoe Koetei aan een vorst kwam. De naam Koetei was toen niet bekend; het land, dat thans zoo heet, droeg volgens mondelinge overlevering, destijds den naam van „Noesëntara”.

„De „Salasila” zegt, dat er vier nagëri's (landschappen) waren: Djahitan-Lajar, Hoeloe-Doesoen, Sëmbaran en Binaloe, waarvan de twee eersten vorsten kregen. Deze landschapjes en zoo vele andere, waarvan de namen later in de „Salasila” vermeld worden, waren vermoedelijk kolonien van ¹⁴ Hindoe-Javanen, meer of minder nabij het strand gelegen. Deze kolonien zijn waarschijnlijk in den loop der tijden, naar de legende te oordeelen, nadat twee daarvan gezamenlijk een vorstenpaar hadden bekomen, samengesmolten tot één geheel, dat zich van lieverlede, vooral na de bekeering tot den Islam, meer binnenslands heeft uitgebreid.

Bij deze uitbreiding verloren de kleine rijkjes van ¹⁵ Markaman, ¹⁶ Kota-Bangoen en ¹⁷ Pahoe, waarvan de onderwerping aan het benedenlandsche Koetei nog in de „Salasila” vermeld staat, hunne onafhankelijkheid. Ook deze landschapjes zijn waarschijnlijk koloniën van Hindoe-Javanen geweest; te Markaman toch is het gouden ¹⁸ Hindoebeeldje gevonden, thans nog onder de Rijkssieraden bewaard en nu nog worden dáár soms op twaalf voet diepte half ver-

gane baksteen en van roode aarde aangetroffen, zooals in Koetei anders niet, maar wel, naar ik meen, op Java bekend zijn; van Kota-Bangoen is het bronzen ¹⁹ Hindoe-beeldje, door Carl Bock beschreven, afkomstig.

Ten tijde dat al deze koloniën één geheel werden, waren vermoedelijk de binnenlanden, althans dat groote gedeelte, hetwelk zich ten Noorden der Mahakam-rivier tot de grenzen van Bërouw uitstrekt, nog niet bewoond, en zijn deze eerst later min of meer bevolkt geworden door de Modang-, Kënja- en Bahau-²⁰ Dajakstammen, van welke de overleveringen berichten, dat zij allen, afkomstig uit het centrum van Borneo, het onafhankelijke land van Poh-Këdjín, gelegen aan den oorsprong der Kajan of Rivier van Boeloengan naar de benedenlanden verhuisd zijn toen hunne bakermat te eng werd en er de opbrengsten van den bodem niet meer voor de behoeften toereikende waren. Zich binnen het stroomgebied der Mahakam, de groote rivier van Koetei, vestigende, moesten zij de suprematie van de meesters dezer rivier, de machthebbenden in de benedenlanden, erkennen.

Hoe de Toendjoeng-Dajakstam beneden de Mahakam, die niet van Poh-Këdjín doch waarschijnlijk uit het Zuiden, de tegenwoordige Residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, afkomstig is, gekomen is onder den Vorst van Koetei, verklaart de „Salasila“, zooals wij straks zullen zien.

De „Salasila“ begint met de mededeeling dat het hoofd van Djahitan-Lajar uit den hemel een zoon kreeg, aan wien de naam werd gegeven van Adji Batara Agoeng Dewa Sakti en dat de Pëtinggi van Hoeloe-Doesoen of Mëlanti op even wonderdadige wijze eene dochter bekwam, later genoemd Poetëri Djoendjoeng Boewih of Poetëri Karang Mëlënoe; deze laatste kwam uit het water.

Omtrent de geboorte en de jeugd der twee vorstenkinderen lezen wij in de „Salasila“ uitvoerige mededeelingen, daarbij worden vele bijzonderheden, aangaande gebruiken, kleeding, enz. vermeld, die voor de kennis van Koetei niet van belang ontbloeit zijn, omdat de tegenwoordig nog in zwang zijnde hofgebruiken te Tëngaroeng gebaseerd heeten te zijn op de in de „Salasila“ neergeschreven overleveringen. Dit handschrift wordt dan ook door den ²¹ opperceremoniemeester van den Sultan nog dikwerf geraadpleegd.

Onder de in de „Salasila“ genoemde plechtigheden komt voor het „tidjak-tanah“ bekend uit het opstel „Eenige mededeelingen omtrent de Boegineezen van Koetei“ (Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volken-

kunde van Ned. Indie jaargang 1887 1^e aflev.) Om dit feest te kunnen vieren ging de Pëtinggi van Djahitan-Lajar ²² koppensnellen (mëngajau) naar de Badjau's van Poelau Sëmanti; de Ngabehi van Hoeloe-Doesoën ging met hetzelfde doel naar Poelau Pandjang. Bij dergelijke sneltochten op groote schaal werden altijd krijgsgevangenen gemaakt en zoo ook bij deze gelegenheden. De Pëtinggi van Djahitan-Lajar bracht de zijne naar Boentang, de Ngabehi van Hoeloe-Doesoën de zijne naar Poelau Lindoer.

Na het groote feest ter eere van Adji Batara Agoeng Dewa Sakti werden de overblijfselen der gerechten en der versierselen verdeeld onder de menschen van Oengkal, Kënanan, Sambira, Marangkajoe, Santën, Santën-Dalëm, Kanioengan, Boentang, Bras-basah, Pandansari, Goenoeng-Kamoening, Ridjang, Rikang en Tandjoeng-Sëmat.

Voor het feest ter eere van Poetëri Karang Mëlënoe werden geïnviteerd de bewoners van Binaloe, Sëmbaran, Panjoewangan, Sënawan, Sangasanga, Këmbang, Soengei-Samir, Doendang, Manggar, Samboeni, Tanah-Merah, Soesoeran, Tanah-Malang; behalve hen kwamen nog kijken menschen van Poelau Atas, Karangasan, Karangmoemoes, Loewak-bakoeng, Semboejoetan en Mangkoepalas. Bijna al deze plaatsnamen zijn blijven bestaan; de plaatsen zelf echter zijn meerendeels reeds sedert tijden onbewoond, tot welke ontvolking ²³ de onveiligheid door zeerooverij wel de voornaamste aanleiding zal zijn geweest.

Toen Adji Batara Agoeng Dewa Sakti meerderjarig was geworden, kwam een „Radja Tjina“ (Chineesch Vorst) met een „wangkang“ (vaartuig) om met hem te „mënjaboeng“ (hanengevechten te houden); men verloor over en weer, totdat eindelijk de „Radja Tjina“ de „wangkang“ met den geheelen inhoud op 't spel zette; onder den inhoud waren ook de opvarenden begrepen. De Chinees verloor. Terwijl een gedeelte der bemanning het vaartuig op het droge wilde brengen en daartoe een geschikte plaats in orde bracht, naaide een ander deel op een nabijelegen berg zeilen en toen men hiermee klaar was, zeilde men op zekeren nacht met de „wangkang“ heimelijk weg. Het liep den vluchtelingen evenwel niet mede; want, zoo lezen wij in de „Salasila“, in de zee, waar zij zeilden, werd het donker, op de hoogte van de „wangkang“ werd het schuim der baren aarde (boewih itoe ajar mëndjadi tanah di-tëntang wangkang), zoodat men niet verder kon komen en aan land moest gaan; de Chineezën vluchtten daar het bosch in, hun weg werd de grens tusschen Koetei en ²³ Bërouw (mëndjadi përsipatan Koetei dëngan

Bërau); zij zelf werden ²⁴ Basëp's en ²⁴ Daja's (maka tjina inilah jang mëndjadi Basëp dan mëndjadi Daja). In de „Salasila" wordt nog eens herhaald dat de weg, waarlangs de Chineezzen vluchtten, de grens werd tusschen Koetei en ²⁵ Koeran en deze zich uitstrekke van Kanioengan aan zee tot Tëbah landwaarts in. Met de zee, waar de Chineezzen zeilden, moet dus de baai van Sangkoelirang bedoeld zijn.

Toen de Chineezzen met hunne „wangkang" waren gevlucht, werden zij door Adji Batara Agoeng Dewa Sakti nagezet en bij die gelegenheid werd het bergje gevonden, waar zij hunne zeilen (lajar) hadden genaaid (djahit); dit kreeg daarnaar den naam van ²⁶ Goe-noeng Djahitan-Lajar. Adji Batara Agoeng Dewa Sakti besloot dáár zijn „pëdalaman" (kraton) te maken, omdat de plek zeer fraai was (karana tērlaloe pērmei roepanja). Deze „pëdalaman" was spoedig klaar van wege het groot aantal menschen, dat daarna werkte en het gemeen overleg (poepoeslah dari pada kabanjakan orang bēkērdja sērta dēngan moepakatnja.)

Eens in zijn „pëdalaman" gevestigd, ging Adji Batara Agoeng Dewa Sakti op reis naar ²⁷ Broenei om dáár zijn haan te laten vechten. Natuurlijk won hij; hij bezocht verder met hetzelfde doel ²⁸ Sambas, ²⁸ Soekadana, ²⁸ Matan; overal was hij even gelukkig en hij keerde, met groote winst beladen, over zee terug, terwijl een deel zijner volgelingen over land den terugtocht aanvaardde en volbracht.

Niet lang na zijn thuiskomst maakte hij plan om naar Modjopahit te gaan; hij kon hieraan echter geen uitvoering geven, omdat men gaarne had, dat hij huwde en wel met de dochter van Ngabehi Hoeloe-Doesoen, die een godenkind was evenals hij. Hoe het tot dit huwelijk tusschen Adji Batara Agoeng Dewa Sakti en Poetëri Karang Mēlēnoe kwam, wordt in de „Salasila" breedvoerig meegedeeld, maar de plechtigheden bij het huwelijk zelf, die anders der vermelding zeker overwaard zouden zijn geweest, zijn weggelaten.

Spoedig na het huwelijk werd Poetëri Karang Mēlēnoe zwanger. Zooals gewoonlijk, had zij in die gezegende omstandigheden lust in bijzondere schoteltjes, en om daaraan te kunnen voldoen ging Adji Batara Agoeng Dewa Sakti met zijn blaaspijp op de jacht. Hij kreeg echter niets dan een „toepei" (eekhoorn), die van een „pëtei" (boom met zeer stinkende vruchten), aan het „pantei" (strand) staande, in de „koempei" (riet) viel. Die toevallige combinatie van „toepei", „pëtei", „pantei" en „koempei" vond Adji Batara Agoeng

Dewa Sakti zóó treffend, dat hij op de plaats der „koempei“ een nieuwe „pědalaman“ stichtte en deze Koetei noemde.

Toen de tijd dáár was, beviel Poetëri Karang Mělnoe van een zoon, aan wien de naam van Padoeka Nira werd gegeven.

Na deze gewichtige gebeurtenis zette Adji Batara Agoeng Dewa Sakti zijn plan om naar Modjopahit te gaan door en vertrok. Zijne vrouw kon de eenzaamheid echter niet verdragen en besloot de aarde te verlaten na haar kind, dat nog klein was, aan de bewoners van Sěmbaran en Binaloe toevertrouwd te hebben. Zij gaf vooraf nog eenige orders, waaronder voorkomt, dat men haar kind, indien het kwam te sterven, niet mocht verbranden, ook niet laten wegdrijven, maar het in een ²⁹ steenen vaas moest doen en een mausoleum oprichten midden in de plaats (masoekkan ka-dalam tadjau djangan dibakar dan djangan dihanjoetkan; taroh ka-dalam tadjau dan boewatkan tjandi, taroh di-těngah běnoewa).

Zij verdween vervolgens in de Mahakam bij Tandjoeng-Riwana, waar zij onderdook.

Nog niet lang was dit gebeurd of Adji Batara Agoeng Dewa Sakti kwam van Modjopahit terug; hij vernam wat zijne vrouw gedaan had, en was daarover zóó bedroefd, dat hij haar volgde door ook bij Tandjoeng-Riwana in de Mahakam te verdwijnen.

Padoeka Nira groeide voorspoedig op, en toen hij veertien jaren was geworden, werd hij gezegend door veertig Dewa's, die uit het water waren te voorschijn gekomen (di³⁰těpoeng-tawar olih ampat-poeloeh dewa, jang timboel dari dalam ajar) en kreeg hij den naam van Adji Batara Agoeng Padoeka Nira.

Hierop volgt in de „Salasila“ een lang verhaal hoe Měrakap, „orang toewa“ (oudste) van ³¹ Běngalon in eene bamboegeleding een dochttertje vond, in de eene hand een ei, in de andere een ³² „oentjal“ houdende.

Zij kreeg den naam van Padoeka Soeri en werd later de vrouw van Adji Batara Agoeng Padoeka Nira.

Bij gelegenheid van dit huwelijk werd de ³³ „soemahan“ (bruid-schat) niet geheel afbetaald en daarom overeengekomen, dat Běngalon geen onderdeel van Koetei zou uitmaken, geen belastingen zou behoeven op te brengen maar bondgenoot zou blijven; als de eene moeilijkheden kreeg, zou de andere daarin deelen (sampei kapada hari ini tijada měmběri oepěti ka-Koetei Kěrtā Něgara sěbab soemahannja bělom habis dibajar; djika soesah Běngalon, soesah Koetei dan djika soesah Koetei, soesah Běngalon; dēmikijanlah Koetei děngan Běngalon sampei sakarang ini).

Adji Batara Agoeng Padoeka Nira en Padoeka Soeri kregen zeven kinderen, eerst vijf zoons: Maharadja Sakti, Maharadja Soerowongso, Maharadja Indĕrawongso, Maharadja Dĕrmawongso en Maharadja Soeltan, daarna twee dochters Radja Poĕteri en Dewa Poĕteri.

Na de geboorte dezer kinderen kwam volgens de „Salasila“ een tijd van voorspoed; de handel was levendig, de rijst goedkoop en de vruchten waren overvloedig (dagangpoen banjaklah datang, bĕras padipoen moerah dan sĕgala boewah-boewahan ma'moerlah).

Toen de kinderen groot waren, stierf Adji Batara Agoeng Padoeka Nira; en de bewoners van Djahitan-Lajar, Hoeloe-Doesoen, Sĕmbaran en Binaloe overlegden te zamen om een „tjandi-poera“ (praalgraf) op te richten, daar men den overledene niet meer mocht laten wegdrijven. Toen de „tjandi-poera“ klaar was, werd het lijk in een „tadjau“ gedaan en deze in het mausoleum bijgezet. Men rouwde over den dood des vaders veertig dagen, waarop ³⁴ gehuild werd (laloelah toeroen tangis). Daarna ging Maharadja Sakti met tal van menschen uit om een zevental plaatsen te ³⁵ onderwerpen (taloek) 1°. Pajawangan, 2^e Samboejoetan, 3^e Sangasanga, 4^e Pandansari, 5^e Kĕmbang, 6^e Sĕnawan en 7^e Doendang. Hierin geslaagd zijnde, konde men pas ³⁶ den rouw afleggen (mĕmboewang bĕratap).

De elf nagĕri's moesten nu overleggen, wie vorst zoude worden. De oudere broeders wezen daartoe den jongsten, Maharadja Soeltan, aan, als vereenigende in zich de meeste goede eigenschappen. Deze berustte in de keuze der ouderen, hoewel niet zonder protest (adinda ini lagi kĕkanak dan ³⁷ krongo; bĕlom sampei akal sĕrta moeda dari pada kakanda sĕkalijan; baiklah kakanda pikirkan baik-baik, karana tijada moedah orang mĕndjadi radja — dat is: ik ben nog kind en dom, heb nog geen verstand genoeg, ben daarbij jonger dan gij allen; daarom is het 't best dat gij goed nadenkt, want het is niet gemakkelijk voor een mensch om vorst te worden). Hij voegde daarbij de voorwaarde dat zijne broeders „mĕntĕri“'s zouden worden en blijven. Deze voorwaarde namen de broeders aan en zij beloofden elkander daarop: Wie van vorstelijke afkomst (er staat eigenlijk: vorst) is, zal vorst worden, wie van een „mĕntĕri“ afstamt (er staat: wie „mĕntĕri“ is), zal „mĕntĕri“ worden en de bewoners van genoemde (elf) plaatsen zullen onderdanen zijn; wanneer een vorst „mĕntĕri“ of een „mĕntĕri“ vorst wordt, zal de rust in het land verstoord worden (adapoen jang radja, mĕndjadi radja djoewa dan jang mĕntĕri mĕndjadi mĕntĕri djoewa dĕngan sĕkalijan nagĕri jang disĕboet itoe mĕndjadi ra'jat; lamoen radja mĕndjadi mĕntĕri atawa

měntěri měndjadi radja, mėlainkan haroeharalah nagěri ini; itoelah pěrđandjian adji jang lima běrsoedara itoe; itoelah maka sěbabnja nagěri Koetei tijada radja měndjadi měntěri, tijada měntěri měndjadi radja dan tijada anak radja-radja měndjadi měntěri)." Deze overeenkomst werd door de broeders op den berg "Sangijang angkat-angkatan" beëdigd onder het branden van zwarte ³⁸ widjen, dat dienen moest voor de vergelijking: "als wij deze gelofte niet gestand doen, moge dan onze nakomelingschap verstuiven als de asch dezer gebrande widjen."

Hierop volgt in de "Salasila" het verhaal der troonsbestijging van Maharadja Soeltan.

Eenigen tijd hierna overlegde de Vorst met zijne broeders, hoe zij de "adat radja" (gewoonte der Vorsten) zouden kunnen leeren, toen een vaartuig de rivier kwam afzakken, waarin Maharadja Inděra Moelija, vorst van Markaman, zat. Men sprak met dezen af dat Maharadja Soeltan en Maharadja Sakti met hem te zamen naar Modjopahit zouden gaan om hetgeen, waaraan allen behoefte hadden, te leeren. Maharadja Sakti zou dáár de "adat měntěri" bestudeeren. —

Het verhaal van deze reis neemt een goed deel der "Salasila" in. Wij lezen daar hoe het drietal per "ajoen" (ajoenan = schommel) door de lucht naar Modjopahit vloog, waar het met veel onderscheiding door Sangratoe Maharadja ³⁹ Bermå Widjåjå en diens eersten minister ⁴⁰ Patih Gadjah Meda ontvangen werd. Toen het er op aankwam datgene te leeren, waarvoor zij gekomen waren, werd Maharadja Sakti naar Patih Gadjah Meda verwezen, terwijl Sangratoe Maharadja Bermå Widjåjå zelf Maharadja Soeltan zou onderrichten. Tot Maharadja Inděra Moelija, zeide de Sangratoe dat hij zich tot Maharadja Soeltan moest wenden, zoodra deze in zijn rijk zoude zijn teruggekeerd. Maharadja Inděra Moelija, zich zelf gelijk aan Maharadja Soeltan wanende, nam dit zoo kwalijk, dat hij dadelijk alleen terugkeerde.

Maharadja Soeltan en zijn oudere broeder bleven en leerden veel.

Na geruimen tijd aan het hof van Bermå Widjåjå doorgebracht te hebben, aanvaardden de Koeteische prinsen den terugtocht, waarvoor zij een eerepoort, die zij volgens de legende van den Modjopahitschen vorst hadden gekregen (in de "Salasila" staat dit niet vermeld) en die bekend is onder den naam van ⁴¹ "lawangsěketeng", gebruikten.

Te Koetei was groote vreugde over de terugkomst van den Vorst, dien de thuis gebleven broeders aan het hoofd van het geheele volk

feestelijk inhaalden. Bij deze gelegenheid bekwam Maharadja Soeltan den titel van „Sangratoe“. Hij werd vervolgens gezegend door zijne zuster ⁴² Dewa Poetëri, met veertig dewa's, waarna deze Dewa Poetëri ten hemel voer.

Niet lang daarna gebeurde het, dat er een prauw van bovenstrooms kwam. In deze zat ⁹ Poentjen Kërna, vorst der Toendjoengs. Toen hij voor Sangratoe Maharadja Soeltan gebracht werd, antwoordde hij op de vraag, met wat doel hij naar Koetei was afgevaren: „Ik ben afgevaren en hier voor U verschenen, omdat ik U dienen wil, wanneer gij goedvindt, dat ik mij hier vestig en Uw dienaar word.“ (patih bërhanjoet mēnghadap andika kamari, hēndak ⁴³ bëršewaka kapada andika, lamoen andika soeka akan patih ini hēndak diam di-sini ⁴⁴ mēngaoela di-andika) Het verzoek van Poentjen werd aangenomen en hij bleef alzoo te Koetei.

Na dit verhaal volgt in de „Salasila“ de mededeeling dat Maharadja Soeltan met zekere Padoeka Soeri ging huwen; van waar deze prinses kwam, staat niet vermeld. Het voorbeeld van Maharadja Soeltan wenshende te volgen, vroegde Poentjen Kërna diens zuster, Radja Poetëri, ten huwelijk. De broeders vonden dit aanzoek zeer gepast en zoo werd Poentjen Kërna Maharadja Soeltan's zwager.

De beide schoonzusters werden spoedig zwanger en beiden baarden zoons. Padoeka Soeri kreeg Radja Mandarsah en Radja Poetëri beviel van Sëri Gambira. Toen Radja Mandarsah veertien jaar oud was, stierf Maharadja Soeltan. Het lijk werd wederom in een „tadjau“ gedaan, en deze bij de overblijfselen van Adji Batara Agoeng Padoeka Nira gevoegd.

Radja Mandarsah werd de opvolger van zijn vader, terwijl Sëri Gambira voogd over hem werd (Sëri Gambira zal dus wat ouder dan zijn neef zijn geweest). Zoowel Radja Mandarsah als Sëri Gambira huwde, met wie staat niet vermeld; beiden kregen kinderen: Radja Mandarsah eene dochter Radja Poetëri, Sëri Gambira een zoon Përmata Alam.

Toen Radja Poetëri volwassen was, huwde zij met een kleinzoon van Maharadja Sakti uit Pasir, genaamd Pangeran Tēmēnggoeng Baja-Baja. Niet lang na dit huwelijk wees Radja Mandarsah zijn schoonzoon als aanstaand troonsopvolger aan, waarmede de bevolking, overwegende dat haar Vorst geen zoon had, genoegen nam. Eenigen tijd later stierf Radja Mandarsah en werd zijn lijk wederom in een „tadjau“ gedaan en bij zijn voorvaderen bijgezet; hij werd, zooals afgesproken was, opgevolgd door Tēmēnggoeng Baja-Baja.

Zijne vrouw Radja Poetëri werd intusschen zwanger en kreeg een tweeling, namelijk twee zoons, waarvan de oudste Radja Makoeta en de jongste Adji Raden Widjaja genoemd werd.

Na den dood van Tëmëngoeng Baja-Baja volgde zijn oudste zoon Radja Makoeta hem op. Gedurende de regeering van dezen Vorst kwamen twee vrome mannen van Makassar te Koetei; de eene heette Toewan di Bandang, de andere Toewan Hadji Toenggang Parangan. Eerstgenoemde keerde spoedig naar Makassar terug; de andere bleef en richtte zich tot Radja Makoeta om hem over te halen den Islam te omhelzen. Hij wees hem daarbij op het voordeel van het aannemen van den nieuwen godsdienst, zeggende, dat al wie dit deed na den dood in het paradijs zoude komen, terwijl de ongeloovigen, die varkensvleesch aten, wanneer zij stierven door Allah-ta'ala naar de hel gezonden zouden worden, om daar in rook te vervliegen. Radja Makoeta vroegde daarop aan Toewan Toenggang Parangan, welke macht, „pëngoewasaän“, de Islam gaf; hij voegde erbij, dat hij de nieuwe leer wilde aannemen, indien zijne macht moest onderdoen voor die van den leeraar. Men toonde daarop elkaar wederkeerig, waartoe men in staat was. Eerst verdween Radja Makoeta en moest de andere hem zoeken, waarin hij slaagde. Vervolgens ging Radja Makoeta naar buiten, tezamen met Toewan Toenggang Parangan en gevolgd door het geheele volk. Dáár deed hij als bewijs van zijne macht een groot vuur ontstaan en zeide toen tot Toewan Toenggang Parangan: „Doe iets daartegen.“ Deze nam hierop „ajar sëmbahjang“ (reinigde zich) en deed een godsdienstoefening van twee afdeelingen, waarna het zóó zwaar begon te regenen dat de geheele landstreek overstroomd en het vuur gebluscht werd. Vervolgens riep hij zijn zaagvisch en, toen die gekomen was, zeide hij: „Zaagvisch! wie niet naar mijne woorden wil luisteren, dien moogt gij hebben.“ Het volk van Koetei werd hierop bevreesd, en toen Toewan Toenggang Parangan dan ook aan Radja Makoeta vraagde, wat hij nu van plan was te doen, begreep deze dat, als hij den Islam niet aannam, men ongelukkig zoude worden. Hij verzocht evenwel uitstel om ⁴⁵ de varkens onder de huizen en het ingemaakte varkensvleesch in de aarden potten op te eten (Satëlah dëmikijan, maka Radja Makoetapoen bër pikirlah ija akan apabila tijada akoe mënnoeroet, binasalah ra'jatkoe; satëlah soedah ija bër pikir dëmikijan itoe, maka ijapoen mënjahoet kata Toewan itoe, katanja: baiklah Toewan, mënnoeroetlah saja akan tètapija saja lagi mëminta toenggoe, saja hëndak mënghabisi babi

saja, jang di-bawah roemah saja ini dan mēnghabisi pēkasam di-tēmpajan). Dit uitstel werd verleend en, terwijl het volk van Koetei zich nog voor het laatst te goed deed aan versch en ingelegd varkensvleesch, bouwde men de eerste bidkapel (langgar). Toen men hiermede klaar was, leerden eerst de Vorst, daarna de prinsen, vervolgens de Rijksgrooten, eindelijk het volk de leerstellingen van den Islam; en, eens zelf daarmede bekend geworden, breidde men de nieuwe leer met geweld uit, de rivier opwaarts tot Loewak-bakoeng, langs de zee om de Noord tot Kanioengan, Manoeban en Sangkoelirang, om de Zuid tot Balikpapan.

Hierop volgde weder (volgens de „Salasila“) een tijd van voorspoed; de rijst was goedkoop, er waren vruchten in overvloed, de handel bloeide.

Nadat Radja Makoeta eenigen tijd geregeerd en met klem den nieuwen godsdienst bevestigd had, huwde hij met Ratoe Agoeng; van waar zij kwam wordt niet gezegd. Tegelijkertijd trouwde zijn tweelingbroeder Raden Widjaja met eene dochter van Pērmata Alam, den kleinzoon van Poentjen Kērna en Raden Poetēri. Beide huwelijken werden nu voor het eerst in de „langgar“ door Toewan Toenggang Parangan gesloten.

Radja Makoeta kreeg bij zijne vrouw drie kinderen, één zoon Adji di Langgar en twee dochters Adji Ratoe Mangkoerat en Adji di Gēdoeng; bij andere vrouwen had hij nog vier kinderen. De echtgenoot van Adji Raden Widjaja beviel van een zoon, die Wadoe Adji genoemd werd.

Toen Radja Makoeta reeds oud was, liet hij een mesigit bouwen onder leiding van Mangoen di Poera en klaar zijnde, was dit werk een waar meesterstuk te noemen van wege het snijwerk.

Niet lang daarna stierf Radja Makoeta. Het lijk werd niet meer zooals te voren in een „tadjau“ bijgezet maar behoorlijk begraven; na zijn dood heette hij Adji di Mēkam. Hij werd opgevolgd door zijn zoon Adji di Langgar met Wadoe Adji als Rijksbestierder. Adji di Langgar huwde vier vrouwen: 1. Toewan Rapat, 2. Toewan Kata, 3. Toewan Rimah en 4. Njai Tamboen.

De derde vrouw wordt in de „Salasila“ gezegd, een dochter te zijn geweest van Adji Raden Poetēra en Raden Boengsoe; vermoedelijk is deze Adji Raden Poetēra dezelfde als Adji Raden Widjaja en Raden Boengsoe de nog ongenoemde dochter van Pērmata Alam; dit veronderstelt men ten minste in Koetei; zulks aannemende, krijgt men hierdoor de afstamming der Koeteische Vorsten, van het Toendjoeng-Dajaksch hoofd Poentjen Kērna.

Bij deze Toewan Rimah kreeg Adji di Langgar twee zonen Pangeran Sinoem Pandji Mëndapa Ing Martapoera en Pangeran Sinoem en ééne dochter Adji Roebat. Bij andere vrouwen, onder welke Toewan Kata, had hij nog meer kinderen. Uit hen allen eene keuze voor troonsopvolger te doen, viel Adji di Langgar, toen hij oud was, zóó zwaar, dat hij met zijne Rijksgrooten overlegde om gezamenlijk naar den Berg ⁴⁶ „Angkat-angkatan“ te gaan, waar een groote „pëngoedji“ (eigenlijk „batoe-pëngoedji“ = toetssteen) lag, ten einde dáár de kinderen te toetsen door hen den bewusten steen te laten opnemen.

Van alle kinderen, hoeveel moeite zij ook aanwendden, was er slechts één, die den steen konde opnemen; deze was Pangeran Sinoem Pandji Mëndapa Ing Martapoera, de oudste zoon van Toewan Rimah. Het volk, dat er omheen stond, juichte, toen het dat zag; het volgde Adji di Langgar bij diens terugkeer naar den kraton, waarop men dadelijk toebereidselen maakte voor de kroning van den nieuwen vorst.

Van den opvolger van Adji di Langgar vermeldt de „Salasila“, dat hij met zijn volk optrok tegen Markaman. Dit was zóó machtig, zegt het handschrift, dat er niet minder dan zeventien duizend zeven honderd en zeven en zeventig onkwetsbare voorvechters waren en dat er zeven radja's regeerden (adapoen banjaknja hoeloebalangnja orang Markaman itoe, orang jang tijada dimakan olih ⁴⁷ béradja itoe, salaksa toedjoeh-riboe toedjoeh-ratoes toedjoeh-poeloeh-toedjoeh orang; adapoen radjanjapoen toedjoeh orang djoewa, jang mēngoewasāi di-dalam nagëri itoe.) Van de vier voorvechters, waarop Pangeran Sinoem Pandji Mëndapa Ing Martapoera vertrouwde, Labda, Kinarangbaja, Rangka joeda en Kibajansampit, worden bijzonderheden meegedeeld om hunne groote kracht te bewijzen. De strijd duurde zeven dagen lang; van weerszijden werden groote verliezen geleden. Ten laatste kwam Pangeran Sinoem Pandji Mëndapa Ing Martapoera te staan tegenover Maharadja Derma Satia, den voornaamsten vorst van Markaman. Wel was hierdoor het gevecht nog niet dadelijk beslist, want, hoe zij elkander ook troffen, geen hunner werd verwond; maar toen eindelijk Pangeran Sinoem Pandji Mëndapa Ing Martapoera zijn mandau wegwierp en de oude heilige kris ⁴⁸ „Boerit Kang“ trok, was het met Derma Satia gedaan want één enkel klein wondje van dit wapen was voldoende, daar het hem onmiddelijk deed sneven.

De bevolking van Markaman gaf zich daarop over; de onderwerping

van dit rijkje werd gevolgd door die van de landschappen Kota-Bangoen en Pahoe.

De overlevering zegt intusschen, dat na de nederlaag van Markaman het voornaamste overgebleven hoofd van deze plaats, evenals een van de Koeteische voorvechters Kinarangbaja geheeten, met het meerendeel der inwoners naar het Bandjermasinsche verhuisde, van waar men nimmer is teruggekeerd; Markaman is sedert een nietig plaatsje geworden.

Na het verhaal van den krijg bij Markaman gaat de „Salasila” in een eenvoudig geslachtsregister over, ingeleid met de woorden „verder zullen wij het verhaal maar niet lang meer maken” (kĕmoedijan maka tijadalah kami pandjangkan tjarita lagi). De geslachtsregisters zijn sedert bijgehouden tot onzen tijd.

Tot zooverre het handschrift.

Een overzicht van de afstamming van het Koeteische Vorstenhuis, aan de „Salasila” ontleend, volgt hier achter. Eenige toelichtingen zijn daarbij zeker niet overbodig. Ten eerste is noodig de leemte aan jaartallen in de „Salasila” zoo veel mogelijk aan te vullen. Van den eersten tijd weten wij dienaangaande niets met zekerheid; maar wat den held van Markaman betreft, den man, die de ⁴⁶ „Batoe Angkat-angkatan” konde oplichten, van hem is bekend, dat hij in 1635 den schepter zwaaide. In dat jaar toch is Gerret Thomassen Pool naar Koetei en Pasir gezonden. De reden van dezen tocht was, dat de Edele Compagnie ter verkrijging van een voordeelig contract aan den Sultan van Bandjermasin had beloofd, onder anderen” ⁴⁹ bijstand te verleenen, om de Javanen en Makassaren, die tegen ’s konings wil in Passir handel dreven, van daar te verdrijven en te verdelgen, ’s konings oppergezag door de oproerige en cijnspligtige vorsten van Coetei en Passir weder te doen erkennen, en daartoe eenige onzer voor Macassar leggende schepen af te zenden en onmiddellijk naar Borneo’s Oostkust te zenden, indien de koning ons smaldeel van geschikte stuurlieden wilde voorzien.”

In het ⁵⁰ „Dagh journaal der vojage naar Martapoura ende op de Oostcuste van Borneo door den commandeur gerret thomas pool” lezen wij dd. 8 November 1635 onder meer”: welcken ondercoopn” (pieter pietersen, die naar den wal gezonden was)” wederom comende rapporteerde dat den coninck belooft hadt en hem daer op de hand gegeven seggende geen maccass, noch javanen off andere vremde natie in toecomende geen handel meer te verleenen als ons ende de coninck van Banjer alleen ende wilde hem daer mede

vereenigen als onderdaen, tot teijcken van waerheijt sondt tegens den avond. een brieff aan de Ed. Hr. Generael, enz." In dien brief nu staat vermeld, ⁵¹ dat hij kwam van pangoran Ady Pattij Cinom Pansgij Amodappa Ingh Martapoera, blijkbaar denzelfden als bovengenoemden Pangeran Sinoem Pandji Mëndapa Ing Martapoera uit de "Salasila."

In de ⁵² "Beknopte Geschiedenis van het Makassaarsche Celebes en Onderhoorigheden van Roelof Blok" komt voor: "de vorsten van Passir en Koeti werden in 1686 door den Bonischen prins Aroe Teko tot den koning van Boni, Radja Palaka, gebragt, en door dezen op het kasteel, waar zij beiden als vrienden tot het bondgenootschap werden toegelaten, enz." Ook Valentijn vermeldt de komst van deze twee Vorsten te Makassar. Noch Blok noch Valentijn noemen echter hunne namen; elders heb ik die evenmin kunnen ontdekken; in de op het Rijksarchief aanwezige stukken van dien tijd heb ik zelfs betreffende dit bezoek niets kunnen vinden. Maar uit de omstandigheden ^{1o} dat niet blijkt dat er ooit andere Koeteische Vorsten op Celebes zijn geweest, ^{2o} dat Pangeran Dipatti Modjo Kasoema Ing Martapoera na zijn dood is bekend geweest als Pangeran di Toradja, omdat hij, naar men zegt, gestorven is in het land der To-radja's, waaronder Celebes wordt verstaan, uit die omstandigheden kan, dunkt mij, geconcludeerd worden dat bij genoemden Vorst het cijfer 1686 past.

In een ⁵³ brief van den Opperkoopman en Opperhoofd te Samarang Nicolaas Krul aan den Gouverneur-Generaal en Raden van Indië dd. 17 April 1739 komt voor: "— — wien verder d' Eer heb schuldpligtig te besteden dat den Sultan van Coetij Maslag Godin Edris aan mij heeft geschreven een Maleijschen brief — — — —". Met dezen Sultan wordt blijkbaar bedoeld Moehammad Idries, Koetei's veertiende Vorst; neemt men daarvoor den vijftienden Vorst Sultan Moehammad Moeqlihoe-d-dien, dan komt men met de jaren minder goed uit. Want wij lezen in de ⁵⁴ beschrijving van het eiland Borneo door Mr J. C. Radermacher (1823) dat in 1780 te "Cotee" een Sultan regeerde onder den naam van "Adjie Oemoet". Dit zal wel Adji Oemboet geweest zijn, na zijne troonsbestijging meer bekend als Sultan Moehammad Moeqlihoe-d-dien. Men doet dus, geloof ik, goed bij Sultan Moehammad Idries het jaar 1739 te plaatsen en 1780 te houden voor Sultan Moehammad Moeqlihoe-d-dien.

Tijdens het bezoek van den in aanvang dezes genoemden Engelschman Dalton regeerde te Koetei Sultan Moehammad Çalihoe-d-dien, vermoedelijk in 1816 op den troon gekomen en in 1845,

na het verbranden van Tëngaroeng, te Kota-Bangoen overleden. Hij is later (ik meen in 1850) opgevolgd door zijn zoon Adji Soeleiman, den tegenwoordig nog regeerenden Sultan Moehammad Soeleiman Adil Chalifatoe'l Moeminin. Men beschouwt tegenwoordig het laatste gedeelte van dien naam Chalifatoe'l Moeminin (chalief der geloovigen) als eene dwaasheid; de toevoeging hiervan schijnt een vleierij van den toenmaligen voogd en regent Perdana Mëntëri te zijn geweest.

Als men nagaat, dat de laatste tien vorsten een tijdvak van 250 jaar vullen dan zou men daaruit eigenlijk kunnen besluiten om voor de acht eersten een 200 jaar of per hoofd 25 jaar te rekenen, hetgeen Maharadja Soeltan zou brengen op het jaar 1500. Wij weten evenwel dat Bermå Widjåja, dien hij te Modjopahit bezocht, van 1434—1483 regeerde en moeten dus voor Maharadja Soeltan eenige jaren vroeger b. v. 1450 nemen. Daar vóór hem nog een drietal vorsten geregeerd hebben, zoo kan men het ^{54a} sagentijdperk, toen de Koeteische vorstenkinderen op zoo wonderbare wijze op aarde kwamen, op 1350—1400 stellen. Wat Radja Makoeta betreft, zijne bekeering zal omstreeks 1500 plaats gehad hebben, hetgeen overeenkomt met gegevens omtrent Celebes, daar Blok voor de bekeering der Boniers tot den Islam door Makassar het jaartal 1606 vermeldt.

De in den stamboom genoemde Aroe Paneki was een misnoegde prins van Wadjo, Aroe Singkang genoemd; hij heeft met zijn onderbevelhebber Toeassa jaren lang de zee onveilig gemaakt, waarbij ⁵⁵ Laoet-Poelau in straat Makassar het hoofdkwartier was.

In 1726 heeft hij Pasir en daarna Koetei *veroverd*, zooals het in de stukken van die dagen heet; de verovering zal echter wel niet zeer effectief zijn geweest, gelijk het destijds meer ging. Aroe Singkang is later naar Wadjo teruggekeerd en dáár vorst geworden; als zoodanig heette hij Aroe Paneki. Zijn zoon Patta To Sëbëngaron, ook wel Radja Bëngaroen genaamd, is te Pasir met Andën Adjang, alias Adji Ratoe, gehuwd; zij hadden ééne dochter Adji Doja. Deze is later de vrouw geworden van Sultan Moehammad Idries, door welk huwelijk, waaruit Sultan Moehammad Moeclihoë-d-dien is geboren, Boegineesch bloed in het Koeteisch Vorstenhuis is gekomen.

Wel is omstreeks 1705 een Vorst van Koetei met de destijds beruchte Makassaarsche prinses Karaëng Bontorambo gehuwd, maar uit dit huwelijk schijnen geen kinderen te zijn geboren. (Wie die Vorst van Koetei, van wien wij lezen: ⁵⁶ „dit onrustige wijf” (Karaëng Bontorambo) „op een clandestine wijze met het coningje van Coetij getrouwt is”, geweest is, heb ik niet kunnen ontdek-

ken; vermoedelijk zal het Pangeran Dipati Toewa Ing Martapoera, gestorven in 1710 of 1711, geweest zijn).

Uit den tijd van Aroe Singkang of diens zoon Pangeran Těrawei of Patta To Rawé moet de stichting van de kolonie Samarinda dagteekenen. Het kan zijn, dat Wadjoreezen van den vader de plaats hadden gesticht vóór de komst van den zoon; het kan ook wezen dat de zoon door zijne vestiging haar stichtte. Dit kan een verschil van slechts weinige jaren geven, doch ongeveer mag men rekenen 1730. Dat Samarinda vroeger zou zijn ontstaan, en wel vóór 1726, vóór Singkang's veroveringstocht in Koetei, is, mijns inziens, niet aan te nemen, omdat de plaats dan eerder een Makassaarsche kolonie zou zijn geworden dan eene Wadjoreesche, zooals zij altijd geweest is. Bovendien zal de overeenkomst, in de „Salasila Boegis“ vermeld, wel niet lang na de stichting van Samarinda zijn aangegaan, en deze is hoogstwaarschijnlijk tijdens de regeering van Koetei's dertienden vorst ⁵⁷ Pangeran Anom Pandji Měndapa Ing Martapoera (vóór 1739) gesloten.

In de „Salasila“ lezen wij dat Maharadja Soeltan vier broeders had, die zich met den meer bescheiden rang van „měntěri“, zoo wel voor zich zelf als voor hunne nakomelingen, tevreden stelden. De afstammelingen nu van dit viertal zijn de bewoners van ⁵⁸ kampong Pandji, kampong Malajoe, kampong Djawa en kampong Kěndal. Deze vier kampongs en de zoogenaamde Magěrsari vormen met den „Dalam“ of „Kadalaman“ van den vorst de kern van het rijk. Onder Magěrsari verstaat men in Koetei de navolgende veertien kampongs, allen nabij Těngaroeng gelegen: 1. Loewak-Haoer, 2. Bakoengan (verlaten), 3. Djěmbajan, 4. Loewak-Lěpo, 5. Loewak-Djangkang, 6. Iga-Poelau, 7. Tandjoeng-Loetoeng, 8. Soengei-Těngaroeng, 9. Mangkoe-Rawang, 10. Loewak-Raja, 11. Sěparee, 12. Měntapi, 13. Tandjoeng-Ola en 14. Sěboeloe. De bewoners van Magěrsari zijn verplicht tot het ruwere werk in den Kraton, zooals: wacht doen, bamboe en hout halen, enz. terwijl het fijnere werk zooals: het dragen der Rijkssieraden, het verzorgen van een vorstelijken telg, enz. uitsluitend aan de vier kampongs Pandji Malajoe, Djawa en Kěndal opgedragen is. Van deze vier is Pandji, als zijnde speciaal de kampong van Maharadja Sakti, de voornaamste. Hare inwoners dragen het praedicaat, de mannen van ⁵⁹ „Awang“, de vrouwen van „Dajang“. (Deze laatste naam wordt ook gegeven aan de bijvrouwen van den Sultan). Ook worden de menschen van kampong Pandji, als zij ouder zijn, met Nè aangesproken en daarbij

Toewan, indien zij behooren tot de afstammelingen van Toewan Toenggang Parangan, die in Pandji gehuwd is geweest. Mannen en vrouwen van kampong Malajoe heeten Intje en die van kampong Djawa Dènè.

Van de Salasila wil ik hier het eerste gedeelte laten volgen, zooals dit door mij uit het handschrift is overgenomen.

Ik doe dit woordelijk maar niet letterlijk, omdat de spelling in de „Salasila“, zooals boven gezegd is, vrij wat te wenschen overlaat; zoo leest men daar nu eens „hendaq“ met een „ق“; dan weer „hendak“ met een „ك“; nu eens „sapi“, dan weer „sampi“, nu eens „ba-oemah“, dan „pěroleh“. Ik heb getracht, het Maleisch met Hollandsche karakters weergevende, deze onnauwkeurigheden te vermijden. Een vertaling vergezelt den tekst; mochten daarin onjuistheden zijn, zoo blijve het aan deskundigen overgelaten, verbeteringen aan te brengen. Ik heb er intusschen naar gestreefd, den tekst zoo woordelijk mogelijk weer te geven; soms was ik echter gedwongen, mij vrijheden te veroorloven, ten einde een behoorlijken zin in het Hollandsch te verkrijgen; een enkelen keer heb ik zelfs naar de beteekenis van den tekst moeten raden, omdat die noch mij noch anderen, die ik in Koetei raadpleegde, duidelijk was. Het geheel zal echter voldoende zijn om het eerste deel der „Salasila“ te doen kennen.

Ten slotte wil ik eenige aantekeningen laten volgen ter verduidelijking van het tot hiertoe geschrevene en van het transcript uit de „Salasila“ tevens om nog het een en ander omtrent dat tot heden zoo weinig bekende Koetei mede te deelen.

Alkiqah. Maka tërsëboetlah përi tjarita, tatkala përhoelaän orang mëndapat radja di nagëri Koetei Kërta Nëgara. Maka soerat këlakijan ada saörang toewa, jang bërnama Baboe Djaroema, ija-itoe bërpën-doesoenan di Mëlanti, karana pada masa itoe bëlom ada bëradja, masing-masing dëngan radjanja, jang empat boewah nagëri itoe tijada bërhoepakatan.

Adapoen nagëri, jang empat boewah itoe tijada bëradja, sahingga ada bërorang-toewa sadja: përtama-tama nagëri Djahitan-Lajar dan ka-doewa nagëri Hoeloe-Doesoen dan ka-tiga nagëri Sëmbaran dan ka-empat nagëri Binaloe; maka orang doewa boewah nagëri itoelah jang mëndapat radja-radja: pertama-tama orang Djahitan-Lajar dan ka-doewa orang Hoeloe-Doesoen; itoelah orang jang açal mëndapat radja.

Sabërhoela adapoen Pëtinggi Djahitan-Lajar dijam di Goenoeng Djahitan-Lajar doewa laki istëri, berkëbon tëboe dan pisang, këladi, oebi; maka tërlaloe hasjratnja hëndak bëranak; maka tijada dipërolihnja sëbab tërlaloe toewa; djadi, ija bërtara tapa ⁶⁰ mëmoedja ⁶⁰ bëratap dan mëmbakar doepa istanggi kapada tijap-tijap hari. Ada bëbërapa boelan lamanja jang dëmikijan itoe, ada soewatoe këlakijan kapada tëngah malam, maka ijapoen mëndëngar soewara

Daar staat vermeld, hoe men in den beginne in Koetei Kërta Nëgara een vorst kreeg.

Er was namelijk een oudste, Baboe Djaroema geheeten, die zich te Mëlanti met landbouw bezighield.

Te dien tijde was er nog geen vorst; elke nagëri stond op zich zelf, ieder met haar eigen hoofd; men beraadslaagde geen zaken met elkaar.

De vier nagëri's, die geen vorsten doch enkel "oudsten" (orang toewa) hadden, waren 1. Djahitan-Lajar, 2. Hoeloe-Doesoen, 3. Sëmbaran en 4. Binaloe. De twee nagëri's, die het eerst een vorst kregen, waren Djahitan-Lajar en Hoeloe-Doesoen.

Daar woonde dan zekere Pëtinggi van Djahitan-Lajar met zijne vrouw op den berg Djahitan-Lajar. Zij teelden suikerriet, bananen en aardvruchten. Zij waren zeer verlangend een kind te krijgen; maar dit verkregen zij niet, want zij waren te oud. Daarom begaven zij zich in godsdienstige afzondering, zij offerden, zij brandden wierook, elken dag. Nadat zij dit verscheidene maanden gedaan hadden, gebeurde het op zekeren middernacht, dat zij een zwaar gedruisch in de lucht hoorden.

dari oedara tĕrlaloe ramei; maka ijapoen sĕgĕrah bangoen doewa laki istri, laloe mĕmboeka pintoenja; maka didĕngarnja sapĕrti soewara marijam goegoer ka-tanah, sĕrta dĕngan tjahajanja sapĕrti ampat-bĕlas hari boelan. Maka ijapoen sĕgĕrahlah bangkit bĕrdjalan mĕlihati, maka di lihatnja, ada soewatoe batoe jang goegoer dari langit itoe; itoelah jang bĕrnama: "batoe angkat-angkatan." Satĕlah dĕmikian maka ijapoen kombalilah ka-roemahnja sĕrta dĕngan masjgoelnja. Tijada bĕrapa lamanja, maka ijapoen mĕndĕngarlah soewara poela, dĕmikijan boenjinja: ⁶¹ "samboet, mati baboe; tijada disamboet, mati ⁶² mama." Satĕlah gĕnap tiga kali ija bĕrsoewara, maka sĕgĕrahlah disahoetnja, dĕmikijanlah katanja: ⁶³ "oeloer, mati ⁶⁴ loemoes; tijada dioeloer, mati loemoes." Maka disingkapnja ⁶⁵ djala-djalanja, maka dilihatnja tĕrlaloe tĕrang sapĕrti boelan pĕrnama ampat-bĕlas hari boelan tĕrangnja; maka dipĕramat-amatinjah tjahajanja itoe sapĕrti gantinja bĕrnjala-njala. Maka bĕrboenji lagi, katanja: "samboet, mati baboe: tijada disamboet, mati mama." Maka didjawabnja olih Pĕtinggi Djahitan-Lajar, dĕmikijanlah katanja: "Oeloer, mati loemoes; tijada dioeloer, mati loemoes." Maka tĕrtawalah orang jang mĕngoeloer itoe, katanja: "baharoelah

Man en vrouw stonden haastig op en openen de deur; zij hoorden toen een geluid alsof een stuk geschut op den grond viel, terwijl het licht was als bij volle maan. Zij spoedden zich naar buiten om te gaan kijken; zij zagen toen, dat er een steen uit de lucht was gevallen. Deze steen is het, die den naam van "batoe angkat-angkatan" draagt. Daarna keerden zij naar huis terug, met angst vervuld.

Niet lang daarna hoorden zij wederom eenig geluid en wel een stem, die zeide: ⁶¹ "Neemt men aan, dan sterft de Moeder, neemt men niet aan, dan sterft de Vader". Nadat de stem driemaal gesproken had, antwoordden zij spoedig aldus: ⁶⁴ "Wordt iets neergelaten, dan sterven allen; wordt niets neergelaten, dan sterven ook allen." Daarop schoven zij hun gordijn open en zagen dat het helder was als bij volle maan; en, wanneer men het schouwspel aandachtig gadesloeg, was het alsof er voortdurend vlammen uitschoten. Vervolgens klonk het weder: "Neemt men aan, dan sterft de Moeder, neemt men niet aan, dan sterft de Vader", en antwoordde de Pĕtinggi van Djahitan-Lajar andermaal: "Wordt iets neergelaten zoo sterven allen, wordt niets neergelaten zoo sterven ook allen." En zij, die neerlieten, lachten, zeggende: "Eerst nu wordt ons

bërdjawab toetoerkoe ini "; maka tërlaloe soekahatinja, sëbab përkataännja didjawab olih orang doenia. Maka disamboetnjalah olih Pëtinggi Djahitan-Lajar ⁶⁶ raga ëmas itoe, sërta dëngan soekanja sërja diboekanja; satëläh dëmikijan, maka dilihatnja ada saörang djabang ⁶⁷ baja, bërbëdoeng patola, bërlampin koening, tangannja sabëläh mëmëgang ⁶⁸ tëlor, tangannja sabëläh mëmëgang ëmas-këris akan kalang ⁶⁹ sirahnja.

Satëläh itoe, maka ⁷⁰ dewa, jang mëngoeloer, itoepoen mënjatakan dirinja toedjoeh orang, maka ijapoen bërtëmoelah dëngan Pëtinggi Djahitan-Lajar: ⁷¹ "djangan awak mëmoedah-moedahkan, karana anakhoe itoe poetëra batara, ⁷² këdang dewa, ⁷³ widjil ⁷⁴ ing tapa, ⁷⁵ rëmbësing madoe, toes ing koesoema; djangan awak baringkan kapada tikar di-dalam ampat poeloeh hari, ampat poeloeh malam; djangan sëkali-kali angkau lëtakkan di-tikar; mëlainkan baiklah angkau koempoelkan sëkalijan ⁷⁶ anak-tjoetjoemoe itoe, bërganti-ganti mëmangkoe di-dalam ampat-poeloeh hari, ampat-poeloeh malam itoe; dan lagi djikalau awak hëndak mëmandikan anak awak itoe, awak oendangkan ajar-sari akan ajar-mandinja; dan lagi djikalau ija soedah bësar, djangan sëkali-kali tidjakkan ka-tanah ⁷⁷ maha-maha,

spreken beantwoord." Zij waren zeer verheugd omdat hunne woorden door aardsche wezens beantwoord werden.

Daarop ontving de Pëtinggi van Djahitan-Lajar een gouden bol en vol blijdschap maakte hij dien open. Hij zag daarin een jongetje liggen, gewikkeld in een gekleurd zijden doek, in gele zwachtels, in de eene hand een ⁶⁸ ei houdende, in de andere hand een gouden krisgevest voor hoofdkussen.

Daarna zeiden de ⁷⁰ dewa's, die (den gouden bol) hadden neergelaten, dat zij met hun zevenen waren en, tot den Pëtinggi van Djahitan-Lajar naderende, vervolgden zij: ⁷¹ "Tel uw taak niet licht want dit ons kind is een godenprins, verwant aan dewa's, geschonken als belooning voor (van wege of naar aanleiding van) heilige afzondering, van ouders tot ouders vorstelijk; leg het gedurende veertig dagen en veertig nachten niet op een matje neer, maar verzamel uwe familiebetrekkingen om den kleine beurtelings op den schoot te houden, veertig dagen en veertig nachten lang. Verder, wanneer gij uw kind wilt baden, laat dan bloemenwater voor badwater halen en, wanneer hij groot is, laat hem dan niet de bloote aarde betreden, wanneer gij nog geen feest gevierd hebt, waarbij gij hem

lamoen bĕlom angkau ⁷⁸ eraukan dan angkau tidjakkān kapada kapala orang hidoep dan kapala orang mati dan kapala karbau hidoep dan kapala karbau mati; maka baharoelah awak tidjakkān ka-tanah; dĕmikijan lagi lamoen ija hĕndak mandi ka-tĕpian, djangan awak bawa mandi ka-tĕpian, lamoen tijada awak toeroenkan ajar, sĕrta awak eraukan sapĕrti awak eraukan tidjak-tanah itoe djoewa awak kĕrdjakan; djangan awak koerangi dan djangan awak lĕbihi, karana anakkoe itoe poetĕra dewa, anak batara mĕndjĕlma, akan ditoeroet olih anak-tjoetjoenja, jang ⁷⁹ djĕmĕnang ratoe, dan jang mak ratoe, iboe soeri, toes ing koesoema, kĕdang dewa, widjil ing tapa, rĕmbĕsing madoe; itoelah dikĕrdjakan jang dĕmikijan itoe. Sĕrta habislah sĕkalijan pĕsannja itoe, jang dikatakannja kapada Pĕtinggi itoe, maka ijapoen ⁸⁰ moekhsalah di-mata-mata, laloe naik ka-langit. Adapoen Pĕtinggi itoe poen masoek ka-dalam roemahnja, doewa laki-bini, sĕrta dĕngan soekatjintanja; adalah ija sapĕrtinja ⁸¹ mĕnating minjak jang amat pĕnoeh, kapada rasa hati, ⁸² sĕrta dĕngan baik parasnja sapĕrti boelan pĕrnama ampat-bĕlas hari boelan, kilau-kilauan, tijada dapat ditĕntang njata. Maka njai bini Pĕtinggipoen soesahlah hatinja, karana soesoenja tijada bĕrajar; maka ijapoen mĕmbakar doepa istanggi sĕrta mĕng-

den voet zult doen zetten op het hoofd van een levend mensch, op dat van een doode, op dat van een levenden en op dat van een dooden buffel; eerst daarna zult gij hem de aarde doen betreden. Zoo ook, wanneer hij voor het eerst in de rivier zal baden, breng hem dan niet naar de badplaats, tenzij gij water haalt en daarbij feest viert evenals bij het „tidjak-tanah.“ Doe niet minder maar ook niet meer, want dit mijn kind is een kind der dewa's, een mensch geworden godenkind, dat nagevolgd zal worden door zijne kinderen en kleinkinderen, die den naam van Vorst zullen dragen, wier vader Vorst, wier moeder Vorstin zullen zijn, die van zuiver vorstelijke afkomst zullen wezen, verwant aan dewa's, geschonken wegens heilige afzondering. Voor hen zult gij zóó feest vieren.”

Nadat zij al deze bevelen aan den Pĕtinggi hadden medegedeeld, verdwenen zij uit zijn gezicht en voeren ten hemel.

De Pĕtinggi en zijne vrouw gingen daarop hun huis binnen, zeer verheugd; ⁸¹ het was voor hun gevoel alsof zij een schat van de grootste waarde droegen, want het gelaat van hun kind was aan een volle maan gelijk; het schitterde, dat men het niet duidelijk konde aanzien. De vrouw van den Pĕtinggi was echter bezorgd,

amboer bĕras ³³ sĕri widja koening, mĕminta ajar-soesoe kapada dewa batara, sĕrta ija bĕrkata: „djikalau akoe bĕnar dibĕri anak, djikalau akoe soenggoeh dibĕri ³⁴ hoedjoeng, bĕrilah sapamintakoe, adalah sapamĕndangkoe, bĕrilah akoe ajar-soesoe.” Satĕlah soedah ija bĕrdijam, sakoetika itoe maka adalah soewara didĕngarnja dĕmikijan katanja: „he njai Djahitan-Lajar, sapoe olihmoe soesoemoe.” Maka ditoeroetnjalah soewara itoe, laloe disapoenjalah soesoenja kanan itoe; satĕlah gĕnap tiga-kali disapoenja, maka kaloewarlah mĕmantjoer-mantjoer ajar-soesoenja kaloewar dari kanan, sĕrta dĕngan haroem baoenja sapĕrti baoe ambar dan kastoeri. Maka laloe disoe-soeĭnjalah anaknja itoe olih njai Djahitan-Lajar; maka ijapoen mĕnjoesoelah kapada anaknja itoe. Maka soekalah hatinja Pĕtinggi doewa laki-istri. Maka laloe diĭkoetnjalah sapĕrti pĕsannja dewa-dewa. Satĕlah tiga hari tiga malam, maka tanggallah poesatnja anaknja itoe; maka laloe dipasangkan bĕdil, jang bĕrnama Si-Sapoe-Djagat, ³⁵ toedjoeh-kali, mĕnoeroet pĕsannja dewa itoe; sĕrta dĕngan dibi-langnja harinja bĕrdjaga-djaga, makan dan minoem itoe. Maka sampeilah kapada ampat-poeloeh hari ampat-poeloeh malam; maka manoeek-njapoen bĕsarlah, manoeek jang diĕramkannja. Maka Adji itoepoen

want hare borsten gaven geen zog. Zij brandde wierook, zij strooide gele rijst, de dewa's om zog smeekende, zeggende: „Wanneer mij werkelijk een kind is gegeven, wanneer mij waarachtig een nakomeling is geschonken, verhoort dan mijne smeekbede en schenkt mij zog.”

Toen zij zweeg, hoorde zij eene stem, die zeide: „Wrijf over uwe borsten.” Zij deed dit en nadat zij drie maal over haar rechterborst had gestreken, spoot daaruit het zog, geurig als amber en muskus. Dadelijk zoogde zij haar kind en man en vrouw waren zeer verheugd.

Verder volgden zij op wat de dewa's hadden bevolen. Na drie dagen en drie nachten viel de navel van het kind af, waarop het kanon, Si-Sapoe-Djagat geheeten, ³⁵ zevenmaal werd afgeschoten, zooals de dewa's hadden bevolen en werden de dagen geteld van waken, eten en drinken.

Zoo kwamen veertig dagen en veertig nachten ten einde. En de kip groeide, de kip, die zij hadden doen uitbroeien.

bésarlah dan anakmanoeek itoeponen bésar djoewa; kira-kira sampeilah soedah kapada ampat-poeloeh hari ampat-poeloeh malam. —

Alkiçah. Maka tersëboetlah përkataän Baboe Djaroema dëngan Pëtinggi Hoeloe-Doesoen bërhoema di-Mëlanti; maka ijapoen tëlaloe sèkali hasjratnja hëndak bëranak, karana ija soedah toewa, tijada lagi patoet akan bëranak; bëbërapa ija bëroesaha mëntjari obat sapërti minoem-minoeman dan baroet, djangan dikata sapërti ⁸⁶dewa dan ⁸⁶bëljan, maka tijada djoewa dipërolihnja anak. Maka ijapoen dijamla di-Mëlanti sërta dëngan ⁸⁷anak-tjoetjoenja, bërdoesoen dan bërtanam oebi dan këladi, tẽboe dan pisang, njioer dan pinang. Bëbërapa lama ija bërdoesoen di-Mëlanti, maka ada soewatoe këlakijan, maka haripoen gëlaphlah. Toedjoeh hari, toedjoeh malam hoedjan riboet, gëlaph golita, kilat dan pëtir saboeng-mënjaboeng, tijada disangka boenjinja lagi di-dalam toedjoeh hari toedjoeh malam itoe.

Maka Baboe Djaroemapoen heranlah akan hal jang dëmikijan itoe, karana tijada ija tahoe akan tanda-alamat anak ⁸⁸përaratoe jang agoeng akan datang; disangkanja ⁸⁹hari hëndak balik. Maka ijapoen kalaparan doewa laki-istri; përgi ija ka-dapoer, dilihatnja,

En Adji werd grooter en het kuiken werd ook grooter; zoo verstreken omstreeks veertig dagen en veertig nachten. —

Daar staat vermeld dat Baboe Djaroema en de Pëtinggi van Hoeloe-Doesoen te Mëlanti rijstvelden aanlegden. Zij waren uitermate verlangend, een kind te krijgen, want zij waren reeds oud en den leeftijd van kinderen te krijgen te boven. Hoe dikwijls zij ook geneesmiddelen aanwendden als drankjes en smeersels om niet te spreken van ⁸⁶dewa's en ⁸⁶bëljan's, het gelukte hun toch niet.

Zij woonden te Mëlanti met hunne ⁸⁷familiebetrekkingen, zich bezighoudende met de teelt van aardvruchten, suikerriet, bananen, kokos- en pinangnoten. Nadat zij eenigen tijd te Mëlanti gewoond hadden, gebeurde het op zekeren dag, dat het duister werd; zeven dagen en zeven nachten was er regen en storm met volslagen duisternis; daarbij donder en bliksem tegen elkaar in, zóó dat men er zich geen denkbeeld van maken kan, zeven dagen en zeven nachten aaneen.

Baboe Djaroema was over zoo iets verwonderd, niet wetende dat hiermede de komst van een voornaam vorstenkind werd aangekondigd; zij dacht ⁸⁹dat de wereld zou vergaan. Man en vrouw kregen

kajoenja habis di-⁹⁰parapi. Maka mëntjari kajoe, tijada mëndapat. Maka bërkatallah ija kapada lakinja, katanja: „he, Pëtinggi! sakarang apa bitjaramoe, karana angkau kalaparan dan akoepoen lapar djoewa; hëndak bërdjërang, tijada bërkaejoe.” Maka Pëtinggipoen bangkit, laloe mêngambil parangnja, bërkoeliling-koeliling, tijada mëndapat kajoe. Maka laloe ija mërëntas ⁹¹ kasau-laki satoe, laloe dipotongnja dan dibëlahnja. Maka mëndapat ija ⁹² sawa; maka laloe diambilnja, sërta ditaroehnja di-dalam tēmpat-sirihnja, laloe dibërinja makan dan disapoe-sapoenja, dipërmainnja kapada tijap-tijap hari. Satëläh dëmikijan maka sawa itoepoen bësarläh ija, maka sēsakläh tēmpat sirih olih sawa itoe; kēmoedijan maka ditaroeh poela kapada tēmpat jang bësar-bësar. Itoepoen sēsak djoewa. Kēmoedijan maka diboewatnja poela tēmpat, jang bësar-bësar lagi, kira-kira sama tēngah roemahnja tēmpatnja. Itoepoen sēsak djoewa. Maka Pëtinggi Hoeloe-Doesoen itoe bërbitjaralah ija dēngan istrinja, sërja katanja: „Sakarang ini apa bitjara diri akan hal anak kita ini tērlaloe bēsarnja, karana akoe takoet mēlihat dia, sēbab tērlaloe bēsarnja. Maka kata Baboe Djaroema: „akoepoen dëmikijan djoewa.”

Hatta maka tijada bēbërapa lamanja maka haripoen malam; maka

intusschen honger en gingen naar de keuken, waar zij zagen dat het hout op het ⁹⁰ zoldertje boven de stookplaats op was. Hout te zoeken gaf niets. Daarom zeide zij tot haar man: „Wat dunkt u, Pëtinggi, gij hebt honger en ik ook; ik wil rijst koken maar er is geen hout.” De Pëtinggi stond op, haalde zijn kapmes, ging overal rond maar vond geen hout. Toen kapte hij het bindsel van een hoofdsparrib los, hakte deze klein en kloofde haar. Hij vond hierin een ⁹² slang. Hij nam haar mede, legde haar in zijn sirihdoos, gaf haar te eten, streefde haar en speelde er dagelijks mede. De slang werd grooter zoodat de sirihdoos te nauw werd; hij deed haar vervolgens in een grootere doos maar ook deze werd te eng; eindelijk maakte hij een zeer groote doos, ongeveer zoo groot als zijn halve huis, maar deze werd eveneens te nauw.

Toen sprak de Pëtinggi van Hoeloe-Doesoen tot zijne vrouw: „Wat zegt gij van ons kind? ik zie het met angst want het wordt te groot.” „Zoo gaat het mij ook”, zeide Baboe Djaroema.

Niet lang daarna op zekeren nacht sliep de Pëtinggi naast de

Pëtinggi Hoeloe-Doesoenpoen tidoer di-sisi naga itoe. Kira-kira têngah malam, maka ijapoen bërmpilah, dëmikijan mimpinja: „ada saörang boedak-boedak përampoewan datang kapadanja, tërlaloe baik parasnja, tijada tërsamanja kapada masa itoe. Maka ijapoen bërkata-kata kapada Pëtinggi Hoeloe-Doesoen itoe, katanja: „Ja Baboekoe dan Mamakoe, djikalau Mamakoe takoet akan diakoe, baiklah boewatkan akoe tangga akan akoe toeroen. „Satëläh dëmikijan, maka Pëtinggi poen tërkëdjoet, laloe bangoen doewa laki-bini; maka dilihatnja haripoen sijang. Maka ijapoen bërkata-kata kapada bininja, katanja: „akoe bërmpimpi samalam akan anak kita ini minta toeroenkan.“ Maka kata Pëtinggi: „djika dëmikijan, baiklah.“ Maka Pëtinggipoen sëgërahlah mëmanggil anak-tjoetjoenja, mënjoeroeh mëngambil kajoe jang bësar-bësar sërta dëngan rotan. Maka dipërboewatnjalah tangga itoe. Maka tangga itoe poen poepoes dipërboewat orang itoe, maka ijapoen sëgërahlah mëmberi tahoe kapada Pëtinggi, mëngatakan: „Soedah poepoes tangga itoe.“ Maka Pëtinggipoen sëgërahlah naik ka-roemah sërja bërkata-kata dëngan naga itoe, katanja: „he anakkoë, baiklah angkau toeroen, karana tanggamoe tëläh poepoes.“ Satëläh ija mëndëngar kata bapanja itoe,

slang. Omstreeks middernacht droomde hij, dat er een zeer mooi meisje, hetwelk te dien tijde haar gelijken niet had, bij hem kwam en zeide: „Moeder en Vader, wanneer gij mij vreest, maakt dan een ladder, opdat ik kan heengaan.“

De Pëtinggi schrikte en stond met zijne vrouw op; zij zagen toen dat het reeds dag was. Hij zeide tot zijne vrouw: „Ik heb van nacht gedroomd, dat ons kind verzocht uitgelaten te worden; en“ — voegde de Pëtinggi daarbij — „als dit zoo is, dan is mij zulks ook wël.“

Hij riep dan ook spoedig zijne betrekkingen bijeen en liet hen zwaar hout en rotan halen, waarvan hij een ladder maakte.

Toen deze klaar was, gaf men hiervan spoedig aan den Pëtinggi kennis, die daarop dadelijk naar huis ging en aan de slang zeide: „Zeg kind, gij kunt thans heengaan, want uw ladder is gereed.“

Na haar Vader dit te hebben hooren zeggen, lichtte zij haar

maka ijapoen mēnggērakkan kapalanja, hēndak toeroen. Baharoe sapotong kapala dioeloerkannja, maka tangga itoepoen bērpatahan habis tijada mēnahan. Satēlah dēmikijan, maka Pētinggipoen heran tērtjēngang; maka ijapoen mēnjoeroeh lagi kapada sēkalijan anak-tjoetjoenja bērboewat tangga, jang kēras-kēras kajoenja. Maka dipērboewatkan oranglah tangga lagi dari pada kajoe jang kēras. Satēlah soedah tangga itoe, maka naga itoepoen mēnggērakkan kapalanja, hēndak toeroen. Maka baharoe sapotong kapalanja dioeloerkannja dirinja, maka tangga itoepoen patah-mēmatah, tijada mēnahan; maka disintaknjalah poela dirinja ka-roemah. Satēlah dēmikijan maka Pētinggipoen mēnjoeroehkan lagi bērboewat tangga toelian, jang ⁹³ bērasoek; maka dipērboewat oranglah tangga bērasoek itoe dari pada kajoe toelian. Satēlah soedah tangga itoe, maka kata Pētinggi: "he, anakkoel! toeroenlah anakkoel; inilah tangga jang bolih mēnahan anakkoel."

Maka naga itoepoen mēngaloewarkan dirinja hēndak toeroen, baharoe di oeloerkannja kapalanja kapada tangga itoe, maka tangga itoepoen patah djatoeh ka-tanah.

Maka sēgērāh disintahnja poela dirinja. Maka haripoen malam;

kop op, om heen te gaan; maar nauwelijks was een gedeelte van den kop buiten, of de ladder brak in stukken, daar zij niet sterk genoeg was.

De Pētinggi stond verbaasd te kijken; hij liet nu zijne lieden een zeer sterke ladder maken.

Toen deze klaar was, bewoog de slang haar kop om af te dalen maar te nauwnood was een deel van de kop buiten of nogmaals brak de ladder in stukken omdat zij niet sterk genoeg was; de slang trok zich weder in huis terug.

Daarop liet de Pētinggi andermaal een ladder maken, nu van ijzerhout met ingebeitelde sporten.

Toen men hiermee gereed was, zeide de Pētinggi: "Mijn kind, gij kunt heengaan, want dit is een ladder, die u kan dragen."

De slang kwam buiten om naar beneden te gaan; maar nauwelijks liet zij haar kop over de ladder zakken of deze brak en viel op den grond; zij trok zich wederom haastig terug.

Intusschen was het nacht geworden en ging de Pētinggi naar huis; zijne lieden keerden ook terug, ieder naar zijn eigen huis.

maka Pëtinggipoen naiklah ka-roemahnja dan orangpoen masing-masing poelang kapada roemahnja. Maka Pëtinggipoen bërcharlah kapada bininja akan hal ija bërboewat tangga kajoe jang këraskëraskër, itoepoen tijada jang bolih mënahan anakkoe itoe. Sakoetika bërkatakata, maka ijapoen tidoerlah laki-bini. Kira-kira têngah malam maka ijapoen bërmpimpi poela, akan anaknja itoe minta toeroenkan. Maka katanja: „he Baboekoe dan Mamakoe, djikalau angkau hëndak mëneroenkan akoe, boewatkanlah akoe tangga, ⁹⁴ lëmpoeng-soewit akan indoeknja, bamboe-⁹⁵ ding akan anaknja, akar-⁹⁶ lëmbiding akan ikatnja; itoelah jang bolih mënahan akoe; djikalau lain dari pada itoe, walaupoen bësi Mamakoe boewatkan akoe, tijada bolih mënahan akoe; dan lagi djika tël原因 akoe toeroen, iringkan akoe olih Mamakoe dan Baboekoe ka-mana-mana përgikoe, sërta bakarkan akoe widjen erang sërta taboeri akoe dëngan bërassëri widja koening; dan djika akoe tël原因 tênggëlam, iringkan olih Baboekoe dan Mamakoe boewihkoe.” Tël原因 itoe, maka ijapoen tërkdjdoet doedoek doewa laki-istri; maka dilihtnja baharoe têngah malam; maka ijapoen bërcharan kapada bininja akan mimpinja itoe; maka kata Baboe Djaroema: „akoepoen dëmikijan djoewa mimpikoe.” Maka ijapoen

De Pëtinggi deelde aan zijne vrouw mede, hoe hij een zeer sterke houten ladder gemaakt had maar deze zijn kind niet had kunnen dragen.

Hierna sliepen man en vrouw in. Omstreeks middernacht droomde hij wederom dat zijn kind wilde heengaan en zeide: „Moeder en Vader, wanneer gij mij wilt laten gaan, maakt mij dan eene ladder van ⁹⁴ „lëmpoeng-soewit” voor de zijden, met treden van „bamboe-⁹⁵ ding” en ⁹⁶ „lëmbiding”-wortel voor bindsel; die kan mij dragen, maar elke andere ladder, al maakt gij die ook van ijzer, kan mij niet dragen. En verder, wanneer ik zal zijn afgedaald, Vader en Moeder, volgt mij dan, waarheen ik ook ga, brandt voor mij zwarte sesamum, bestrooit mij met gele rijst, en, wanneer ik gezonken ben, volgt dan mijn schuim.”

Daarop zaten man en vrouw met schrik op. Zij zagen dat het nog pas middernacht was; hij deelde zijn droom aan zijne vrouw mede, waarop Baboe Djaroema antwoordde dat zij hetzelfde gedroomd had. Vervolgens sliepen zij weder in.

tidoer poela doewa laki-bini. Kira-kira antara tēngah-malam dan dinihari maka ijapoen bērmimpi poela dēmikijan djoewa mimpinja; maka ijapoen tērkēdjoet doewa laki-istri. Maka ijapoen bērchabar kapada bininja akan hal mimpinja itoe sapērti jang tēlah laloe itoe djoewa. Maka bininjapoen bērkata-kata: „akoepoen dēmikijan djoewa mimpikoe.” Maka dilihatnja malampoen dinihara moeda; maka ijapoen tidoer poela doewa laki-bini. Maka bērmimpi lagi sapērti jang tēlah laloe itoe djoewa mimpinja. Maka ijapoen bangoenlah doewa laki-bini; maka haripoen sijanglah; maka ija laloe toeroen ⁹⁷ka-djamban dan mandi; tēlah soedah, maka ijapoen naiklah ka-roemahnja, laloe sēntap nasi; satēlah soedah sēntap nasi, maka laloe sēntap sirih. Maka ijapoen mēnjoeroeh mēmanggil anak-tjoetjoenja, mēnjoeroeh ⁹⁸bēramoe tangga itoe. Tēlah datang, maka laloe dipēr-boewatnjalah tangga itoe jang sapērti di-dalam mimpinja itoe. Satēlah soedah, maka ijapoen mēmbēri tahoelah kapada Pētinggi doewa laki-bini. Maka Pētinggipoen bērkatalah kapada anaknja, katanja: „he, anakkoē, toeroenlah anakkoē!” Maka naga itoe poen toeroenlah, mēnggērakkan kapalanja, laloe kapada tangga itoe, dan bērkilorlah laloe toeroenlah sērta laloe ka-tēpian dan laloe ka-dalam ajar.

Na middernacht droomde hij op nieuw en wel hetzelfde, als hij gedroomd had.

Man en vrouw schrikten op en toen hij aan zijne vrouw vertelde dat hij hetzelfde als te voren gedroomd had, zeide deze, dat dit met haar ook het geval was geweest. Zij zagen intusschen dat de dag pas begon te kriecken en sliepen daarom weder in. En nogmaals droomden zij zooals de eerste keeren. Zij stonden toen op; het was reeds dag geworden. Zij gingen ⁹⁷naar de rivier en gebruikten hun bad. En, thuis gekomen, aten zij eerst rijst en daarna betel.

Vervolgens lieten zij hunne betrekkingen roepen om de materialen voor de ladder te halen. Toen dezen gebracht waren, maakte men dadelijk de ladder, zooals in den droom was gezegd en, klaar zijnde, gaf men daarvan kennis aan den Pētinggi en zijne vrouw.

Hierop sprak de Pētinggi tot zijn kind: „Mijn kind, ga nu maar naar beneden” en de slang daalde af. Zij bewoog haar kop, ging naar de ladder en kronkelde naar beneden, dóór naar den waterkant dóór tot in het water.

Satêlah ija ka-ajar, maka ijapoen bëranglah toedjoeh kali ka-oeloe, toedjoeh kali ka-ilir; maka ijapoen laloelah ka-Têpian-Batoe, bëredar naga itoe tiga kali ka-kiri, tiga kali ka-kanan; maka ijapoen laloe tênggêlam. Maka diiringkannja olih Pëtinggi doewa laki-bini ka-Têpian-Batoe, ka-Tandjoeng-Parangan, dari Tandjoeng-Parangan laloe ka-Tandjoeng-Riwana, bërbalik poelang ka-Têpian-Batoe. — Maka ilanglah. Toeroenlah angin-riboet dan topan-kilat; saboeng-mênjaboeng goeroeh, pëtir dan halintar, tijada sangka boenji lagi. Maka orang toewa doewa laki-bini itoe⁹⁹ mêngikipkan sampannja ka-têpi pantei, mênêdoehkan ombak dan riboet itoe; maka baharoelah hëndak poelang. Satêlah dëmikijan, maka riboet itoe¹⁰⁰poen bërhtëtilah ija dan hoedjanpoen rintik-rintik, anginpoe sêpoewi-sêpoewi basah-basah dan goeroehpoen bërboenji sajoep-sajoep dan tedjapoen mêmbangoen; palangipoen mêmbętang alamat anak përaratoe jang agoeng akan datang. Satêlah dëmikijan boewihpoen, sêsaklah Mahakam olih boewih itoe. Maka Pëtinggi Hoeloe-Doesoen dan Baboe Djaroemapoen larilah ka-dalam Soengei Sêdiwee mëlarikan ombak itoe têrlaloe kêras. Maka ijapoen¹⁰⁰ bërpanDIR-pandir doewa laki-bini. Maka¹⁰¹ boenji bininja: „apa kasoedahannja kita ini kêlak.”

Toen zij te water was, zwom zij zeven maal naar boven- en zeven maal naar benedenstrooms; vervolgens ging zij tot Têpian-Batoe, waar zij zich driemaal links, driemaal rechts wendde. Daarna dook zij onder. De Pëtinggi en zijne vrouw volgden haar naar Têpian-Batoe en Tandjoeng-Parangan, van Tandjoeng-Parangan naar Tandjoeng-Riwana en van Tandjoeng-Riwana terug naar Têpian-Batoe. Dáár verdween zij. Tegelijkertijd staken storm en orkaan op, bliksemschichten doorklieften de lucht, donderslagen dreunden, zooals men er zich geen denkbeeld van konde maken. De beide oudjes trokken hun bootje naar den kant om het voor de golven en de wind in veiligheid te brengen; daarna wilden zij naar huis gaan.

Maar de storm bedaarde; nog slechts schaarsch vielen de regendroppels, de wind woei zacht en vochtig, de donder klonk nog maar uit de verte, een roode gloed vertoonde zich aan den hemel, een regenboog spreidde zich uit om de komst aan te kondigen van het voorname vorstenkind. Schuim overdekte de geheele Mahakamrivier.

De Pëtinggi en zijne vrouw vluchtten in het Sêdiweeriviertje om den al te grooten golven te ontgaan.

Zij spraken met elkaar. „Wat zal straks het einde van ons zijn,”

Maka boenji lakinja: „Sijapa tahoe kabésaran dewata moelija raja.“ Maka laloelah mëndëngar soewara tangis; sërta ija mëndëngar soewara tangis itoe, maka ijapoen bërboenjarah jang Baboe Djaroema: „di mana soewara tangis anak-anak itoe?“ Maka bërboenji poela lakinja: „awak ini sadëngar-dëngari sadja, ëntah soewara tangis anak ¹⁰² badjangkah ëntah soewara tangis ¹⁰³ pontijanakkah? sijapa tahoenja?“ Maka boenji bininja: „awak dëngar-dëngarkan djoewa baik-baik“, sërta didëngarkannja baik-baik olih lakinja dan diawas-awasinja di-laoet dan di-dalam boewih, jang sapërti anak-goenoeng bësarnja, maka boewih itoe disapoet olih awan, dipajoengi olih mega; maka dibëlit olih këtari doewa laki-bini, maka tedjapoen mëmbangoenlah dan anginpoen bërtijoeplah sëpoeui-sëpoeui basah, antara dëngan tijada, dan hoedjanpoen rintik-rintik dan boengapoen bërkebangan. Maka ijapoen sëgërahlah mëlaoeti, jang Baboe Djaroema mëlhat tjahaja, jang sapërti koemala di-dalam boewih itoe, kilau-kilauän, tijada dapat ditëntang njata. Maka dipëriksa-njalah boewih itoe, maka dilihatnja kanak-kanak bërbaring di-atas gong papar itoe, maka gong itoe didjoendjoeng olih naga, dan naga itoe didjoendjoeng olih lëmboe, maka lëmboe itoe bërtidjak

zeide de vrouw.

„Wie kent de grootheid der machtige dewata's,“ antwoordde hij.

Daarop hoorden zij schreien. Dit hoorende, vraagde Baboe Djaroema: „Waar is dat kindergeschrei?“ Haar man antwoordde: „Ik luister ook al; misschien is het 't geluid van een ¹⁰² boschhondje, dan wel van een ¹⁰³ pontijanak; wie weet het?“

Zij hernam: „hoor toch goed;“ haar man deed het en luisterde scherp naar den kant van de rivier en naar dien van het schuim, dat als een heuvel hoog was; het werd gedekt door de wolken, beschut door het uitspansel.

Man en vrouw werden in licht gehuld; een regenboog spreidde zich uit, de wind begon zacht en vochtig te waaien, het regende enkele droppels, de bloemen openen zich.

Zij staken spoedig van wal en Baboe Djaroema zag in het schuim iets glansrijks, fonkelende als een karbonkel en zóó schitterend, dat men het niet kon aanzien.

Zij onderzochten het schuim en daarin zagen zij een kindje, liggende op een platte gong, die gedragen werd door een slang, terwijl de slang gedragen werd door een rund, dat stond op een steen.

di-atas batoe itoe. Adapoen lēmboe jang bērtidjak di-atas batoe itoe ¹⁰¹ lēmboe-soewana namanja, bērgading bērboelalei sapērti gadjah, bērtaring sapērti roepa matjan, toeboehnja toeboeh koeda, bērsajap bērtadji sapērti roepa garoeda, bērekor sapērti roepa ekor naga, bērsisik sapandjang toeboehnja; itoelah jang dinamai lēmboe-soewana.

Maka hilanglah hatinja, jang takoet itoe mēlihat lēmboe-soewana dan naga itoe, dan sangat bēri hatinja Baboe Djaroema itoe sēbab mēlihat anak-anak itoe. Maka didēkatkannya gobangnja. Maka boenji bininja: „dēkatkanlah gobang kita.” Maka sēgērahlah didēkatkannya, maka laloe dikañtnja dēngan ¹⁰⁵ hoeloe-olahnja gong itoe; maka itoe gong laloe ¹⁰⁶ dialaknja, sērtā dinaikkannya ka-atas gobangnja; maka tēnggēlamlah itoe lēmboe dēngan naga itoe. Soedah itoe, ladjoelah gobangnja poelang ka-roemahnja dēngan soeka-tjinta hatinja sēbab mēlihat roepa anak-anak itoe. Satēlah dēmikijan, maka ijapoen sampeilah ka-roemahnja.

Maka kanak-kanak itoe didoekoengnja olih bininja dari pada sangat soeka-hatinja. Maka boenji lakinja: „Baiklah kita orak bēdoengnja dēhoeloe.” Maka dioereilah bēdoengnja jang koening dan lampinnja ¹⁰⁷ poleng sērtā tēroerei bēdoengnja, tangannya kanan

Het rund, dat dāár op een steen stond, heette: „lēmboe-soewana”; het had tanden en snuit als een olifant, slag tanden als die van een tijger, een lichaam als dat van een paard, vleugelen en sporen als die van een griffoen, een staart als die van een draak; het was geschubd over zijn geheele lichaam. Aldus was de zoogenaamde „lēmboe-soewana.”

En hunne angst, ontstaan door het zien van de „lēmboe-soewana” en de slang, verdween, terwijl het gezicht van het kind Baboe Djaroema zeer bemoedigde.

„Laat ons bootje wat naderen,” zeide zij tot haar man en, toen het dichterbij gekomen was, haalde hij de gong met het uiteinde van den haak naar zich toe en zette haar in zijn vaartuigje.

Dadelijk doken de „lēmboe-soewana” en de slang onder. Het bootje keerde daarop schielijk naar huis terug, terwijl de Pētinggi en zijne vrouw opgetogen waren, het kind te zien.

Thuis gekomen, droeg de vrouw het kind uit groote blijdschap.

Toen zeide de man: „Laat ons eerst de zwachtels losmaken.” En toen zij de gele zwachtels en de luiers van gekleurde zijde losgemaakt hadden, zagen zij dat het wicht in de rechterhand een stuk goud,

bërisi emas, tangannja kiri bërisi tigoe satoelang; laloe bëlah tigoe itoe, kaloe warlah ¹⁰⁸ anak-manoeek bini saëkor.

Maka Baboe Djaroeema itoe poen soesahlah, karana soesoenna tijada bërajar. „Apalah tẽmpatkoe mẽnghidoepi.“ Soedah itoe, maka haripoen malamlah dan ijapoen tidoerlah. Maka ijapoen mẽdẽngar soewara, dẽmikijan katanja: „he Baboe Djaroeema, djanganlah angkau soesah, angkau tẽpok soesoemoe jang kanan.“ Maka ijapoen tẽrkẽdjoet, laloe ditẽpoknja soesoenna jang kanan, maka mẽmantjoerlah ajar-soesoenna, haroem baoenna sapẽrti baow ambar dan kastoeri haroemnja. Maka tẽrlaloelah soekahatinja; maka laloelah disoesoeinja anaknja itoe. Soedah itoe, maka haripoen malamlah, maka ija tidoerlah, antara tidoer dẽngan djaga, maka ijapoen bẽrmimpilah jang Baboe Djaroeema; maka katanja: „he jang Baboe Djaroeema, adapoen anakmoe itoe angkau namaĩ Poetẽri Karang Mẽlẽnoe, dan lagi djangan angkau baringkan di-tikar di-dalam ampat-poeloeh hari ampat-poeloeh malam; dan lagi djikalau gẽnap tiga hari, maka tanggal poesatnja, maka angkau kẽrdjakanlah bẽtapa adat sẽgala pẽraratoe agoeng; dan lagi djikalau ija hẽndak mandi, angkau oendangkan ajar, tẽtapi eraukan; dan lagi djikalau ija hẽndak mandi

en in de linkerhand een ei hield; uit dit ei kwam, toen men het opende, een hennetje te voorschijn.

Baboe Djaroeema was intusschen bezorgd, want hare borsten gaven geen zog. „Van waar zal ik de kleine voeden“, dacht zij. Maar het werd avond en zij sliep; en in haar slaap hoorde zij een stem, die tot haar zeide: „Baboe Djaroeema! wees niet bezorgd; klop maar op uw rechterborst.“ Zij schrikte wakker, klopte op haar rechterborst en het zog spoot er uit, welriekend als amber en muskus.

Zij was zeer blijde en zoogde haar kind.

Toen het nacht werd en zij dommelde (half sliep, half waakte), droomde Baboe Djaroeema, dat een stẽm tot haar zeide: „Uw kind zult gij Poetẽri Karang Mẽlẽnoe noemen; gij zult het in veertig dagen en veertig nachten niet op een matje neerleggen; na drie dagen zal de navel afvallen, en dan moet gij feest vieren zooals voor groote vorsten adat is; wijders, wanneer het voor 't eerst gebaad wordt, moet gij water laten halen, en daarbij ook feest vieren; wanneer het voor 't eerst in de rivier zal baden, zult gij andermaal feest vieren en wanneer gij het de aarde laat betreden, zult gij het vooraf den voet laten zetten op het hoofd van een levend mensch, op dat

ka-těpi, angkau eraukan; dan lagi djikalau angkau tidjakkan ka-tanah angkau tidjakkan kapada kapala orang hidoep dan kapada kapala orang mati dan tidjakkan kapada kapala karbau hidoep dan kapala karbau mati dan angkau tidjakkan kapada bėsi dan baharoelah ija haroes mēngindjak tanah; dan djangan sėkali-kali angkau laloewi pintakoe itoe, karana ini poetėri dewa, mēndjėlma, ditoeroet olih anak-tjoetjoenja, jang mēndjadi radja; anak jang koesoema, jang bapa ratoe, iboe soeri, jang dikėrdjakan sakijan itoe.

Sėrta habis pėsannja, maka jang Baboe Djaroema tėrkėdjoet dari pada tidoernja. Satėlah dēmikijan, maka jang Baboe Djaroema poen bėrtjaritalah ija kapada lakinja; maka ditoeroetnjalah, sapėrti pėsan soewara, jang didėngarnja itoe. Berdjaga-djagalah dėngan sėgala anak-tjoetjoenja Baboe Djaroema itoe ampat-poeloeh hari ampat-poeloeh malam makan dan minoem bėrsoeka-soekaın dėngan sėgala anak-tjoetjoenja, maka anak-tjoetjoenjapoen bėrganti-ganti mēmangkoe.

Satėlah maka gėnaplah tiga hari tiga malam, maka tanggallah poesatnja itoe kėkanak; maka bėkėrdjalah orang akan kėkanak itoe. Bėbėrapa ija mēmboenoeh ¹⁰⁹ bai dan karbau dan sapi dan lēmboe dan mēm-

van een doode, op den kop van een levenden, op dien van een dooden buffel, op een stuk ijzer en pas daarna op de aarde.

Overtreed vooral mijn verzoek niet, want dit is een dochter der dewa's, mensch geworden om nagevolgd te worden door hare kinderen en kleinkinderen, die Vorst zullen zijn; kinderen van vorstelijke afkomst, wier vader Vorst, wier moeder Vorstin is, voor hen zal aldus feest gevierd worden.

Hiermede waren de bevelen afgeloopen, en Baboe Djaroema schrikte uit haar slaap op. Zij vertelde vervolgens aan haar man wat haar gezegd was en zij volgden de bevelen van de stem, die zij gehoord had, op. Veertig dagen en veertig nachten werd door de familieleden van Baboe Djaroema gewaakt, etende en drinkende en vroolijk zijnde en beurtelings den kleine op den schoot houdende.

Na drie dagen viel de navel af en werd voor het kind feest gevierd. Men slachtte vele varkens, buffels, runderen, herten,

boenoeh kidjang mëndjangan, mēmboenoeh kambing dan ¹¹⁰ gimbal, itik dan hangsa; kēmoeđijan baharoelah ija mėnangkap ¹¹¹ karbau-genggong, mėnjėmbėlih ¹¹² banting-mėnamang; maka baharoelah orang mėmasak; maka rameilah orang makan dan minoem, tamboel ¹¹³ mėnamposo, toewak ¹¹⁴ mėnėlaga, bėdil dėmi ¹¹⁵ pėroempoeng ditoenoe, gong gėndang dėmi ¹¹⁶ katjang diharoe. Satėlah soedah bėrhėnti orang makan dan minoem itoe, maka baharoelah mėnamai anaknja itoe dėngan nama jang disoeroehkannja itoe, saperti di-dalam mimpinja itoe Poetėri Karang Mėlėnoe. Dėmikijan djoewa Kiai Dėmang Djahitan-Lajar; kapada hari itoe djoewa ija mėngeraukan anaknja dan bersahoet-sahoetan boenji soewara bėdil dan boenji soewara gong gėndang. Kēmoeđijan baharoelah ija mėnggėlar anaknja namanja Batara Agoeng Dewa Sakti, karana malamnja orang mėndapat Batara Agoeng Dewa Sakti, sijangnja orang mėndapat Poetėri Karang Mėlėnoe, karana Adji itoe bėriring-iring roepanja dan bėsarnjapoen bėriring-iring djoewa dan bėbaja ¹¹⁷ mėmapas lampin dan bėbaja djoewa tanggal poesatnja; maka bėrsaboet-sahoetanlah ^{117a} Gadjah-Pėrwata di-Djahitan-Lajar dėngan Jang-Jong di-Hoeloe-Doesoen di-dalam ampat-poeloeh hari ampat-poeloeh malam,

bokken, schapen, eenden en ganzen. Na het slachten werd gekookt en tal van menschen waren bijeen om te eten en te drinken; er waren stapels met gebak, de toewak stroomde; de kanonnen knalden als brandende ¹¹⁵ "pėroempoeng", gong en trom weerklonken ¹¹⁶ alsof men boonen roerde. Toen men klaar was met eten en drinken, werd aan het kind de naam gegeven, zooals in den droom gelast was, de naam van Poetėri Karang Mėlėnoe.

Denzelfden dag vierde Kiai Dėmang van Djahitan-Lajar feest voor zijn kind en over en weer dreunde het geschut en klonken gong en trom. Daarna gaf hij aan zijn kind den naam van Batara Agoeng Dewa Sakti want, terwijl men des avonds Batara Agoeng Dewa Sakti had gekregen, kreeg men den volgenden dag Poetėri Karang Mėlėnoe; beide kinderen waren gelijk van uiterlijk, gelijk van grootte; hunne luiers werden te gelijk verwisseld, hunne navels vielen te gelijk af en de ^{117a} Gadjah-Pėrwata van Djahitan-Lajar werd beantwoord door de Jang-jong van Hoeloe-Doesoen veertig

¹¹⁸ baoe tjëkoer baoe boeloinja, baoe djëringau baoe toeboehnja, mandikan këmih, bërpoepoerkan tahi.

Salama-lamanja ija mëndapat anak, dëmikijan djoewa Ngabehi Hoeloe-Doesoen dëngan Kiai Dëmang Djahitan-Lajar sijang hari mëntjari ¹¹⁹ mëraoen dëngan ¹²⁰ pijawas, apabila malam hari mëng-ëmboen raoen. Maka ¹²¹ tijada poetoesnja raoen-raoenan dan sëmboer-sëmboeran di-dalam ampat poeloeh hari ampat-poeloeh malam itoe.

Maka kanak-kanak itoe makin sahari, ¹²² sin bësar, makin sahari, sin tjërdik; dëmikijan djoewa ¹²³ dëmi ¹²⁴ sëmangka ¹²⁵ di bëla-bari, dëmi antimoen ¹²⁶ di boemboeni. Maka Kiai Dëmang Djahitan-Lajar bëkërdja mëñpoeng-tawar anaknja; orang makan minoem sijang dan malam di-dalam toedjoeh hari toedjoeh malam, karana tandanja soedah lëpas dari pënjakit kanak-kanak. Maka jang Baboe Djaroema mëngambil orang doewa di-Hoeloe-Doesoen dëngan kanak-kanak doewa orang akan pëngasohnja dan lagi akan pëmapas lampinnja; dan Njai Minak Mampi di-Djahitan-Lajar dëmikijan mëngambil orang doewa dan kanak-kanak doewa akan pëmapas lampin akan pëngasoh. Maka Batara Agoeng Dewa Sakti makin sahari, makin bësar, sin samalam, sin ¹²⁷ langkap; dëmikijan djoewa Poetëri Karang Mëlénœ,

dagen en veertig nachten lang; gedurende dien tijd ¹¹⁸ roken de kinderen naar allerlei kruiden en waren zij geheel bevuild.

Sedert zij kinderen hadden, waren zoowel de Ngabehi van Hoeloe-Doesoen als Kiai Dëmang van Djahitan-Lajar des daags bezig met ¹¹⁹ kruiden en ¹²⁰ bladeren te zoeken, des nachts met die in den dauw te leggen. Er kwam geen einde aan het ¹²¹ medicineeren en aan het ¹²¹ bespuwen gedurende veertig dagen en veertig nachten.

De kinderen werden intusschen van dag tot dag grooter en slimmer; evenals ¹²⁴ „semangka“, die men ¹²⁵ beschut, als komkommer, die men ¹²⁶ toedekt, groeiden zij. Eindelijk vierde Kiai Dëmang van Djahitan-Lajar, ten bewijze dat men den tijd der kinderziekten voorbij was, het „tëpoeng-tawar“ feest voor zijn kind, waarbij men zeven dagen en zeven nachten at en dronk.

Baboe Djaroema haalde twee menschen en twee kinderen uit Hoeloe-Doesoen om de kleine te verzorgen en de luiers te wasschen; eveneens nam Njai Minak Mampi twee menschen en twee kinderen uit Djahitan-Lajar om haar kleine te verzorgen en de luiers uit te wasschen.

Batara Agoeng Dewa Sakti werd dagelijks grooter en vlugger,

makin sahari, makin ¹²⁸ langgoeng sërta dëngan tjërdiknja; sin sahari ¹²⁹ tahoe mëmbalik pinggang, lëpas tahoe mëmbalik pingang, tahoe tijarap, lëpas tahoe tijarap, tahoe ¹³⁰ bëbatak, lëpas tahoe bëbatak, tahoe ¹³¹ bërdodoek hantimoen, lëpas tahoe berdoedoek hantimoen, tahoe mërangkak, lëpas tahoe mërangkak, tahoe bërdjalan-djalan rëbah, lëpas tahoe bërdjalan-djalan rëbah, tahoe mërambat, lëpas tahoe mërambat, tahoe bërlari, lëpas tahoe bërlari, tahoe toeroen-naik, lëpas tahoe toeroen-naik, tahoelah ija ka-tëpian ¹³² mëmbawa boe-loeh sa-roewas.

Kira-kira Batara Agoeng Dewa Sakti oemoernja lima tahoen dan Poetëri Karang Mëlënoe oemoernjapoen lima tahoen djoewa, maka ¹³³ tijadalah koewawa lagi mëndjagai, karana ija hëndak toeroen ka-tanah djoewa hasjratnja. Satëläh maka dëmikijan, bërbittjaralah ija orang hëndak mëmidjakkan ka-tanah dan hëndak mënoeroenkan ka-tëpian. Maka moepakatlah sëgala orang masing-masing mëndjawat kërdjaännja: orang laki-laki kërdja laki-laki didjawatnja, dan orang përampoewan kërdja përampoewan didjawatnja. Maka masing-masing dëngan kërdjanja dan bërapa poeloech malam makan dan minoem, sijang dan malam, tijada bërhënti. Maka Gadjah-Përwata di-Djahitan-Lajar bër

zoo ook Poetëri Karang Mëlënoe; ook zij werd dagelijks grooter en slimmer. Eerst ¹²⁹ leerde zij op zijde liggen, toen bracht zij het tot voorover liggen, toen leerde zij het hoofdje op te lichten, vervolgens ¹³¹ waggelend te zitten, daarna te kruipen, hierop leerde zij te loopen, telkens vallende, vervolgens te loopen, zich overal aan vasthoudende, later te loopen zonder zich vast te houden, nog later klom zij de trap op en af en eindelijk ging zij naar de rivier, ¹³² een bamboekoker meenemende.

Batara Agoeng Dewa Sakti was toen vijf jaar oud en Poetëri Karang Mëlënoe eveneens; ¹³³ zij waren niet meer te bewaken, want zij waren erg verlangend op den grond te loopen. Daarom overlegde men om de kinderen de aarde te doen betreden en hen naar de rivier te brengen. Men kwam overeen dat elk zijn werk zoude doen, de mannen het hunne, de vrouwen het hare.

Elk deed zijn werk en vele tientallen van dagen was het eten en drinken, dag en nacht door, terwijl de Gadjah-Përwata te Djahitan-Lajar en de Jang-Jong te Hoeloe-Doesoen over en weer

sahoet-sahoetanlah dĕngan Jang-Jong di-Hoeloe-Doesoen; maka rameilah soewara bĕdil dan soewara gamĕlan, tijada bĕrhĕnti. Maka sĕgala pĕrmainan dipĕrmainkannjalah olih sĕkalijan orang itoe; maka ada jang ¹³⁴ bĕrĕmpas dan ada jang bĕrkandjaran; bĕrbageibageilah sĕgala pĕrmainan dipĕrmainkan orang itoe. Saroepalah di-Djahitan-Lajar dĕngan Hoeloen-Doesoen; gong gĕndang dĕmi katjang diharoe, soewara bĕdil dĕmi pĕroempoeng ditoenoe. — Maka Dĕmang Djahitan-Lajar dan Ngabehi Hoeloe-Doesoen soesahlah hatinja; hampir sampei ¹³⁵ mata-kĕrdjanja mĕngeraukan, orang tidjak-tanah, orang mati dan orang hidoep dan karbau mati dan karbau hidoep bĕlom ada. Maka Kiai Dĕmang Djahitan-Lajarpoe pikirlah di-dalam hatinja akan pĕrgi mĕngajau Badjau Poelau-Sĕmanti, dialahkannya, maka laloe dipindahnja ka-Boentang. Adapoe Ngabehi Hoeloe-Doesoen mĕngajau Badjau Poelau-Pandjang; maka kalah olihnja, maka dipindahnja ka-Poelau-Lindoer. Mana-mana jang mati, dialaknja kapalanja, mana-mana jang hidoep, itoelah ¹³⁶ di tawannja akan tidjak-tanah anaknja. Dĕmikijan djoewa Dĕmang Djahitan-Lajar.

Maka bĕkĕrdjalah orang di-Hoeloe-Doesoen, dan orang di-Djahitan-

klonken en zonder ophouden het geschut kualde en de gamelan zich deed hooren. Allerlei spelen werden er gespeeld; er waren die ¹³⁴ batonneerden, er waren die dansten; met alles vermaakte men zich.

Zoo ging het te Djahitan-Lajar en eveneens te Hoeloe-Doesoen; gong en trom klonken als boonen, die geroerd worden, het geschut kualde als brandende „pĕroempoeng.“

De Dĕmang van Djahitan-Lajar en de Ngabehi van Hoeloe-Doesoen waren in moeielijkheid, want men was bijna tot de hoofzaak van het „tidjak-tanah“ feest gekomen en nog waren er geen levende en doode menschen en karbouwen. Kjai Dĕmang van Djahitan-Lajar dacht er daarom over, te gaan koppensnellen naar de Badjau's van Poelau-Sĕmanti. Hij deed dit, overwon en bracht hen over naar Boentang. De Ngabehi van Hoeloe-Doesoen ging naar de Badjau's van Poelau-Pandjang snellen, die verloren en naar Poelau-Lindoer overgebracht werden. Van degenen, die gedood werden, nam men de afgeslagen koppen mede, de levenden werden ¹³⁶ krijgsgevangen gemaakt; koppen en krijgsgevangenen om te dienen bij het „tidjak-tanah“ feest.

Zoo deed de Dĕmang van Djahitan-Lajar ook.

Lajarpoeñ dēmikijan djoewa. Satēlah gēnap ampat-poeloeh hari dan ampat-poeloeh malam, maka orang mēmboenoeh karbau laki-bini, dan mēmboenoeh lēmboe laki-bini, dan pajau laki-bini, dan mēmboenoeh gimbal laki-bini, mēmboenoeh hangsa laki-bini, dan mēmboenoeh itik laki-bini, dan mēmboenoeh karbau-genggong laki-bini, dan mēmboenoeh banting-mēnamang laki-bini. Soedah habis ija mēmboenoeh binatang, maka baharoelah mēmboenoeh orang laki-bini.

Maka dioelasinja kapala orang itoe dēngan kain koening dan kapala karbau. Satēlah soedah habis ¹³⁷ kērdjat-madjatnja, maka dibawa-njalah orang itoe Adji Batara Agoeng Dewa Sakti toeroen ka-tanah. Kapada hari itoe maka ditidjakkan kapala orang hidoep dan kapala orang mati dan kapala karbau hidoep dan kapala karbau mati. Soedah itoe maka dibawa oranglah ka-tēpian, diambin dēngan kain koening-moeda, diiringkan olih orang banjak; maka laloelah ¹³⁸ dipandi di-tēpian; maka ditidjakkan oranglah ka-bēsī dan kabatoe. Maka rameilah sēgala orang ¹³⁹ mandi itoe; ada jang bērsēmboer-sēmboeran masing-masinglah dēngan kasoekaännja, pēram-poewan, laki-laki, toewa, moeda, ada jang bērpanah-panahan ajar kiri dan kanan. Sēdang lamanja mandi itoe, maka dibawa oranglah

De menschen van Hoeloe-Doesoen en van Djahitan-Lajar vierden dan feest. Nadat dit volle veertig dagen en veertig nachten gēduurd had, slachtte men buffels, runderen, herten, geiten, ganzen, eenden, varkens, van alles mannetjes en wijfjes. Toen de dieren geslacht waren, doodde men menschen, een man en een vrouw; de hoofden der menschen en de koppen der buffels werden in gele doeken gewikkeld.

Toen men met al die drukte gereed was, deed men Adji Batara Agoeng Dewa Sakti de aarde betreden; men deed hem den voet zetten op het hoofd van een levend mensch, op dat van een doode, op den kop van een levenden en op dien van een dooden buffel; daarna werd hij in een licht gelen doek naar den waterkant gedragen, gevolgd door het geheele volk en dāár aan den waterkant gebed. Vervolgens deed men hem een stuk ijzer en een stuk steen betreden. En vroolijk ¹³⁹ baadde een ieder mede; daar waren er die met water gooiden; iedereen amuseerde zich, vrouwen, mannen, oud, jong; er waren, die met spuitjes spoten, naar links, naar rechts.

Nadat dit baden geruimen tijd gēduurd had, bracht men Adji Batara Agoeng Dewa Sakti naar huis terug, en werd hij ¹⁴⁰ gekleed. Hij droeg een ¹⁴¹ statiekleed, ¹⁴² rood wit en zwart gestreept,

Adji Batara Agoeng Dewa Sakti poelang ka-roemahuja. Maka ¹⁴⁰ dipakeiannjalalah ija ¹⁴¹ bërkampoh poleng ¹⁴² bangbantolo adji, bër saboek tjindei ¹⁴³ natar koening, bër tali leher rantei mas, jang tēmpatnja bēoeloer itoe ¹⁴⁴ kaloeng-bantolo mas dioekir soesoēn tiga, bērgēlang-kana tiga soesoēn, ¹⁴⁵ bērtēngkang-naga tiga bēlit, ¹⁴⁶ bērsoemping mas gadjah-mēnggoeling, ¹⁴⁷ bērdjamang mas tiga soesoēn, ¹⁴⁸ bērgēloeng-kēlingan, bērtjoetjoek-gēloeng kēris malela, ¹⁴⁹ bērlan-dean kantjana ¹⁵⁰ bomowidjojo, ¹⁵¹ bērpēnampoe-gēloeng ¹⁵² goerdamēngkoer, bēroerap-oerap ¹⁵³ djajang-satēroe, mēmakei ¹⁵⁴ kēnaka toedjoeh sabēlah, bērsipat alit, bērtjēlah-sēni, bērkēris ¹⁵⁵ tinatahtinatoer ¹⁵⁶ rangga, bērlandean ¹⁵⁷ tjoela-sēmoeng, bērtjintjin koemala satoe sabēlah. Satēlah soedah mēmakei Adji itoe, maka bērtōeroenanlah ¹⁵⁸ oepatjara dalam: pajoeng-bawat, gēndaga, lantei, kasoer, baboet, pērmadani dan epok mas dan bokor mas; maka toeroenlah ¹⁵⁹ pēpangkoendalam. Maka tērkēmbanglah ¹⁶⁰ pajoeng-agoeng, maka Gadjah-Pērwatapoēn dipaloe oranglah, maka bērboenjilah Si-Gantar-Boemi dan Si-Sapoe-Djagat, maka toeroenlah Adji Batara Agoeng Dewa Sakti. Sērta Adji itoe toeroen, bērboenjilah pētir, maka bērleng-ganglah boemi, ditidjajnja, bērgoentoerlah langit ¹⁶¹ disroedoeki

een gordel van gele zijde, een gouden halsketen, waaraan drie geciseleerde gouden platen hingen, aan elken pols drie statiearmbanden, aan de bovenarmen gouden slangen, drie maal omgeslagen, boven elk oor een gouden ¹⁴⁶ „soemping“, waarachter een gouden „gadjah-mēnggoeling“, op het voorhoofd een gouden ¹⁴⁷ diadeem van drie etages; het haar droeg hij in een wrong, daarin stak als haarnaald een ijzeren kris met gouden gevest, beneden de haarwrong had hij een gouden ¹⁵² „goerda-mēngkoer“, hij was besmeerd met ¹⁵³ djajang-satēroe, beteekend met zeven ¹⁵⁴ kēnaka's aan elke zijde, hij had om de oogen een fijn randje van zwarte verf, hij droeg een uitgewerkte kris met ¹⁵⁷ tjoela-sēmoeng gevest en droeg aan elke hand een ring met karbonkel.

Toen Adji gekleed was, werden de ¹⁵⁸ „oepatjara“ buiten gebracht als de „pajoeng-bawat“, de gēndaga, de ligmatjes en tapijtjes, de gouden sirihdoos, het gouden kwispeldoor. Vervolgens kwam de ¹⁵⁹ „pēpangkoen-dalam“ buiten en werd de ¹⁶⁰ „pajoeng-agoeng“ geopend. Onder het bespelen van de Gadjah-Pērwata en het losbranden van Si-Gantar-Boemi en Si-Sapoe-Djagat daalde Adji Batara Agoeng Dewa Sakti af; te gelijktijd rolde de donder, de aarde schudde,

nja, sërta hoedjanpoen rintik-rintik. Maka dibëlit olih ¹⁶² këtari, dipajoengi olih mega, maka disapoet olih awan, maka bërđjalanlah Adji Batara Agoeng Dewa Sakti ¹⁶³ mëniti di-atas leman; maka tijada dilihat orang banjak itoe, dia mëniti di-atas leman itoe. Maka sampeilah ija ¹⁶⁴ ka-mandargili, maka naiklah ija ka-atas mandargili, bërpinan, bërtoentoenan ėmas ¹⁶⁵ dipëridan. Satëlah soedah sampei ka-atas balei, pëpangkoen bësar tinggal di-tanah, pëpangkoen rënik naik ka-balei. Maka dihamparlah tilam-hamparan dan diboe-kalah kasoer-agoeng; maka Adji diatoerilah bërbaring. Maka Batara Agoeng Dewa Sakti bërbaringlah di-atas kasoer itoe; maka mënjëm-ballah toekang-¹⁶⁶ pondongan; maka bërboenji bëdil di-aloen-aloen, pasang tjetjorong di-Kota-Tjoendoeng, pasang marijam di-Rantja-Soedji, maka gamëlanpoen nama Gadjah-Përwapoan dipaloe oranglah ¹⁶⁷ angër-angin soewaranja. Kira-kira sëdang ¹⁶⁸ lawasnja, maka poe-poeslah pondongan olih Si-Loemadjang olih Si-Loemakoe; ¹⁶⁹ gigi sabintir dibelah ¹⁷⁰ waloe, gigi sabintir ¹⁷¹ dibantjar toedjoeh; gigi laloe mënjirip laïs, doewa-bëlas goerindjam, makin bërđjoentajan poentja-rëboengnja.

toen hij haar betrad, de lucht donderde toen hij daaronder door liep; onderwijl viel de regen met schaarsche droppels. Gehuld in licht, beschut door de wolken, gedekt door het uitspansel, ¹⁶³ betrad Adji Batara Agoeng Dewa Sakti de ¹⁶³ „leman“ maar voor het volk bleef het onzichtbaar, dat hij de „leman“ betrad. Gekomen tot de ¹⁶⁴ „mandargili,“ zette hij den voet daarop, de van goud gevlochten koorden vasthoudende.

Toen hij aan de estrade kwam, bleef de groote „pëpangkoen“ beneden, maar nam de kleine „pëpangkoen“ boven plaats. Men spreidde er matten uit en ook de groote matras, waarop men Adji liet liggen. Toen hij daar lag, naderde eerbiedig de ¹⁶⁶ toekang-pondongan; onderwijl donderde het geschut op het voorplein, alsook op de wallen te Kota-Tjoendoeng en te Rantja-Soedji en speelde de Gadjah-Përwapata zacht en langzaam.

Na eenigen tijd waren Si-Loemadjang en Si-Loemakoe met vertellen klaar; toen werden de ¹⁶⁹ tanden van Adji gekloofd en daarna met de vinnen der laïs-visch twaalf maal gepolijst, zoodat het tandvleesch meer en meer puntig over de tanden heenkam. Hij at vervolgens sirih en het was alsof het speeksel niet aan de tanden hechte.

Soedah poepoes, maka Adjipoen santap ¹⁷² ganten, dëmi bëlari ajar pinangnja; dëmi ¹⁷³ bëroendja ajar sirihnja. Satëlah dëmikijan, maka diangkat oranglah hidangan nasi përsantapan pahar dan talam dan ¹⁷⁴ andja tëmpan toewak sëlangkap tijang. tamboel mënamposo, toewak mënëläga, makan dan minoem bërsoeke-soekaän dëngan sëgala pëmainannja; maka ada jang ¹⁷⁵ bërkandjaran, laki-laki kandjar di-tanah, bini-bini kandjar di-roemah, masing-masinglah dëngan pëmainannja. Di-dalam toedjoeh hari toedjoeh malam makan minoem tijada bërhënti; bërbagei-bagei sëpah orang mënamposo, ajar pinang mënëläga di-dalam toedjoeh hari. Maka toeroenlah ¹⁷⁶ pëpanden-patolo dëngan tjatoer-gading. Satëlah gënap toedjoeh hari toedjoeh malam, Adjipoen ¹⁷⁷ mëngantokkan ajar wadji, mënjoedahkan sawat; maka dipaloelah ¹⁷⁸ gong-goeloeng, maka dipasang bëdil ¹⁷⁹ dipëbajakan gong gëndang ¹⁸⁰ dipantjarakan. Maka orangpoen mëngadoe karbau dan mëngadoe sapi dan mëngadoe kambing dan mëngadoe hangsa dan mëngadoe manoek dan mëngadoe njioer dan mëngadoe ¹⁸¹ përidja dan mëngadoe ¹⁸² këliki; maka orang mëlenggang papan. Maka rameilah orang, bërsorak bërgantoeng di-awan, ¹⁸³ bërtëri bërgantoeng di-mega. Maka eraupoen poepoeslah, maka orangpoen mëng-

Toen dit afgelopen was, werd het eten opgebracht; schotels en bakken, potten en kannen voor toewak stonden bij elken stijl; gebakken waren er bij stapels, de toewak stroomde, eten en drinken was er naar keus en keur. Ook waren er allerlei spelen en werd er ¹⁷⁵ gedanst; de mannen dansten buiten op den grond, de vrouwen binnenshuis. Iedereen speelde, zooals hij verkoos, zeven dagen en zeven nachten lang. Aan het eten en drinken kwam geen einde; de sirihpruimen lagen bergen hoog, het sirihspog vloeiëde als een beek over den vloer gedurende zeven dagen. Eindelijk werd de ¹⁷⁶ „pëpanden-patolo“ buiten gebracht en het schaakspel klaar gezet. Zeven dagen later dronk Adjipoen ¹⁷⁷ „sawat.“ Daarbij donderde het geschut, begeleid door gong en trom, alles te gelijk geslagen. Men liet daarop buffels vechten, alsook runderen, bokken, ganzen, hanen, en speelde een daarmee overeenkomstig spel met kokos- en andere harde noten; er waren ook, die op de wiplank speelden. Er heerschte groote vroolijkheid, juichtonen vulden de lucht, vreugdekreten hingen aan de wolken.

Daarop nam het feestvieren een einde en geleidde men Adjipoen naar den „Dalam.“

atoeri Adji ka-Dalam. Maka tinggallah Kiai Dëmang Djahitan-Lajar mēmbēhagi ¹⁸⁴ oelas boemi, mēmbēhagi oelas balei; dibēhagikan kapada orang miskin. Maka Njai Minak Mampipoen dēmikijan djoewa mēmbēhagi ¹⁸⁵ pijasan roemah; adapoen djēnis balei itoe, balei-mēmaloe, balei-mēndjangan, balei-matjan, balei-boeroeng, balei-tēratei, balei-mandargili; sērta habis sēkalijannja, maka di bēhagikannja kapada orang ¹⁸⁶ oendangan dan jang baloe dan jang miskin dan orang Oengkal dan orang Kēnangan dan orang Sambira dan orang Marangkajoe dan orang Santēn dan orang Santēn-dalam dan orang Boentang dan orang Baras-Basah dan orang Pandansari dan orang Goenoeng-Kēmoening dan orang Ridjang dan orang Rikang dan orang Tandjoeng-Sēmat. Satēlah soedah, maka sēgala pēnggawa, jang mēnarima bēhagian itoe, maka ijapoen pamit kapada Batara Agoeng Dewa Sakti poelang ka-boemi-astananja. Maka masing-masinglah ija sērta pikirilah sēgala radja-radja itoe, mēlihat Batara Agoeng Dewa Sakti, di-dalam hatinja: "tijada sijapa, jang sama ada bandingnja dari koewasanja dan baik roepanja dan patoetlah anak batara dewa-dewa di-Kajangan." Maka pikirilah masing-masing akan dirinja.

Kiai Dēmang van Djahitan-Lajar bleef om de overblijfselen van het feest onder de armen te verdeelen. Njai Minak Mampi verdeelde eveneens de versierselen van het huis. Alles werd verdeeld onder de gasten, de weduwen, de armen en onder de menschen van Oengkal, Kēnangan, Sambira, Marangkajoe, Santēn, Santēn-dalam, Kanijoengan, Boentang, Baras-Basah, Pandansari, Goenoeng-Kēmoening, Ridjang, Rikang en Tandjoeng-Sēmat.

Nadat dit afgeloopen was, namen de pēnggawa's, die deze aan-deelen ontvangen hadden, van Batara Agoeng Dewa Sakti afscheid. En al de hoofden, Batara Agoeng Dewa Sakti gezien hebbende, dachten bij zich zelf: "Daar is niet één, die zijns gelijke is, wat betreft macht en uiterlijk; niet te verwonderen is het, dat hij een kind der dewa's in den hemel is."

Alkiçah. Maka tërsëboetlah përkataän Ngabehi Hoeloe-Doesoen akan ija mëmoelai pëkërdjaän akan mëngërdjakan anaknja, jang bërna Poetëri Karang Mëlënoe. Tëlah dëmikijan, maka Ngabehi Hoeloe-Doesoenpoen mënjeroehlah mëngoendang kapada sëgala përmata bënoewa, përtama-tama orang Binaloe dan orang Sëmbaran dan orang Panjoewangan dan orang Sënawan dan orang Sanga-sangaän dan orang Këmbang dan orang Soengei-Samir dan orang Doendang dan orang Manggar dan orang Samboeni dan orang Tanah-Merah dan orang Soesoeran dan orang Tanah-Malang. Itoelah orang jang dioendang olih Ngabehi Hoeloe-Doesoen; maka masing-masing dëngan djawatnja dan orang jang laki-laki pëkërdjaän laki-laki jang didjawatnja dan orang jang përampoewan pëkërdjaän përampoewan jang dipëgangnja. Satëlah dëmikijan, maka Ngabehi Hoeloe-Doesoenpoen mënjeroehlah mëmboenoeh bai dan mëmboenoeh karbau dan mëmboenoeh lëmboe dan mëmboenoeh kambing mëmboenoeh hangsa dan itik dan ajam. Tëlah ¹⁸⁷ këmarijan hari, maka orangpoen ¹⁸⁸ bërtëngarlah ija dan mënimbakkan bëdil dan mëmaloe ¹⁸⁹ kalintangan; maka dipaloe oranglah Jang-Jong; maka bërdatanganlah orang oendangan jang tiga-bëlas bënoewa itoe masing-masing; maka ¹⁹⁰ soembalah orang Poelau-

Daar wordt vermeld, dat de Ngabehi van Hoeloe-Doesoen begon feest te vieren voor zijne dochter, Poetëri Karang Mëlënoe geheeten. Hij liet daartoe de hoofden van de navolgende landschappen roepen 1°. Binaloe, 2°. Sëmbaran, 3°. Panjoewangan, 4°. Sënawan, 5°. Sanga-sangaän, 6°. Këmbang, 7°. Soengei-Samir, 8°. Doendang, 9°. Manggar, 10°. Samboeni, 11°. Tanah-Merah, 12°. Soesoeran en 13°. Tanah-Malang. Dezen waren het, die geroepen werden door de Ngabehi van Hoeloe-Doesoen. Een ieder deed zijn werk, de mannen het werk der mannen, de vrouwen het werk der vrouwen. De Ngabehi liet toen varkens, buffels, runderen, geiten, ganzen, eenden en kippen slachten. Nadat dit den dag te voren was geschied, werden alle muziekinstrumenten te gelijk bespeeld tot teeken dat het feest begon; het geschut bulderde, de Jang-Jong dreunde; daarop kwamen de menschen der dertien landschappen, die geënviteerd waren; behalve hen kwamen nog toekijken de menschen van Poelau-Atas, Karang-asam, Karamoemes, Loeboe-Bakoeng, Sëmboejoetan, Mangkoepëlas; te zamen waren er alzoo drie en twintig landschappen, waarvan er menschen kwamen, ieder bracht wat mede, zoowel klein als groot, oud als jong; er waren, die kwamen werken, er waren ook, die kwamen kijken.

Atas dan orang Karang-asam dan orang Karamoemoes dan orang Loebœ-Bakoeng dan orang Sœmboejoetan dan orang Mangkoepelas; itoelah banjaknja orang, jang datang ka-Hœloe-Doesoen, doewa-pœloeh-tiga bœnoewa, masing-masing dœngan bawaœnnja orang itoe, rœnik, bœsar, toewa, moeda; ada jang datang bœkœrdja, ada jang datang mœlihat. Maka mœmoelai pœkœrdjaœn bœrdjaga-djaga. Maka orangpoen mœnggerek karbau-genggong, mœnjœmbœlih banting-mœnamang dan mœmboenoeh karbau dan mœmboenoeh lœmboe dan mœmboenoeh kambing dan mœmboenoeh hangsa dan mœmboenoeh ajam dan mœmboenoeh itik. Maka mœmasaklah orang masing-masing; maka rameilah orang makan minoem, tamboel mœnamposo, toewak mœnœlaga, maka orangpoen mœmboenjikan bœdil, sapœrti pœroempoeng ditoenoe, gong gœndang sapœrti katjang diharoe; bœrsahoet-sahoetanlah Jang-Jong di-Hœloe-Doesoen dœngan Gadjah-Pœrwata di-Djahitan-Lajar, karana Dœmang Djahitan-Lajar ¹⁹¹ lœpas mœngœrdjakan Batara Agoeng Dewa Sakti, maka Ngabehi Hœloe-Doesoenpoen mœngœrdjakanlah Poetœri Karang Mœlœnoe. Maka samalah kapada hari itoe sapœrti orang bœrdjandji; maka tijadalah bœrkatahœœn, gong sijang ditopengkan, gong malam diwajangkan; soewara soerak tijada bœrhœnti di-dalam

Het feest begon met wachtœoen; er werden varkens, buffels, runderen, geiten, ganzen, kippen en eenden geslacht. Daarna kookte men, en tal van menschen kwamen bijeen om te eten en te drinken; er waren stapels gebak, de toewak stroomde; intusschen knalde het geschut als brandende "pœroempoeng" en weerklonken gong en trom als boonen, die geroerd worden.

De Jang-Jong van Hœloe-Doesoen beantwoordde de Gadjah-Pœrwata van Djahitan-Lajar, want juist was de Dœmang van Djahitan-Lajar begonnen met feest te viœren voor Batara Agoeng Dewa Sakti toen de Ngabehi van Hœloe-Doesoen dit voor Poetœri Karang Mœlœnoe deed. Het was die dagen alsof men afgesproken had; men kon er niet wijs uit worden; over dag was er "topeng", des avonds was er "wajang"; aan het gejuich kwam geen einde, veertig dagen en veertig nachten lang.

ampat-poeloeh hari ampat-poeloeh malam. Kira-kira sĕdang lamanja, maka ¹⁹² bĕrpatjarlah orang tiga malam. Satĕlah gĕnap tiga malam, maka orangpoen mĕnoeroenkan tjatoer-gading ka-balei, mĕndirikan pĕpanden-patolo. Kira-kira dinihari, maka bĕtĕngar mĕmboenjikan bĕdil bĕsar-bĕsar; maka tahoelah sĕgala orang doesoen akan tanda kĕrdja radja hĕndak bĕrhĕnti toedjoeh hari lagi. Tĕlah gĕnaplah toedjoeh hari, maka bĕrhĕntilah ija. Maka bĕrkoempoellah sĕgala orang di-dalam bĕnoewa; maka mĕnjĕmbĕlihlah orang, mĕnggerek karbau-genggong, mĕnjĕmbĕlih banting-mĕnamang dan mĕmboenoeh karbau dan mĕmboenoeh lĕmboe dan mĕmboenoeh mĕndjangan dan mĕmboenoeh kambing dan mĕmboenoeh hangsa dan mĕmboenoeh itik dan ajam. Satĕlah soedah, maka mĕmasaklah orang bĕrbagei-bagei djĕnis, jang dimasak itoe. Tĕlah itoe, maka makan minoemlah orang; tamboel mĕnamposo, toewak mĕnĕlaga, maka bĕrboenjilah sĕgala boenji-boenjiĕn gong gĕndang sapĕrti katjang diharoe, boenjinja bĕdil sapĕrti pĕroempoeng ditoenoe; maka bĕrsahoet-sahoetanlah Jang-Jong di-Hoeloe-Doesoen dĕngan Gadjah-Pĕrwata di-Djahitan-Lajar. Satĕlah dĕmikijan, maka Ngabehi Hoeloe-Doesoenpoen mĕnjoeroehlah mĕmboenoeh orang laki-bini, dan karbau laki-bini akan tidjak-tanah. Maka dioelasinja

Na eenigen tijd werden de ¹⁹² nagels rood geverfd; dit duurde drie dagen. Na deze drie dagen werd het schaakspel op de „balei“ neergezet en de „pĕpanden-patolo“ opgericht. Dit gebeurde na middernacht; de gamelan werd daarbij zoo luid mogelijk bespeeld, met de kanonnen geschoten, en de menschen wisten daardoor dat de hoffeesten over zeven dagen een einde zouden nemen. Na zeven dagen eindigde men; de menschen verzamelden zich op de plaats en werden er varkens, buffels, runderen, herten, geiten, ganzen, eenden en kippen geslacht. Daarna kookte men allerlei soorten van eten en werd vervolgens gegeten en gedronken; er waren stapels gebak, de toewak stroomde; alle muziekinstrumenten werden bespeeld, gong en trom klonken als boonen, die geroerd worden, het geschut knalde, alsof er „pĕroempoeng“ brandde; de Jang-Jong van Hoeloe-Doesoen beantwoordde de Gadjah-Pĕrwata van Djahitan-Lajar.

Daarna liet de Ngabehi van Hoeloe-Doesoen menschen (man en vrouw) en karbouwen (mannetje en wijfje) dooden voor het „tidjak-tanah“; de hoofden der menschen werden in gele doeken gewikkeld.

kapala orang itoe dengen kain koening. Satelah demikijan, maka Poetëri Karang Mëlnoepoen mēmakeilah sakēdar bērsadja-sadja. Satelah demikijan sēkalijan pangkoenpoen toeroenlah dengen orang jang mēmangkoenja. Maka ¹⁹³ toembak-pēgawinan diatoer oranglah dengen pajoeng-agoengpoen hadlirlah dan djoelipoen di hijasi orang dengen salangkap pērhijasaännja; maka pajoeng-agoengpoen tērkēmbanglah. Maka Poetëri Karang Mëlnoepoen dibawa oranglah toeroen ka-djoeli; maka ijapoen dibawa oranglah kahadapan balei itoe. Maka bini Ngabehi Hoeloe-Doesoenpoen mēnjamboet anaknja, laloe ditidjak-kannjalah kapada kapala orang hidoep dan kapala orang mati dan kapala karbau hidoep dan kapala karbau mati. Tēlah soedah ija bērtidjak kapada kapala orang itoe, maka di tidjakkān orang kabatoe dan ka-bēsi. Maka dibawa oranglah laloe ka-tēpian, maka laloelah dipandi orang dengen ¹⁹⁴ ajar toedjoeh soengei. Tēlah itoe, baharoelah dibawa orang di-ajar bēsar. Maka baharoelah orang ¹⁹⁵ mēlaboeh bokor dan mēlaboeh bantan; maka baharoelah dilang-giri orang, maka mandilah ija dengen sēgala dajang-dajangnja itoe di-kēlilingi, olih orang bēratoes-ratoes bērpagarkan orang. Maka rameilah orang mandi itoe, bērsēmboer-sēmboeran dan bērpanah-

Intusschen kleeedde Poetëri Karang Mëlnoe zich in haar daagsch kostuum en toen zij daarmede klaar was, werden de verschillende „pēpangkoen“ buitengebracht en kwamen ook de menschen, die ze dragen moesten, beneden; de statiepieken werden gerangschikt, de „pajoeng-agoeng“ kwam te voorschijn, de draagstoel werd volledig versierd. Men opende de „pajoeng agoeng“ en Poetëri Karang Mëlnoe werd naar den draagstoel geleid, die tot aan den voet van de estrade werd gebracht. Daar werd de Poetëri door haar moeder, de vrouw van den Ngabehi van Hoeloe-Doesoen, ontvangen en deed men haar den voet zetten op het hoofd van een levend mensch, op dat van een doode, op den kop van een levenden en dien van een dooden buffel, verder op een steen en een stuk ijzer.

Toen deze plechtigheid afgeloopen was, geleidde men haar naar den rivierkant en baadde haar daar met het ¹⁹⁴ water van zeven rivieren; vervolgens deed men haar in de groote rivier baden. Men wierp daarin vooraf ¹⁹⁵ toovermiddelen; verder wreef men haar in met welriekenden bast, waarna zij baadde, met hare volgelingen om zich heen, omringd door honderden van menschen. — In menigte baadde men mede; er waren, die met water gooiden, er waren ook,

panahan. Kira-kira sĕdang lamanja, maka ijapoen dinaikkan oranglah ka-atas djoeli-djĕmpana; itoepoen disapoet olih awan, maka kilau-kilauĕnlah roepanja di-dalam awan itoe. Diiring olih sĕgala orang jang bĕratoes-ratoes dibawanja poelang ka-roemahnja; maka rameilah gong gĕndang di-tĕngah djalan, tĕrlaloe ramei soewara bĕdil tijada bĕrhĕnti. Kira-kira sĕdang lamanja, maka sampailah ka-roemahnja; maka baris orang di-tanah pĕpangkoen; gandjoer pandjang ¹⁹⁶ bĕrgĕmbala mĕrak, ¹⁹⁷ toembak poentoeng bĕrgĕmbala bĕnang; maka dikĕmbangkan oranglah pajoeng-agoeng dan pajoeng oeoer-oeoer bĕrapitan tangga-agoeng; kiri kanan djĕbang dĕmi soesoen sirih, parisei dĕmi sisik tĕnggiling; maka ngedarlah sĕkalijan pĕpangkoen ¹⁹⁸ di-toeken tangga sampei ka-bawah ¹⁹⁹ maligei; maka leman soedah tĕrbĕntang, oelas-boemi soedah tĕrhampar dan di-roemahpoen soedah sadija dan pĕpangkoen-dalampoen soedah ada. Maka ²⁰⁰ Poetĕri Djoendjoeng Boewih dipijasi oranglah ²⁰¹ bĕrtapih-pasa, ²⁰² bĕbadjoe-antaksoema, ²⁰³ bĕpĕnangsatsa tiga soesoen, bĕrgĕlang-kana tiga soesoen, bĕrtĕngkang-naga, ²⁰⁴ bĕrkĕlat-bahoe kĕloepak-hoedang tiga soesoen, ²⁰⁵ bĕrsoebang-bapang, bĕrsoemping naga-mĕngoelir, bergĕloeng ²⁰⁶ pĕri-siantĕn, ²⁰⁷ bĕrsĕkar soesoen tiga, bĕrdjamang

die met spuitjes spoten. Nadat dit eenigen tijd geduurd had, werd zij op den draagstoel geplaatst, die door de wolken werd gedekt; het was alsof in dezen een gloed zichtbaar was. Honderde menschen volgden de prinses en geleidden haar naar huis. Vroolijk weerklonken gong en trom langs den weg: lustig knalde zonder ophouden het geschut. Toen men bij hare woning aangekomen was, schaarden zich de lange statiepieken, met pauwenveeren versierd, en de korte lansen, met franjes, in rijen op den grond; ter weerszijden van de statietrap werden de „pajoeng-agoeng“ en de „pajoeng-oeoer-oeoer“ opgestoken; links en rechts stonden den schilden, gerangschikt als sirihbladeren en de ronde schilden, de schubben eens miereneters gelijk; de „pĕpangkoen“ stelden zich voor de trap op tot aan den voet van de estrade, waar de „leman“ was uitgespreid; de loopers waren gelegd, in huis was alles gereed, de „pĕpangkoen-dalam“ waren klaar. Intusschen was Poetĕri Djoendjoeng Boewih ²⁰⁰ gekleed. Zij droeg een ²⁰² geel satijnen jak, met geslagen goud rijk gemonteerd, een ²¹⁴ geel kleedje, waarover een ²⁰¹ overkleed (tapih-pasa), opgehouden door een ²⁰³ gouden koord, drie maal om den middel geslagen, aan elke pols had zij drie statie-

tiga lapis, ²⁰⁸ bértjatjoendoe ²⁰⁹ anggrek-mëndjēti, bértadjoe ²¹⁰ kembang-binaloe, bērpilis boelan-tanggal, bērsoenting ²¹¹ gēndasoeli, ²¹² bērdjēnoe antaksari dan antara kēning kadoewa bēroerap-oerap sadja, jang ²¹³ bērborih kēring tilam; maka bērkain koening mēngēmbang ²¹⁴ baroe. Maka kata Poetēri Djoendjoeng Boewih: „he Baboekoe Mamakoe! baiklah soeroeh naik orang oendangan mēmbawa pēpangkoen dēhoeloe; mana-mana jang haroes naik ka-atas maligei itoe, soeroehlah naik dēhoeloe, bijarlah akoe naik sao-rangkoe sadja.” Maka boenji Ngabehi Hoeloe-Doesoen: „he anakkoew toewan, mēngapa awak naik sa-orang, tijadakah djahat dilihat orang banjak?” Karana di-dalam hati Ngabehi Hoeloe-Doesoen dēngan jang Baboe Djaroema pēnampanja anaknja marah, maka laloe diraihja anaknja laloe ditjijoemnja sēraja katanja: „he anak apakah salahkoe, djikalau ada salahkoe awak ampoeni.” Maka kata Poetēri Djoendjoeng Boewih: „he Baboekoe! toeroet djoewa pērkataānkoe.” Maka djadi ditoeroetnjalah ija; maka ijapoen toeroenlah laki-bini, maka jang Baboe Djaroema naiklah ija ka-atas maligei pēngatoeri pēpangkoen, jang di-atas maligei. Tatkala pēpangkoen toeroen, maka bērboenjilah tēngaran bēdil sapērti pēroempoeng ditoenoe, gamēlan

armbanden, boven de ellebogen gouden slangen, op de schouders gouden platen, in den vorm van kreeftenschalen, drie boven elkaar, in de ooren gouden knoppen, boven de ooren „soemping” met hangers, zij had het haar in een wrong, daarboven drie rijen aaneengeregen bloemen, in den wrong spelden als ²⁰⁹ „anggrek mēndjēti”, op het voorhoofd een gouden diadeem van drie étages, over de slapen hangers van ²¹¹ „gēndasoeli”-bloemen; zij was gekapt met ²¹⁰ „binaloe”-bloesem, had op het hoofd een boogje van geel blanketsel, boven den neus een geel ²¹² moesje en tusschen de wenkbrauwen droge gele „bēdak”.

Toen zij klaar was, zeide Poetēri Djoendjoeng Boewih: „Vader en Moeder, laten de gasten de „pēpangkoen”, die op de estrade moeten gebracht worden, maar eerst daarheen brengen, dan kan ik wel alleen derwaarts gaan.” De Ngabehi van Hoeloe-Doesoen antwoordde: „Mijn kind, waarom zoudt gij alleen naar de „maligei” gaan? zou dat den menschen niet ongepast voorkomen?” De Ngabehi van Hoeloe-Doesoen en Baboe Djaroema dachten in zich zelf, dat hun kind boos op hen was en daarom haalden zij het aan, kusten het en vervolgden: „Wat hebben wij toch misdaan? kindlief, zoo

saperti katjang diharoe; oepatjara Adji ada toeroen, maka tijada dilihat orang. Maka Ngabehi Hoeloe-Doesoen itoe poelanglah ija doewa laki-bini, karana banjak orang toewa-toewa dan radja-radja di-roemahnja; didapatinja anaknja doedoek di-atas ajoen, ²¹⁵ mē-nimboen doepa dan mēngamboer bēras koening; sērta gēnap tiga kali dihamboerkannja, maka datanglah lēmboe-soewana dan satoe ²¹⁶ sēmbawa. Maka kata Poetēri Djoendjoeng Boewih: „he lēmboe-soewana dan sēmbawa, bawalah akoe naik ka-atas maligei;” maka boenji lēmboe-soewana: „Itoepoen karana patik ini; mana-mana pērintah andika sadja, patik djoendjoeng.” Maka boenji Poetēri: „rēndahkanlah kapalamoe, akoe hēndak naik.” Dirēndahkannja kapalanja; maka naiklah ija Poetēri Djoendjoeng Boewih itoe ka-atas lēmboe-soewana. Maka kētaripoen mēmbēntanglah dari lawang laloe ka-maligei; maka hoedjanpoen rintik-rintik dan anginpoen bērtijoep sēpoewi-sēpoewi basah, maka boengapoen bērkēmbanglah; maka tērbangkannjalah Adji itoe saperti kilat, jang amat tēngkas. Maka sampeilah Adji itoe ka-maligei; maka tērtjēnganglah sēgala orang banjak itoe, mēlihat katanja: „karbau apa ini?” Maka boenji orang, jang di-atas maligei itoe, mēlihat lēmboe-soewana itoe:

wij iets hebben misdreven, wil het ons dan vergeven?” Hierop hernam de Poetēri tot hare ouders: „Doe slechts, zoo als ik gezegd heb.” En zoo geschiedde dan ook. Zij gingen heen en Baboe Dja-roema besteede de „maligei” om daar de „pēpangkoen” plaats aan te wijzen. Toen de „pēpangkoen” derwaarts ging, knalde het geschut als brandende „pēroempoeng” en speelde de gamelan als boonen, die geroerd worden. Verder werden de „oepatjara” van de prinses beneden-gebracht, maar niemand zag dit. Hierna keerden de Ngabehi van Hoeloe-Doesoen en diens vrouw naar huis terug omdat veel oudsten en hoofden aldaar verzameld waren. Zij vonden er hun kind, zittende op een schommel, wierook brandende en gele rijst strooiende. Nadat de Poetēri dit drie maal gedaan had, kwam een „lēmboe-soewana” en een geest te voorschijn. „Kom hier lēmboe-soewana en ook gij geest kom hier,” zeide Poetēri Djoendjoeng Boewih, „brengt mij naar de „maligei”. „Daarvoor komen wij hier,” zeide de lēmboe-soewana, „welke uwe bevelen ook zijn mogen, wij zullen ze opvolgen.” „Buig uw kop dan”, sprak de Poetēri, „ik wil u bestijgen.” De „lēmboe-soewana” boog zijn kop en de Poetēri besteede hem. Te gelijk spreide een regenboog zich uit van de deur der woning

„djika tijada orang banjak itoe mēlihat Toewan Poetēri itoe hampir-hampirlah bērlarian; dari pada mēlihat Toewan Poetēri itoe doedoek di-atas kapala lēmboe-soewana itoe, djadi hilanglah takoetnja akan lēmboe-soewana itoe. Maka Ngabehi Hoeloe-Doesoen dēngan jang Baboe Djaroemapoen sēgērahlah ija mēnjamboet Poetēri itoe. Maka sēgala hamparanpoen dihampar oranglah, kasoer-agoeng dan tilam-hamparan. Satēlah maka toeroenlah Poetēri itoe ka-atas maligei, mēniti di-atas leman itoe; maka sampeilah ija ka-mandargili, maka naiklah ija ka-atas mandargili, bērpimpin bērtoutenan ēmas di-pēridan.

Satēlah sampei ka-atas hamparan, maka pēpangkoen-bēsar tinggal di-tanah, pēpangkoen-rēnik naik di-atas maligei. Satēlah dēmikijan, maka Poetēripoen bērbaringlah di-atas kasoer itoe; maka sēgala orang, jang mēnghadappoen, toendoek sēkalijan. Maka toekang-pondonganpoen mēnjēmbahlah ija, laloe hampir dēkat, maka bēr-

tot de „maligei“, de regen viel bij schaarsche droppels, de wind woei zachtken, de bloemen ontloken en als een bliksemschicht door-kleefde de Poetēri Djoendjoeng Boewih de lucht. Toen zij de „malagei“ bereikte, stond de menigte verbluft en vraagde: „Wat is dat voor een buffel?“ De menschen op de „maligei“ de „lēmboe-soewana“ ziende, zeiden tot Poetēri Djoendjoeng Boewih: „Als men u niet gezien had, dan was men bijna weggelopen; maar omdat men gezien heeft, dat gij op de „lēmboe-soewana“ waart gezeten, is de angst daardoor verdwenen.“

De Ngabehi van Hoeloe-Doesoen en Baboe Djaroema haastten zich, hun kind te ontvangen; de kleeden en tapijten werden uitgespreid en daarna daalde de Poetēri op de „maligei“ neer en schreed zij voort over de „leman“ tot aan de „mandargili“; dāar zette zij haar voet op, de van goud gevlochten koorden vasthoudende.

Op haar plaats teruggekeerd, bleven de groote „pēpangkoen“ beneden en de kleine „pēpangkoen“ boven en ging de Poetēri op haar matras liggen; wiē daar voor haar verschenen, bogen allen neder. Daarop naderden eerbiedig de „toekang-pondongan.“ Toen zij nabij gekomen waren, donderde het geschut op het voorplein, te

boenjilah bēdil di aloen-aloen, pasang tjētjorong di-Kota-Tjoendoeng, pasang marijam di-Rantja-Soedji; maka gamēlan Gadjah-Pērwatapoen dipaloe oranglah ija angarangin boenji soewaranja. Kira-kira sēdang lamanja poepoeslah pondongan olih Si-Loemoedjang, ²¹⁷ sampoenlah pondongan olih Si-Loemakoe gigi sa-bintir dibēntjar waloē, gigi sa-bintir dibēlah toedjoeh, doewa-bēlas gērindjam giginja, bērdjoentajan poentja-rēboengnja. — Satēlah soedah, maka Poetēri sēntaplah gantēn, dēmi bēlari ajar-pinangnja, dēmi bēroendja-roendja ajar-sirihnja. Tēlah poepoes, maka hidanganpoen diangkat oranglah nasi hidangan; pahar dan talam dan antja tempajan toewak salangkap tijang; tamboel mēnamposo, toewak mēnēlaga. Maka rameilah orang makan dan minoem soeka ramei sērta dēngan pērmainannja; jang laki-laki bērkandjar di-tanah dan jang bini-bini kandjar di-roemah; masing-masinglah dēngan kasoekaännja; makan minoem tijada bērhēnti dēngan sēgala boewah-boewahan dan sēpah orang mēnamposo dan ajar-pinang mēnēlaga. Satēlah gēnap toedjoeh hari toedjoeh malam, maka pēpanden-patolo dēngan tjatoer-gading ditoeroenkan orang; maka dipasangkan bēdil dipēbajakan gong gēndang dipētjarankan; maka orangpoen mēngadoelah karbau dan mēngadoe banting

te Kota-Tjoendoeng en te Rantja-Soedji en werd de Gadjah-Pērwata zacht en langzaam geslagen. Na eenigen tijd waren Si-Loemadjang en Si-Loemakoe met hunne vertelsels klaar, waarop de tanden der prinses gevild en twaalf maal gepolijst werden, zoodat het tandvleesch puntig over de tanden heen kwam.

Vervolgens at de Poetēri sirih en het was alsof het speeksel niet aan de tanden hechte.

Het eten werd toen opgebracht, schotels en bakken, potten en kannen voor toewak stonden bij elken stijl; gebakken waren er bij stapels, de toewak stroomde; tal van menschen aten en dronken en men had veel genoeg; daarbij waren er allerlei spelen, de mannen dansten buiten op den grond, de vrouwen dansten in huis; iedereen amuseerde zich; aan het eten en drinken en de vruchten kwam geen einde; de sirihpruimen lagen bergen hoog, het sirihspog vloeyde als een beek over den vloer. Nadat dit volle zeven dagen en zeven nachten geduurd had, werd de „pēpanden-patolo“ opgericht en het schaakspel buitengebracht, het geschut donderde, begeleid door gong en trom, alles te gelijk geslagen. Men liet daarna dieren vechten

dan mēngadoe sapi dan mēngadoe kambing dan mēngadoe hangsa dan mēngadoe manoeck dan mēngadoe njioer dan mēngadoe pridja dan mēngadoe kēliki; maka orang mēlenggang, ²¹⁸ mēnjaeng roempoet. Satēlah dēmikijan, maka Ngabehi Hoeloe-Doesoen laki-binipoen mēmbakar doepa istanggi dan mēngamboer bēras koening; tēlah sakatika maka lēmboe-soewanapoen datanglah mēnoendoekkan kapalanja. Maka Poetēri Djoendjoeng Boewihpoen naiklah ka-kapala lēmboe-soewana itoe, laloe dibawanja tērbang poelang ka-roemah, diiringkan olih sēgala pērmata-bēnoewa dan orang banjak. Maka sēgala orang banjak itoepoen gila bēri-hatinja, mēlihat roepanja poetēri itoe. ²¹⁹ Maka masing-masinglah bērkata di-dalam hatinja, ada jang di kaloewarkannja di-moeloetnja: „Baiklah bēnoewanja ini kita balik, soepaja djangan kita dipērintahnja; baiknja hidoep, tijada djoewa kita ampoenja kabēsarannja.” Adapoen jang bērkata-kata itoe, ada jang bērkrisan ²²⁰ dadi, ada jang bērsaboekkan kadoet, ada jang mēnjaeng panggang-tēngkēlasak bērlawanan dēngan panggang-toempang; bērbagei-bagei lakoenja; ada jang bērkētjapikan panggang-bijawak; maka bērbageilah lakoenja; mēngandjarkan gong gēndang, ada jang bērkoepija tirisan, ada jang bērpēndingan

als buffels, wilde stieren, stieren, bokken, ganzen, hanen en speelde een daarmee overeenkomstig spel met kokos-, kēmiri- en djaraknoten. Er waren ook, die op de wiplank speelden en naar het kortste strootje trokken. ²¹⁸

Eindelijk brandden de Ngabehi van Hoeloe-Doesoen en zijne vrouw wierook en strooiden zij gele rijst. Daarop verscheen de „lēmboe-soewana”, zijn kop buigende. Poetēri Djoendjoeng Boewih besteeg dien kop en de „lēmboe-soewana” bracht haar, vliegende, naar huis terug; de hoofden en het volk volgden haar. De ²¹⁹ menigte was dol van opgewondenheid over zulk een prinses en ieder dacht bij zich zelf, er waren ook, die het uitspraken: „Het zou goed zijn, als de wereld hier bij ons omkeerde, opdat de booze geesten niet naijverig op ons geluk worden en ons in hunne macht krijgen; al behielden wij dan ook ons leven, zoo zouden wij toch onze grootheid verliezen.”

Van degenen, die zoo spraken, waren er, die een rijstschepper voor kris gebruikten, die een buikgordel van zeildoek maakten, die een gebraden kameleon tegen een gebraden kikvorsch lieten vechten; allerlei dwaasheden verzon men, er waren, die een gebraden

sëngkalan, ada jang ²²² bërboewah-gajang ²²³ ètèr, ada jang mëng-andjarkan panggang-²²⁴ këlijawat. Maka takoetlah orang Hoeloe-Doesoen, takoetkan nagërinja ²²⁵ hoedjan batoe, ²²⁶ takoet akan balik, djangankan balik mëbara-bara, makin bërtambah trangtjoea-tanja. Sërta lëpas orang makan minoem, mana-mana ²²⁷ sëtikas orang-oendangan itoe bërmoehoenlah kapada Ngabehi Hoeloe-Doesoen hëndak moelang ka-bënoewanja masing-masing. Maka boenji Ngabehi Hoeloe-Doesoen: „Baiklah.“ Maka ada jang diakoenja anak, ada jang diakoenja tjoetjoe, masing-masing dibakalinja; ada jang dibërinja talam, ada jang dibërinja sanggan-tëmbokang, masing-masinglah dëngan këdarnja. Maka bërmoehoenlah sëgala itoe masing-masing poelang ka-bënoewanja. Maka tëläh bërdjandjian sëgala orang bësar itoe, djikalau ada kërdja, mëlainkan toeloeng-mënoeloeng, ²²⁸ djangan kita ingat-mëngingatkan, dan ²²⁹ poetja-mëmoejtakan dan bantah-mëmbantah. Djikalau ada moesoh, baiklah soedah djandji sëgala orang bësar-bësar itoe. Maka Ngabehi Hoeloe-Doesoen itoe soedah bërhtënti mëngërdjakan anaknja itoe, maka bërdijam-dijamlah ija; maka Dëmang Djahitan-Lajar itoe poen bërdijam-dijam djoewa salama bërhtënti ija mëngërdjakan anaknja Batara Agoeng Dewa Sakti

leguaan als luit bespeelden, die gong en trom lieten dansen of een zeef als hoofddeksel opzetten, die een hakbord als buikplaat droegen, een rijstmaatje voor sirihdoos aanzagen en gebraden apen lieten dansen.

De menschen van Hoeloe-Doesoen werden echter bevreesd; zij waren bang voor hunne nagëri, dat het dáár steenen zou gaan regenen, dat dáár alles werkelijk zou omkeeren, om niet te spreken van nog erger omkeeren.

Toen de menschen met eten en drinken klaar waren, vraagden de gasten aan den Ngabehi van Hoeloe-Doesoen vergunning om naar hunne woonplaatsen terug te keeren. De Ngabehi van Hoeloe-Doesoen stond dit toe; er waren, die hij kind, anderen, die bij kleinkind noemde en iedereen gaf hij wat mede; sommigen gaf hij koperen schotels, anderen koperen bakjes, nog anderen waschkommetjes, ieder naar zijn staat. Elkeen ging vervolgens heen, nadat de voornaamsten overeengekomen waren, dat voortaan, als er weer feest gevierd werd, men elkaar over en weer zou komen helpen; men zou niet ²²⁸ wachten, tot men daaraan herinnerd werd, noch doen alsof met het te druk had, ook niet twisten. Voor het geval dat er vijanden kwamen, was het goed, dat de voornaamsten aldus overeengekomen waren.

itoe. Sërta lëpas dikërdjakan itoe, maka ijapoen roemadja poetëralah; maka Poetëri Djoendjoeng Boewih itoe, salama soedah lëpas dikërdjakan itoe, maka ijapoen roemadja poetërilah bësarnja. —

Nadat de Ngabehi van Hoeloe-Doesoen had opgehouden, feest te vieren voor zijne dochter, leefde hij stil. Ook de Dëmang van Djahitan-Lajar leefde stil, nadat hij voor zijn zoon had feest gevierd. Batara Agoeng Dewa Sakti groeide sedert op tot jongeling en Poetëri Djoendjoeng Boewih groeide op tot maagd. —

A A N T E E K E N I N G E N .

¹ Dalton, een Engelschman, die in 1828 Koetei bezocht en daar toen een tijdlang verblijf hield. Hij publiceerde verscheidene stukken in de Singapore-Chronicle van 1830 en 1831.

² Kraja = Këradjaän.

³ Tongarron = Tëngaroeng, de residentie van den Sultan van Koetei.

⁴ Cinculeram = Sangkoelirang, een landschap in het Noord-Oosten van Koetei.

⁵ Baley Papang = Balik-Papan, naam van een baai en een berg, beiden ten zuiden van de Mahakam-rivier.

⁶ Mahummud Sali Hooden. Met dezen zal bedoeld zijn Moehammad Moeëlihoe-d-dien, want Sultan Moehammad Çalihoe-d-dien regeerde tijdens het verblijf van Dalton te Koetei.

⁷ Adji — beteekent vorst; het wordt gebruikt als vorstelijke titel, op de Oostkust van Borneo, zoowel voor mannen als vrouwen. Carl Bock heeft gedacht, dat „Adji” hetzelfde is als „Hadji” (bedevaartganger), ten minste hij zegt in zijn: „Reis in Oost- en Zuid-Borneo”, dat de Sultan „is een Hadji”, al is hij nooit te Mekka geweest. (Met Adji, zonder naam daarbij, wordt te Koetei de Sultan bedoeld). 't Is duidelijk, dat Carl Bock zich vergist.

Perelaer in zijn critiek op Bock's reisbeschrijving beweert dat „Adji” afkomstig is van „Adil” (de Sultan van Koetei heet Moehammad Soeleiman Adil Chalifatoe 'l-Moeminien) eene afleiding, die meer gezocht dan juist is.

Von Dewall noemt Adji eene verbastering van Radja = Vorst.

⁸ Toengkang — een drukfout; moet zijn: „toenggang” = berijden, „parangan” is een zaagvisch.

⁹ Over deze overlevering schreef ik elders het navolgende: „Van de kampongs der Toendjoeng-Dajaks is Madjang de voornaamste. Het waren toch volgens de overleveringen menschen van dáár, die op de Goenoeng-Sindawar (een bergje, gelegen aan de Mahakam-

GESLACHTSLIJST VAN KOETEI'S VORSTENHUIS.

Opgemaakt in den aanvang van 1886.

^a. De oudste zoon van PANGERAN KOESOEMA heeft alzoo de meeste aanspraken op den troon van Koetei.

^b. Deze kinderen zijn:

1. ADJI LELA *d.*
2. ADJI POKE *d.*
3. ADJI HAKIM *z.*
4. ADJI TAWÉ *d.*
5. ADJI DEDOEL *z.*
6. ADJI NASIBA *d.*
7. ADJI RADJA *d.*
8. ADJI ANIJA *d.*
9. ADJI GODANG.
10. ADJI TEKA *d.*
11. ADJI DJOBONG *z.*
12. ADJI MALIGEI *z.*
13. ADJI GJOEK *z.*
14. LANDAU *z.*
15. DJAMAL *z.*
16. RANGGOENG *z.*
17. GEDOENG *z.*
18. MAIMOENA *d.*
19. GENGAM *d.*
20. MAIMOENA *d.*
21. SEMEN *d.*
22. SITI *d.*
23. ABDUL PATAH *z.*
24. MOEH-ALI *z.*

rivier, eenige dagen reizens landwaarts in) onder een „pinang-sindawar“-boom een kind vonden, dat, liggende op een „kělēngkang“ (kleine vierkante horde) aan een gouden keten uit den hemel was nedergelaten. Aan dit kind was de naam gegeven van Poentjen Kěrna. Drie jaar later werd op dezelfde plaats een broertje gevonden, op gelijke vreemdsoortige wijze neêrgedaald; het kreeg den naam van Tiban Běna. Wederom drie jaar later had het wonder nogmaals plaats en werd bij die gelegenheid de derde broeder Oelas Goena, aangetroffen. Deze drie broeders, groot geworden, begrepen, dat zij niet bij elkaar konden blijven en gingen daarom uitéén. Eén bleef ter plaatse, één ging de Mahakam-rivier op, één voer haar af. Vóór hunne scheiding legden de broeders den eed af, dat zoowel zij als hunne wettige nakomelingen nimmer de Goenoeng-Sindawar zouden passeeren. Degene, die de rivier afvoer, was Poentjen Kěrna; de tegenwoordige Sultan van Koetei telt dien onder zijne voorvaderen en eerbiedigt nog steeds diens eed om de Goenoeng-Sindawar niet te passeeren.”

De bovengenoemde kělēngkang is nog immer een voorwerp van groote vereering in de Toendjoeng-landen.

¹⁰ Genealogie — een klein geslachtsregister van de Vorsten van Koetei, niet gepubliceerd, maar den Heer Veth ter hand gesteld en door hem genoemd: „wel onvolledig, maar klaarblijkelijk uit goede bronnen geput.”

¹¹ tempo dholo = vroeger tijden.

¹² Salasila. — Een Arabisch woord; het beteekent eigenlijk keten; van daar overdrachtelijk: geslachtsregister.

¹³ Bandjerees = een inwoner van Bandjermasin.

¹⁴ Hindoe-Javanen. — Het is bekend dat deze op zeer vele plaatsen van onzen Archipel koloniën gesticht hebben.

¹⁵ Markaman eigenlijk Moewara-Kaman is een klein plaatsje, gelegen aan de Mahakam-rivier ongeveer 15 D. G. mijl boven Samarinda.

¹⁶ Kota-Bangoen is op korten afstand boven Markaman aan de Mahakam gelegen. Toen het te voren een afzonderlijk rijkje was, had het eigen rijksinsignien; dezen worden thans door den Sultan van Koetei gevoerd. Hoewel Kota-Bangoen met ongeveer 3000 zielen, evenals alle kampongs in de binnenlanden, een onaanzienlijk voorkomen heeft doordat de bewoners hun hoofdverblijf in de dikwerf veraf gelegen rijstvelden hebben, zoo is het toch het voornaamste plaatsje boven Těngaroeng. Reeds dadelijk na de onderwerping (zie bladz. 16)

schijnt de toenmalige vorst van Koetei zijn (zoo niet definitieve dan toch tijdelijke) residentie daarvan gemaakt te hebben, althans wij lezen in het rapport van den onderkoopman Paulus de Bock, die in 1671 met de „Chialoup de Noorman” een reis naar Koetei en Berouw gemaakt heeft: „Den Coninck Cinoms afcomste uijt 't gebergte van zijn hoff Cotta bangon sterckt (strekt) tot geen andere eijnde dan eenelijk zijn, mitsgaders zijn susters dogters (die hij ter dien fijne mede gebragt heeft) aan desen pangerans paraloo gent. ten huijwelijk te willen geven, „ enz.

Van meer recenten datum weten wij ook, dat na het verbranden van Tëngaroeng op 7 April 1844 door een expeditie onder bevel van den Luitenant-ter-Zee 1^e kl. 't Hooft, de Vorst van Koetei geruimen tijd te Kota-Bangoen verblijf gehouden heeft.

17 Pahoe — naam van een landschapje en van een rivier. Waar deze rivier in de Mahakam valt, ligt het plaatsje Moeara-Pahoe, circa 37 D. G. mijl boven Samarinda. Dalton, die hier in 1828 geweest is, zegt, dat destijds de bevolking omstreeks 3000 zielen bedroeg en voor 2/3 uit Dajaks bestond en dat onder elke woning een varkensstal was. Von Dewall, die in 1847 Pahoe-Moeara bezocht, zegt in zijne aantekeningen onder 20 Mei: „Slechts een klein gedeelte der bevolking van Moeara Pahoe rekent zich tot den islam; de meeste inwoners zijn heidenen, zonder evenwel tot één der Dajaksche stammen te behooren.”

Ik geloof dat von Dewall gelijk heeft en Dalton zich vergiste, toen hij zeide, dat 2/3 der „orang Pahoe” (mensen van Pahoe) Dajaks waren. Hij zal hen vermoedelijk hiervoor aangezien hebben, om reden zij geen broek, de kleederdracht der Moehammedanen van de benedenlanden, droegen; maar den lendengordel (tjantjoet) welk kleedingstuk algemeen beschouwd wordt een uitsluitend Dajaksche dracht te zijn. In Koetei zelf wordt nog algemeen gesproken van: „orang bértjantjoet” (mensen met lendengordel) en dit synoniem gesteld met Dajak. Zoo zal Dalton ook gedaan hebben. Toch is dit onjuist want met Dajaks worden de „aborigines” van het eiland Borneo bedoeld, in tegenoverstelling van de in historische tijden derwaarts geïmmigreerden. En om uit te maken of een stam al of niet Dajaksch is, kan noch de godsdienst, noch de lendengordel beslissen, wel de overleveringen en de taal. Immers waren de Koeteineezen der benedenlanden eertijds ook heidenen en gekleed met lendengordel; toch waren zij daarom niet minder immigranten. Het meerendeel der „orang Pahoe” was tijdens Dalton en von Dewall nog, evenals

de Koeteineezzen jaren te voren: heidenen en droeg „tjantjoet“; thans is hierin verandering gekomen; zij dragen tegenwoordig allen broeken en zijn tot den Islam overgegaan, al is dit voor een groot gedeelte noch slechts in naam.

Er zijn in Koetei nog meer kleine stammen, die wel heidenen maar geen Dajaks zijn; grootendeels echter hebben dezen de „tjantjoet“ voor een broek verwisseld, en worden zij dan ook aangeduid met den naam van: „orang bĕrsĕloewar“ (sĕloewar = broek; orang bĕrsĕloewar = menschen met broeken.)

¹⁸ Hindoebeeldje; men zie de afbeelding.

¹⁹ Bronzen Hindoebeeldje; men zie „the Head-Hunters of Borneo“ bladz. 119; het is daar Dingaugi genoemd; bij von Dewall heet het Gĕndawa-Gie.

²⁰ Dajaks. Naar hetgeen ik van de Dajaks van Koetei gehoord heb, geloof ik, dat men hen in twee categorieën kan verdeelen, namelijk ééne, bestaande uit de Dajaks, welke ten Zuiden, en ééne andere, gevormd uit die, welke ten Noorden van de groote Mahakam-rivier wonen, bij welke laatsten zich de bewoners van den bovenloop dier rivier aansluiten. Tot de eerste categorie behooren de Toendjoeng-, Bĕnoewa- en Bĕntian-Dajaks; tot de tweede de Modang- (Wahĕw-, Longwaij- en Longblih-Modang) Kĕnja-, Bahau-stammen beneden de Kapala-Kiham en daarboven andere Bahaustammen, Ma-Soeling-, Kajan-, Pĕnhing-Dajaks. Ik noemde „Kapala-Kiham“; dit is een punt in de Mahakam-rivier, waar men een groot aantal watervallen aantreft. Deze vormen eene versperring in het vaarwater, die zóó groot is, dat de politieke toestand van de bewoners daarboven geheel verschilt van dien dergenen, welke daar beneden wonen. Kan men toch deze laatsten in den waren zin van het woord onderdanen van den Sultan van Koetei noemen, die daar boven hebben eene groote mate van onafhankelijkheid, door dat zij van uit de benedenlanden bijna niet te bereiken, nog minder te controleren zijn. Zij worden wel beschouwd als inwoners van het rijk van Koetei, omdat aangenomen wordt, dat dit het geheele stroomgebied van de Mahakam omvat, de Sultan noemt ook gaarne de Dajaks van boven Kapala-Kiham zijne „ra'jat“ (onderdanen) maar inderdaad schijnen zij meer aanraking met Sĕrawak dan met de Koeteische benedenlanden te hebben. Men zegt zelfs, dat het bestuur van Sĕrawak zich meermalen met de aangelegenheden van de Pĕnhings, den meest bovenstrooms wonenden stam, inlaat, zoowel om geschillen bij te leggen, als om wegens sneltochten schuldigen te tuchtigen.

Hoe de politieke toestand echter ook zijn moge, zoo hebben toch al de Dajaks der 2e categorie, die wij gemakshalve Centrale-Dajaks zullen noemen in tegenstelling van die der 1e categorie, welke wij Zuidelijke Dajaks willen heeten, verschillende punten van overeenkomst. Eén der voornaamste daarvan is wel, dat allen volgens hunne overleveringen afkomstig zijn uit het land van Poh-Këdjín in het Centrum van Borneo, van waar zij successievelijk naar hunne tegenwoordige woonplaatsen in Koetei verhuisd zijn. Dit punt van overeenkomst onder de Centrale Dajaks is tevens een punt van verschil tegenover de Zuidelijke Dajaks daar deze, volgens berichten, afkomstig zijn uit het Zuiden, het land der Beadjoe's.

Wat de overleveringen der Centrale Dajaks omtrent hunne bakermat Poh-Këdjín betreft, zoo is daarin zeker veel waars, omdat *elke* stam berichten of gewoonten van den tijd, dat men nog aldaar was, heeft. Dergelijke emigraties als de bedoelde zijn bovendien ook zeer goed mogelijk, want nu nog hebben zij plaats. De stam der Kënja's, bij voorbeeld, die zich het laatst van allen in Koetei heeft gevestigd (bovenstrooms van de Longblich-Modang's), woont dáár slechts weinige jaren en nog niet lang geleden, tijdens ik mij te Koetei bevond, was er sprake van eene nieuwe verhuizing op groote schaal van de te Poh-Këdjín overgebleven Kënja-Dajakstammen onder leiding van het voorname hoofd Pasorang, die daarvoor reeds zijn mandau aan den Sultan van Koetei had gezonden, als teeken zijner goede bedoelingen en vriendschap.

Aan de verhuizing der Kajan-Dajaks uit Poh-Këdjín knoopt zich een bijzonder verhaal vast. 't Is bekend, dat er zoowel Kajans in de binnenlanden der Westkust als in die der Oostkust (Koetei) wonen; men geeft soms aan al de Dajaks van de Oostkust den collectieven naam van Kajan; maar dit is geheel onjuist, daar er slechts een 650 zielen sterke stam van dien naam in de Koeteische bovenlanden woont.

Het verhaal, dat ik bedoelde, luidt als volgt: „Ten tijde dat Boh Kwing Irang opperhoofd der Kajans in Poh-Këdjín was, werd door den geheelen stam besloten, een andere woonplaats te zoeken, omdat het in de toenmalige te moeielijk was, in het levensonderhoud te voorzien. Vijf mindere hoofden gingen uit en vonden een geschikte plek aan de uitmonding van de Danom-Paré, een zijrivier van de Mahakam. Hier werd het bosch gekapt en het terrein in orde gebracht, waarop het vijftal uitgezonden naar Këdjín terugging om Kwing Irang den uitslag van het onderzoek mede te deelen.

De Kajans maakten zich spoedig gereed om met have en goed te verhuizen en aanvaardden niet lang daarna den tocht, die langs de Boh (een groote linkerzijrivier van de Mahakam) liep. Bij deze rivier aangekomen, werd halt gehouden, omdat men eerst een brug daarover wilde maken. De brug kwam klaar en reeds was een goed deel van de Kajans met Kwing Irang aan den overkant, toen plotseling de honden der voorhoede begonnen aan te slaan wegens de vele herten in den omtrek. Dit gaf eenige ontsteltenis onder degenen, die het geblaf der honden niet konden verklaren en daarom dadelijk aan „ajau“ (koppensnellers) dachten. Het geroep van „ajau“ plantte zich voort en bereikte weldra de achterhoede, die de Boh nog niet gepasseerd was. Hier bevond zich Oeboeng Lirang, de zuster van Kwing Irang; door vrees bevangen, gaf zij last, de touwen van de met zoo veel moeite geslagen brug door te snijden en terug te trekken. De brug werd niet meer hersteld; de Kajans bleven sedert gescheiden. Oeboeng Lirang ging met degenen, die bij haar waren, naar Broenei, waar zij zich te Langoeran vestigden. Boh Kwing Irang ging met de zijnen door naar Danom-Paré, hij onderwierp de omliggende plaatsen (met namen genoemd) en ontving uit dankbaarheid daarvoor van zijne onderdanen den naam van „Singa-Měln“ (groote tijger.) Van hem is de genealogie bekend; zij is niet van belang ontbloot, omdat zij leert hoe de verschillende Dajakstammen van boven de Kapala-Kiham en de Bahaustammen daar beneden door huwelijken aan elkaar verwant zijn.

Een tweede punt van overeenkomst onder de Centrale Dajaks, tevens van verschil met de Zuidelijke Dajaks, is evenzeer merkwaardig. Het is bekend, dat de Dajaks zich alles bezielt voorstellen, niet alleen levende wezens maar ook levenlooze voorwerpen; deze ziel (bėlowan) kan zich uit het stoffelijk omhulsel losmaken en zich zelf verder bewegen. Van de menschen nemen zij aan, dat hunne zielen na den dood eene lange reis over aarde maken, eer zij ten hemel stijgen. Voor die reis krijgen zij allerlei benodigdheden mede; eerstens de beste wapens, de beste kleeren, de beste krijgsmuts, het beste schild, de mooiste kralen; tweedens een klein bootje, pagaaien om mede te roeien, een rijtschepper, een rijstmaatje, een zak rijst, vischtuig, matten om op en onder te slapen. Bovendien geeft men nog den zeer voornamen een houten „lědjioe“ (tijger, voorgesteld met krokodillenkop) mede. Volgens von Dewall moet dit dier dienen tot rijdier in het toekomstig leven; ik betwijfel echter de juistheid hiervan om reden de Dajaks in het geheel geen

begrip hebben van het berijden van dieren, dewijl dit onder hen nooit voorkomt. Eerder neem ik aan, hetgeen mij ook gezegd is, dat de „lëdjioe“ als helper van de reizende ziel moet fungeeren, daar deze na den dood van het stoffelijk omhulsel gedurende de reis op aarde al degenen, zoowel menschen als dieren, zal ontmoeten, die men in zijn leven kwaad gedaan heeft. Dit begrip is voor den Dajak, wiens geheele bestaan een voortdurend azen op menschenlevens is, ook het meest eigenaardig. De menschen, die bij den dood van voornamen personen geofferd worden, 't zij dat men slaven ombrenge, 't zij dat men elders menschen vermoorde (koppensnelle), moeten, zooals tegenwoordig algemeen aangenomen wordt, den afgestorvene als volgelingen dienen om zijne wapens, in de eerste plaats zijn mandau, te dragen. Dit begrip laat zich gereedelijk verklaren; reeds bij zijn leven laat een voornaam Dajak de mandau, waaraan de distinctieven van zijn stand en rang zichtbaar zijn, achter zich aan dragen, wat wonder, dat hij later op de allergewichtigste reis op aarde niet minder wil zijn.

Wanneer een Dajak gestorven is, verlaat de ziel niet dadelijk de woning; eerst moet alles voor de lange reis bij elkaar gebracht worden; gedurende dien tijd blijft de geest nog, waar hij gewoond heeft en wordt er dagelijks eten voor hem klaar gezet. Eerst wanneer men de reisbenoodigdheden klaar gemaakt heeft en de dienaar of dienaren (koppen) aanwezig zijn, eerst dan reist de ziel af. Dan pas vangt men aan met het beweenen, hetgeen het werk is van speciale huilebalken; tegelijk verwisselt men de rouwkleederen (lappen boomschors) tegen de gewone kleeding, en neemt de onthouding een einde. Al den tijd toch dat de geest van den afgestorvene in hun midden was, waren de nagelaten betrekkingen onrein; tal van zaken waren voor hen verboden (Maleisch = pantang; Longwaj-Dajaksch = pëmalî; Bahau-Dajaksch = njoewin), als het dragen van goede kleederen, van versierselen, inzonderheid kralen, het eten van varkens, visch, rijst, enz. Eindelijk verlaat de reisvaardige ziel de plaats, de ziel van de mandau, de ziel van den rijst-schepper, de ziel van het vischtuig medenemende, gevolgd door de zielen der vermoorden en vergezeld van de ziel van de houten „lëdjioe.“ Zoo gaat het voort vele dagen lang tot eindelijk de Tokong-Pilong, een berg in het centrum van Borneo, wordt bereikt. Hier is de laatste rustplaats en verlaat de ziel de aarde om op te stijgen tot den hemel, waaromtrent de Dajaks zich geen voorstelling kunnen maken, waarover zij het allermindst durven spreken.

Deze Tokong-Pilong nu is bij al de Centrale Dajaks in gelijken reuk van heiligheid; zoowel Modang's als Bahau's, Kënja's als Pën-hing's beschouwen dien berg als de laatste étape op aarde, terwijl de Zuidelijke Dajakstammen daarentegen omtrent den Goenoeng-Loemoet, aan den oorsprong van de Njoewatan (affluent der Pahoe-rivier) dezelfde begrippen hebben. Zij allen denken, dat de zielen hunner afgestorvenen derwaarts moeten reizen om van dáár uit hunnen hemel te bereiken.

Vraagt men eenen Bahau-Dajak, hoe hij weet dat de zielen naar den Tokong-Pilong gaan dan zal hij, zoo hij wil spreken (dit gebeurt niet licht, want hunne eerbiedige vrees voor legenden is zóó groot, dat menschen van vijftig jaar zich verontschuldigen daarover te spreken met te zeggen, dat zij hiervoor nog te jong zijn), zijn geloof motiveeren met het verhaal van twee broeders, die in het bosch waren geweest om „këmalau“ (gëtah përtja) in te zamelen en, terugkeerende, hunne vrouwen niet gevonden hadden. Zij waren daarop gaan zoeken, waren de Mahakam opgevaren hoe langer hoe hooger tot zij eindelijk gekomen waren tot één dagreis afstands van den Tokong-Pilong. Terwijl zij daar aan een riviertje stilhielden om te eten, hoorden zij eensklaps lachen. Zij zagen niemand maar vernamen wel de vraag, wat zij dáár kwamen doen. Op hun antwoord dat zij hunne vrouwen zochten, die tijdens hunne afwezigheid waren verdwenen, hadden die onzichtbaren tot wederantwoord gegeven: „Wij zijn uwe vrouwen, wij zijn gestorven toen gij in het bosch waart en thans gaan wij, zooals alle „bëlowan“, naar den Tokong-Pilong.“

Toen ik in de Bahaustreken was, was daar kort te voren het oude hoofd der Tring-Dajaks van Moejoeb, Bang Lawin geheeten, overleden. Men wist nu ook te vertellen, dat de Poenan-Dajaks, die in den omtrek der Kaso-rivier niet ver van den Tokong-Pilong rondzwerven, dezen Bang Lawin hadden hooren passeeren.

Behalve de twee bovengenoemde voornamen punten zijn er nog verscheidene andere, die de Centrale Dajaks gemeen hebben en waarin zij verschillen van de Zuidelijke. Zoo zijn de Centrale Dajaks over het algemeen vrij fors gebouwd; men vindt zelfs zeer veel groote menschen onder hen; de Zuidelijke daarentegen zijn veel tengerder. De mandau's (zwaarden) der eersten zijn ook veel grooter dan die der laatsten; tegen de breede „tjantjoet“ met groote lange slippen der Centrale Dajaks, dragen de Zuidelijke smalle met korte slippen. De Centrale Dajaks dragen zware koperen en tinnen ringen

in de ooren, waardoor bij hen de lellen zóódanig zijn uitgerekt, dat zij tot de borst reiken en bij het werk in de velden of bosschen, wanneer de ringen afgenomen zijn, tot twee maal om de ooren worden gevouwen. Bij hen tatouëeren zich de vrouwen handen, voeten en dijen, de mannen hier en daar met een enkel kruisje. Zij onthouden zich meerendeels van sterken drank. De Zuidelijke Dajaks gebruiken wel groote oorknoppen maar geen zware oorringen, hunne oorrellen zijn daardoor ook niet uitgerekt; zij tatouëeren zich niet; zij zijn echter groote liefhebbers van sterken drank, waaraan zij zich bij feestelijke gelegenheden gaarne te buiten gaan.

De huizen (lamin) der Centrale Dajaks zijn over het algemeen hooger van den grond dan die der Zuidelijke, hoewel er onder de woningen van de eerstgenoemden toch ook nog vrij wat verscheidenheid is. Zoo zijn die der Kënja-Dajaks veel lager dan die der andere. Zoo hebben de Bahau-Dajaks alleen trappen aan de uiteinden van de lange doorlopende galerij, die de eene helft der woning uitmaakt en waar al de kamers (djorok) uitkomen, waarin de andere helft der woning verdeeld is en waarvan elke kamer één huisgezin bevat. Bij de Modang-Dajaks heeft elke kamer zijn trap en zijn eigen afgescheiden aandeel in de galerij. Bij dezen stam vindt men nog de bijzonderheid, dat dáár vóór de woning van het hoofd een gebouw, "pëtee" geheeten, is voor de ongehuwde mannen, tevens voor gasten, die zich bij andere stammen in de lange voor-galerij moeten ophouden. In zulk een "pëtee" logeerde Carl Bock te Longwaij hij schijnt zich echter niet daarvan bewust te zijn geweest.

De Modangs hebben nog iets, wat men elders niet aantreft, namelijk, een vloer onder de huizen, ongeveer een paar voet boven den grond aangebracht; (de vloer der kamers en der galerij, de eigenlijke vloer van het huis, is vijf of zes meter hooger).

In deze speciale inrichtingen der woningen, "pëtee" en dubbelen vloer, zien de overige Dajaks een distinctief van de Modangs, die geacht worden, de voornaamsten onder hen te zijn, de "bangsa-radja" (vorstenstam), tot welke gunstige beoordeeling de overgroote dapperheid der Modangs, bepaaldelijk die der Longwaij's, niet weinig zal hebben bijgedragen.

Bij de Zuidelijke Dajaks komen de elders beschreven dooden-(tiwah)-feesten voor, waarbij menschen of dieren langzaam gedood worden ter eere of ten nutte van een afgestorvene. Dergelijke wijze van offeren is bij de Centrale Dajaks niet in gebruik. (Carl Bock laat het voorkomen alsof dit wel het geval is, maar hierin heeft hij zich vergist).

Bij alle Dajakstammen zijn de priesters en priesteressen in eere en bij tal van plechtigheden en festiviteiten is hunne aanwezigheid noodzakelijk. Bij de Zuidelijke Dajaks moeten zij echter nog meer dan bij de Centrale Dajaks fungeeren, terwijl hun ritus bij genen ook verschilt van die bij dezen.

De bovengenoemde punten van overeenkomst eenerzijds, van onderscheid anderzijds, doen mij denken, dat, al mogen alle Dajakstammen gelijk takken van een zelfden boom zijn, er toch in den loop der eeuwen gebeurtenissen hebben plaats gehad, die eene groote scheuring hebben doen ontstaan, waardoor de gescheurde deelen, een eigen ontwikkeling volgende, langzamerhand van elkaar verreed zijn geraakt.

²¹ Opperceremoniemeester. Als zoodanig fungeert Pangeran Sjarif Sokmawira, zoogbroeder van den Sultan, iemand van vaderszijde van Arabische afkomst. Bij alle groote feesten moet hij zorgen, dat de oude adat nageleefd wordt. „Hij is de eenige, die met den inhoud der „Salasila“ goed bekend is; als hij komt te sterven (hij is reeds oud), zal er niemand meer zijn, die omtrent dat merkwaardige document behoorlijke inlichtingen kan geven. Alleen door zijne hulp ben ik in staat geweest, het eerste gedeelte der „Salasila“ te behandelen, zooals ik dat gedaan heb en is ook de beteekenis van de meeste mij onbekende vreemde woorden mij door hem medegedeeld. Voor de bestudeering van de rest aan de hand van Pangeran Sokmawira had ik geen tijd meer.

²² Ajau = koppensnellen; in woordenboeken vindt men hiervoor „kajau“, dat is natuurlijk hetzelfde.

Onder „ajau“ verstaat men: het dooden van menschen om der wille van het hoofd, dat, afgehouden, in triomf wordt medegenomen.

Deze afschuwelijke gewoonte, die bij zoovele volken van onzen Archipel teruggevonden wordt, schijnt bij de vroegere kustbewoners van het rijk van Koetei ook in zwang te zijn geweest. Niet alleen toch, dat bij deze gelegenheid in de „Salasila“ van „ajau“ wordt gesproken, ook later wordt dit bedoeld, wanneer gezegd wordt, dat men na den dood van Adji Batara Agoeng Padoeka Nira zeven plaatsjes ging „taloek“ (onderwerpen) om te kunnen „boewang bĕratap“ (rouw afleggen). Hoewel „taloek“ en „ajau“ niet hetzelfde is, zoo kan men wel aannemen, dat gemeend is: het ondernemen van een sneltocht naar de zeven plaatsjes met het doel om koppen te krijgen, noodig voor het beëindigen van den rouwtijd, en dat die sneltocht goed gereüsseerd is.

Het gebruik schijnt sedert tot onzen tijd toe niet geheel in onbruik te zijn geraakt, niettegenstaande de omhelzing van den Islam. De meer genoemde H. von Dewall toch rapporteerde dd. 18 April 1857, dat bij de Koeteische Vorsten de gewoonte bestond om na den dood van zeer aanzienlijke personen in de binnenlanden, door Dajaks in vereeniging met Koeteineezzen van Těngaroeng, te doen snellen, dat dit een jaar of vijf te voren nog was geschied na den dood der moeder van den toen regeerenden Sultan, dat echter bij den dood van dezen (in 1845) het gebruik voor het eerst was afgeschaft. (De toenmalige Gouverneur van Borneo A. L. Weddik, die zich haastte, de dagelijksche aantekeningen van von Dewall te publiceeren, heeft blijkbaar niet wenschelijk gevonden, deze aantekening van 18 April mede te deelen). Het bericht van von Dewall is vermoedelijk waar, want men heeft het mij bevestigd, waarbij mij zelfs de namen genoemd zijn van de Koeteineezzen, door het Sultansbestuur uitgezonden en van de plaatsen, waar men den gewenschten buit had verkregen. Het bericht is trouwens op zich zelf niet onwaarschijnlijk; voor het in stand gebleven „tidjak-tanah“-feest zijn ook steeds koppen noodig geweest, en het ligt voor de hand, dat men zich niet altijd tevreden heeft gesteld met hetgeen men thans doet, namelijk met het gebruiken van oude schedels, waarvan de Sultan nog verscheidene in zijn bezit heeft.

Intusschen is het zeker dat de Koeteische Benedenlanden thans niet meer de plaats zijn om eenige bijzonderheden aangaande het koppensnellen te vernemen. Men moet daarvoor zijn in de bovenlanden van dat rijk onder de Dajakstammen; wel is hier, zooals ik elders reeds bekend stelde, door des Sultans macht en invloed het snellen in belangrijke mate afgenomen, zóódat het in vergelijking met vroeger weinig meer voorkomt, toch is de herinuering daaraan nog levendig, en is men nog steeds bereid, het gebruik in alle kracht te doen herleven.

Het koppensnellen is een gebruik dat men zeker in de eerste plaats al heel zonderling moet noemen; men beoogt daarmee immers het krijgen van menschenhoofden, eigenlijk onverschillig van waar, onverschillig van vriend of vijand. Men moordt gewoonlijk niet in eigen stam, ook niet in de buurt, het allerminst een radja (vorst of hoofd), omdat men stamgenooten en bureu noodig kan hebben, en het dooden van een radja meerder gevaar voor weerwraak, ten minste voor die van eene overmacht, oplevert; maar in nood stapt men ook over deze bezwaren heen, want de adat verbiedt het niet.

Weerwraak is voor vele sneltochten de hoofdaanleiding en de groote voorzichtigheid, waarmee het moorden geschiedt en men zich daarna uit de voeten maakt, is wel voornamelijk om weerwraak te voorkomen. Ieder, die een hoofd of nabestaande door snellen verliest, rekent dit tot schande, en van dergelijk verlies wordt steeds nauwkeurig aanteekening gehouden in de geoefende memories der benadeelden, om bij voorkomende gelegenheden zich schadeloos te stellen, zoo mogelijk op de bewerkers van het verlies; gelukt dit niet, dan op anderen. Men noemt dit gewoonlijk: „bloedwraak“, bloed wreken met bloed, en de dorst daarnaar maakt, dat men onder de Dajakstammen, die niet door een hoogere macht belet worden het te doen, eeuwigdurend bezig is met het vereffenen dier bloedige rekeningen.

Gelukkig nog maar, dat het snellen met zooveel moeielijkheden gepaard gaat. Ten eerste is in de landen, waar veel gesneld wordt, ieder voortdurend op zijn *qui vive*; men is er altijd gewapend, men verlaat na zonsondergang niet meer alléén het huis; gaat men naar de velden, zoo klein mogelijk gemaakt, dan is het meest weerbare gedeelte op den uitkijk, als de rest veldarbeid verricht.

Ten tweede kan men alleen gaan snellen als de „njahoe“ (voorteekenen) gunstig is, waarover alleen oude lieden van ervaring (niet priesters of priesteressen, zooals men wellicht zou denken) uitspraak kunnen doen. De „njahoe“ hangt voornamelijk af van de vlucht en het geluid van een klein vogeltje „pihit“ of „sisit“ genoemd, en dagen, ja weken kunnen er voorbijgaan eer met de voorbereidselen voor den tocht, die zelf ook maanden kan duren, een aanvang mag worden gemaakt. Daarbij kan de „njahoe“ ook weder door verschillende oorzaken verstoord worden, waardoor men of het plan moet opgeven of wel de uitvoering gedurende langer of korter tijd verschuiven. Dergelijke stoornis wordt na gunstige „njahoe“ veroorzaakt door een sterfgeval, door aardstorting, door het omslaan van een vaartuig, door brand, door niezen, als men op het punt staat van te vertrekken, dan wel door het geschreeuw van een hert op dat oogenblik. Herten en vooral de kleinere „kidjang“'s berokkenen aan de Dajaks in dit opzicht al zeer veel schade en teleurstelling, een gevolg van den eerbied, dien men die dieren toedraagt, (Vleesch der herten, die in de bovenstreken van Koetei krioelen, wordt door de meeste Dajakstammen ook niet gegeten). Wanneer b. v. een hert over een rijstveld geloopt heeft, blijft het gewas daarop verder onaangeroerd en wordt het niet geoogst. Wanneer

Dajaks op marsch zijn, 't zij op een sneltocht, 't zij voor het inzamelen van boschproducten en zij hooren voor zich uit een „kidjang” schreeuwen, dan houden zij halt en blijven op de plaats acht dagen wachten, eer zij hun weg kunnen vervolgen; zien zij een „kidjang” voor zich, zonder dat die geluid geeft, dan is men verplicht terug te keeren, al ware het einddoel ook nog zoo nabij.

Het veelvuldig snellen uit bloedwraak doet wel eens hierin het ontstaan van dat misbruik zien. Zulks zal wel minder juist zijn en moet men eerder den oorsprong zoeken in godsdienstige wanbegrippen, zooals een Dajaksche overlevering ook leert. Deze toch zegt dat Long en Hě-ing, twee vroegere menschelijke wezens, later halfgoden geworden, wier namen men, jong zijnde, in 't geheel niet en later slechts fluisterend mag uitspreken, wezens, kortom, van zóóveel aanzien, dat hunne namen te gelijk met die van Matau-Matèndéou (god der zon), Matau-Lěnggèk (god der lucht) enz. bij het afleggen van den eed worden aangeroepen, dat die Long en Hě-ing dan hunne moeder hadden verloren en sedert ongelukkig waren. Zij trachtten den geest, die de oorzaak van hun ongeluk was, te verzoenen door offers van dieren, maar, hoe herhaaldelijk ook gedaan, gaf het niets. Droevig leefden zij voort tot zij op zekeren nacht droomden, dat alleen door menschenoffers de geest verzoend konde worden. Zij togen den volgenden dag op reis en snelden eenige koppen, die zij den geest aanboden. Van dat oogenblik af verdween hun tegenspoed en leefden zij wederom gelukkig en tevreden. Sedert zorgde ook ieder, om na den dood van nabestaanden uit snellen te gaan, ten einde zijn gemoed voor onrust te vrijwaren. Aldus de overlevering; de bedoelde geest, alhoewel niet genoemd, zal zeker die der gestorvene moeder zijn geweest en de achtergeblevenen geplaagd hebben om gezellen of volgelingen voor het leven hier namaals. Algemeen toch heerscht het begrip dat de zielen der vermoorden moeten dienen als volgelingen van de zielen der afgestorvenen.

Dat het „ajau” van oorsprong een min of meer godsdienstige instelling is, zooals uit het vorenstaande moet opgemaakt worden, zou ik ook dááruit afleiden, dat men algemeen in de Koeteische bovenlanden, waar, zooals ik straks herinnerde, het koppensnellen door den Sultan vrij wel is onderdrukt, klaagt over groote rampen en tegenspoeden, in de laatste jaren ondervonden, zooals misoogst, ziekten, enz. en deze toeschrijft aan ontevredenheid der geesten over het niet meer brengen van menschenoffers.

Het denkbeeld dat Long en Hě-ing offerden om den geest, die de oorzaak van hun ongeluk was, te verdrijven is niet vreemd; in andere omstandigheden treft men het bij de Dajaks nog veelvuldig aan.

Zoo herinner ik mij, dat tijdens mijn verblijf onder de Bahau-Dajaks in Boven-Koetei op zekeren nacht een geweldige brand uitbrak in de kampong Moejoeb, die, zooals de meeste Dajaksche dorpen, uit één enkele „lamin“ bestond. Ik overnachtte juist aan den overkant in de boot, waarmee ik de reis maakte. Ik was gaarne dadelijk met mijn talrijk gevolg naar den brand gegaan om, zoo mogelijk, hulp te bieden, daar ik begreep, dat de Dajaks zelf, evenals bijna alle inlanders in dergelijk geval, niets tot redding zouden doen, maar op dringend verzoek van de mij vergezellende hoofden, die vreesden, dat er wellicht amok zoude gemaakt worden, was ik gebleven. Ik ging dus eerst den volgenden morgen naar de plaats van het onheil. Er was een goed deel van de „lamin“ verbrand, waardoor twaalf huisgezinnen van alles beroofd waren. Ik zag deze ongelukkigen samen buiten de kampong gelegerd; op straffe des doods was het hun verboden, met anderen in aanraking te komen; mij zelfs werd het niet toegestaan, hen te naderen. Zij toch waren door kwelgeesten bezocht, en eerst moesten dezen door offeren verdreven, eigenlijk weggelokt, worden, waartoe natuurlijk de hulp der „bëlijans“ noodzakelijk was. Zoolang de geestenbanning niet volmaakt was, mochten de bezetenen niet onder de menschen komen; ook hetgeen mijne lieden en ik medebrachten, mochten zij niet aannemen; dit was verboden. Waarin de offers zouden bestaan, wist men nog niet; eigenlijk had men moeten gaan snellen, maar nu dit niet meer mocht, moest men zich met een ander offer tevreden stellen.

Het denkbeeld van menschenoffers vindt men ook nog terug in de legende omtrent het ontstaan der vreemde gewoonte van menschen vleesch te eten, waarvan de kleine stam der Tring-Dajaks liefhebbers zijn. Vreemd is deze gewoonte zeker, want, hoe ruw en tuk op moorden de overige Dajaks ook zijn, uitgezonderd de Trings, is in geheel Oostelijk-Borneo niet ééne stam, die menschen vleesch eet. Zelfs de Poenans, die letterlijk alles eten, wat van dierlijken oorsprong is, behalve alleen de aardwormen, omdat dezen, volgens hen, de bouwmeesters der door hen als Godheid vereerde aarde zijn, zelfs deze Poenans zijn geen kannibalen. En — de Trings eten, althans tegenwoordig, het menschen vleesch niet enkel uit plichtbesef, uit overtuiging, maar zij zijn daarop werkelijk nog zóó gesteld,

dat zij het als eene lekkernij beschouwen; men zeide mij ook eens: „Als gij het maar eens geproefd hadt, zoudt gij zeker nimmer meer ander vleesch willen hebben”; daarbij waren zoowel oude mannen als jonge vrouwen, zelfs kinderen, tegenwoordig en allen water-tandden bij de gedachte aan het genot van een zóó keurig, thans helaas zóó zeldzaam voorkomend, gerecht.

De legende, die omtrent den oorsprong van het eten van menschenvleesch bestaat, komt hierop neer: „Ten tijde dat men nog te Apo-Tring in het land van Poh-Kědjın woonde, had men in het midden der plaats een „pělei“-boom, dien men vereerde, waaraan menschenoffers gebracht werden; de boom leefde, zooals men meende, van menschenvleesch. (Het „pělei“-hout wordt gebruikt voor „tēm-patong“ = offer-, ook afgodsbeelden). Men was toen reeds, evenals later, voortdurend in oorlog met de Longwaj-Dajaks, die, na vele geleden verliezen, den Trings verweten, dat zij hunne dapperheid enkel aan den „pělei“-boom te danken hadden. De Trings ontkenden dit, en tot bewijs, dat zij het ook zonder dien boom konden stellen, kaptten zij hem om. De gevallen boom vloog weg en richtte zich bij den stam der Lieda-Dajaks weder op. Intusschen bemerkten de Trings al spoedig, welke ommekeer bij hen had plaats gehad; in den krijg waren zij ongelukkig, hunne oogsten slaagden niet meer. Na eenigen tijd was het zóó treurig met hen gesteld, dat zij naar den Lieda-stam gingen om hunnen „pělei“-boom weder op te zoeken. Deze verweet hun, dat zij hem omgekapt hadden, niettegenstaande hij altijd goed voor hen geweest was, en hun steeds voordeel had bezorgd. Hunne ongelukken hadden zij zich zelf als straf op den hals gehaald; zij konden hiervan evenwel bevrijd worden als zij deden evenals hij „pělei“-boom en menschenvleesch aten. Zij volgden dien raad op en hun voorspoed keerde terug.”

Is in het brengen van menschenoffers eene verklaring te vinden voor het snellen na een sterfgeval, misschien heeft het snellen bij andere aangelegenheden aan een gelijke oorzaak zijn ontstaan te danken, al heb ik daaromtrent geene afzonderlijke legenden kunnen ontdekken. De andere gelegenheden, waarbij het snellen urgent is, zijn het oprichten van een nieuwe woning, de geboorte van een zoon en het baden van een kind in de rivier, waarbij dit tevens voor het eerst een kralen halsketen omgedaan wordt, gewoonlijk op den leeftijd van vier of vijf jaar (vermoedelijk een gebruik, overeenkomende met het meergenoemde „tidjak-tanah”).

Nog zijn er andere oorzaken voor het snellen dan die, welke reeds

genoemd zijn. Bij vele Dajakstammen namelijk mag geen jonge man sirih eten, tabak rooken, een gekleurden lendengordel dragen, zijn mandau versieren, dan na minstens ééns gesneld te hebben, en tolereeren evenmin jonge meisjes vrijages, waarop zij anders nog al gesteld zijn, van degenen, die deze blijken van moed nog niet gegeven hebben. Het huwelijk is bepaald bij vele stammen onmogelijk voor mannen, die nooit gesneld hebben. Hoe terugstootend en barbaarsch de gewoonte moge schijnen, dat jonge mannen verplicht worden tot sluipmoorden op meestal geheel onschuldigen, zoo is toch het ontstaan en de uitbreiding dezer adat zeer goed te verklaren.

Eerstens moet het koppensnellen niet beschouwd worden als een geheel lafhartige daad; wel bespringt men gewoonlijk onverwachts zijn prooi en neemt men alle voorzorgen om zoowel van te voren als achterna niet ontdekt te worden; maar dit geschiedt, zooals wij gezien hebben, om de weerwraak, waaraan men den geheelen stam blootstelt, te voorkomen. Het feit, dat men moet doordringen tot een, soms dagen reizens ver afgelegen, oord, om daar zijn slag te slaan, gedurende welken tocht men steeds van de grootste gevaren omringd is, door dat men bij de geringste ontdekking van de zijde eener altijd wakende tegenpartij onherroepelijk wordt nagejaagd als een wild dier en nimmer kans heeft op begenadiging, dit feit maakt dat het ondernemen van een sneltocht een bewijs is van moed en doodsverachting. De Dajaks zien het althans daarin; en geen wonder dus, dat de vrouwen voor zich zelf, de ouders voor hunne dochters dit bewijs verlangen en daaraan boven alles de voorkeur schenken. Wat geeft rijkdom, afkomst, ijver in een land, waar ieders leven altijd bedreigd is. Daar is moed, kracht, ervaring in den wapenhandel hoofdzaak en *hij* verdient daar de voorkeur, die dáárin uitmunt; met dezen toch kan het meisje, de vrouw, gerust zijn; hij kan haar beschermen, in allen gevalle, zoo zij mocht sterven, zal *hij* haar wreken.

De Dajaksche vrouwen zijn ware vrouwen; zij verrichten huiswerk en veldarbeid; wapens dragen zij niet, noch veel minder oefenen zij zich daarmede. Hare eigene zwakheid maakt, dat zij een open oog hebben voor de weerbaarheid der mannen, en, daar deze zich bovenal toont in het koppensnellen, laat het zich begrijpen, dat de vrouwen dit bedrijf hoog in eere houden. Hij, die, met zegeteekenen beladen, van een sneltocht huiswaarts keert, wordt dan ook door de vrouwen als held gevierd, en men zou wel geen man moeten wezen, als men door zulk huldebetoon niet opgewekt werd tot nieuwe heldendaden.

Wanneer een Dajak uit snellen gaat, deelt daarin gewoonlijk de geheele kampong. Het geringste aantal toch, dat uittrekt, is nimmer beneden de zes à zeven. Dit cijfer reeds is belangrijk genoeg voor de meestal weinig talrijke dorpen, wier kracht en aanzien natuurlijk van het zielental, inzonderheid van het aantal weerbare mannen, afhangt en waar men niet gaarne een kleine uitgetrokken expeditie zoude zien verloren gaan.

Met belangstelling volgt dan ook de geheele kampong het maken der voorbereidselen, te beginnen met het raadplegen der „njahoe“, en zijn de mannen eens op reis, dan vinden de talrijke achtergebleven betrekkingen in alle medebewoners der „lamin“ dagelijks een aandachtig oor, wanneer men tegen zonsondergang aan den oever te zamen neerzit, om uit het weerlicht op te maken, in welke richting en met welk resultaat de sneltocht plaats vindt. Zóó gaat de eene dag vóór, de andere na, voorbij; de sterren zijn geraadpleegd, uit geluiden in het bosch allerlei conjecturen gemaakt; onrust en spanning vervullen iedereen in meerdere of mindere mate, vooral als de tijd, dien de snellers voorgenomen hadden uit te blijven, reeds lang verstreken is. Eindelijk hoort men „prajau“, den eigenaardigen dreun, die met buit beladen koppensnellers aanheffen, als zij hun kampong naderen en met hun prauwtje bij de laatste bocht in de rivier halt houden. Dit „prajau“ is het sein voor jong en oud, man en vrouw om naar buiten te ijlen, de overwinnaars te ontmoeten; de vrouwen gaan voorop, want zij willen trachten, iets uit het vaartuigje te bemachtigen, 't zij buisje, 't zij schild, 't zij vuurslag, onverschillig wat, als het maar één der terugkeerenden toebehoort om dit naar de „lamin“ te brengen; zij zijn overtuigd, daarmee den koppensnellers hulp te verleen en hierdoor min of meer in de behaalde zege te deelen. De buitgemaakte koppen mogen alleen door ouden van dagen, of mannen, of vrouwen, overgebracht worden. In triomf gaat men naar de „lamin“, waar dadelijk alles voor feestvieren wordt klaar gemaakt; intusschen moeten de overwinnaars zich in afzondering begeven en zich van allerlei onthouden; zoo is hun het aanraken van ijzer, het eten van zout, van visch met graten, streng verboden, eveneens de omgang met vrouwen. Zijn deze dagen van „pëmali“ voorbij, dan zijn zij de helden van het feest, dat grootendeels bestaat uit „kandjar“ (bladz. 105-6); soms gaat dit van zingen vergezeld. Waar dit plaats vindt, wordt nog meer dan elders het feest door de vrouwen en meisjes gebruikt om den koppensnellers lof toe te zwaaien, en dengenen, die nog niet uit

moorden geweest zijn, hunne lafheid te verwijten. Menig feest ter eere van een goed geslaagden sneltocht is dan ook de aanleiding tot nieuwe moordtooneelen.

²³ De zee tusschen Borneo en Makassar is altijd een der meest gezochte plaatsen voor de zeeroovers, inzonderheid de Boegineesche en Soloksche, geweest. De grootere plaatsen op de Oostkust van Borneo zooals Samarinda, Sěmbalioeng, Goenoeng-Taboer hadden daarvan voordeel, omdat dáár de elders gemaakte buit verhandeld werd; de kleinere moesten echter daaronder lijden, omdat de bevolking er altijd aan blootstond, om geroofd te worden door een onverwachts landenden vijand. Dank zij der krachtsinspanning onzer marine en tonnen gouds, door het Gouvernement daaraan ten koste gelegd, is de plaag van den zeeroof in Straat Makassar, die tot voor weinige jaren heeft voortgeduurd, sedert belangrijk verminderd; bezuiden Kaap Kanioengan kan men haar als geeindigd beschouwen, waarvan de gevolgen dan ook zichtbaar zijn bij het opstoomen der Mahakam-rivier, wier oevers ver beneden Samarinda van lieverlede geheel in cultuur zijn gekomen.

²⁴ Basěp en Daja. Men onderscheidt in Borneo vier zwervende Dajakstammen, menschen, die geen vaste woonplaatsen hebben, geen aanplantingen maken, doch leven van hetgeen de jacht hun aan dierlijk, de bosschen aan plantaardig voedsel opleveren. Deze vier stammen zijn de Ot's, thuis behoorende in de Residentie Zuideren Ooster-afdeeling van Borneo, de Poenan's, de Daja's en de Basěp's, voorkomende in de binnenlanden der Oostkust, de Poenan's het meest in Koetei, de Bassěp's meer in Běrouw en Boeloengan. De Daja's zijn zeer weinig talrijk; zij zijn mooi gevormd, vreedzaam van aard; meerendeels hebben zij reeds het zwervende leven verlaten en zich in de binnenlanden van Sangkoelirang in kampongs vereenigd. Van de Basěp's, waarvan er weer verscheidene stammen zijn, heeft zich in Koetei en Sěmbalioeng reeds een groot deel in vaste woonplaatsen vereenigd. Die van Koetei treft men ook uitsluitend in de binnenlanden van Sangkoelirang aan.

²⁵ Koeran is de oude naam van Běrouw, ten Noorden van Koetei gelegen en omvattende de twee Sultanaten van Sěmbalioeng en Goenoeng-Taboer.

²⁶ Goenoeng Djahitan-Lajar, nabij het verlaten Koetei-Lama, niet ver van de monding der Mahakam-rivier.

²⁷ Broenei, naam van een rijkje op de Noordkust van Borneo.

²⁸ Sambas, Soekadana, Matan; drie rijkjes op de Westkust van Borneo.

²⁹ In de meergenoemde „dagelijksche aantekeningen” van H. von Dewall lezen wij onder 26 April: „— — — De Modangs begraven hunne dooden niet maar bergen de welgeslotene en bepikte kist in een 9 à 10 voet hoog boven den grond op palen rustend, kamertje met planken wel dicht gemaakt, en van een zeer goed en fraai gewerkt dak voorzien, dat, in stede van pannen, met over elkander gelegde dikke planken die over de geheele lengte reiken, gedekt is. In zoodanig beschot rusten een of meer dooden. Men geeft den dooden hunne wapenen en kleeding mede. De vorsten en rijken laten de lijken hunner afgestorvene betrekkingen niet op die eerste rustplaats, maar verzamelen de beenderen, nadat zij deze van alle onzuiverheid ontdaan hebben, in potten, en bergen ze, ver in het gebergte, in rotsholen.” Het op palen rustend kamertje, waarvan sprake is, wordt „bëli(k)” gencemd; men vindt er twee afbeeldingen van in Carl Bock’s werk; een „bëli(k)” doet denken aan een „tjandi”.

Onder 18 Juni lezen wij bij von Dewall: „De Toendjoeng bestellen hunne dooden op de volgende wijze. De Hoofden en rijken worden, in ’t begin, in wel bepikte kisten in de woningen bewaard. Soms wordt er een gat in den bodem der kist gemaakt, waarin een, tot op de aarde reikende, bamboes is aangebragt, ter affeiding van de, in het lijk zich ontwikkelende, vochten. Na een onbepaalden tijd — — — — — wordt de kist geopend (het lijk) er uit genomen de beenderen met het water van kokosnoten afgewasschen en het hoofd in een afzonderlijken pot gedaan en op een geraamte boven den haard voor altoos bewaard. De overige beenderen worden in een anderen pot verzameld en in eenen in de aarde gebouwden ruimen familiegrafkelder ter ruste gebragt.”

Dus heeft zoowel bij Modangs als Toendjoengs, Centrale en Zuidelijke Dajaks, het bewaren van beenderen der afgestorvenen in steenen vazen of potten (tadjau) plaats.

³⁰ Geen groot feest is aan het hof te Těngaroeng denkbaar zonder „těpoeng-tawar” of „pělas”, twee woorden van gelijke beteekenis, weer te geven met „zegenen”. Zoowel de Sultan als zijne kinderen, die „toes ing koesoema” zijn, hebben recht op (beter — moeten zich onderwerpen aan) deze gewichtige plechtigheid, die, uit den heidenschen vóórtijd afkomstig, zooals de „Salasila” leert, in spijt van de uitbreiding van den Islam tot nu toe van kracht is gebleven. Tot nu toe — of dit nog lang zal duren, is te betwijfelen, daar het „těpoeng-tawar” een doorn in ’t oog is van elken rechtzinnigen

Moehammedaan en de vermoedelijke troonsopvolger in Koetei de leer van Moehammed boven de overoude adat stelt.

Het *těpoeng-tawar* is reeds eenmaal beschreven, daar het in Bock's *"Headhunters"* bladz. 110, 111 en 112, waar gesproken wordt van *"the remnant of the pagan practice of driving Satan away"* bedoeld is. Toch zal het, geloof ik, niet ondienstig zijn, nog een en ander betreffende dit onderwerp te berichten, te minder, daar Bock de beteekenis van het feest blijkbaar niet heeft begrepen, de hoofdzaak ook niet heeft bijgewoond maar hiervoor de inleiding, zooals wij zullen zien, heeft genomen.

Het *"těpoeng-tawar"* is een heidensch feest; de hoofdpersonen, die daarin handelend moeten optreden, zijn, zooals zich denken laat, *"bėlijan's"* en *"dewa's"* (zie bladz. 86).

De aanvang van elke bijeenkomst bestaat dan ook daarin, dat de priesters en priesteressen, die 's avonds dienst hebben (het *"těpoeng-tawar"* vangt nimmer vóór 9 à 10 uur 's avonds aan), 's middags tusschen 3 en 4 uur den geest aanroepen en in zich opnemen, ten einde bekwaam te zijn voor het hoogernstige werk, dat hen wacht. Al wordt het *"těpoeng-tawar"* ook nog zoo vele dagen herhaald, elken dag beginnen de *bėlijan's* en *dewa's* opnieuw met den geest in te roepen.

De eerste avondwerkzaamheden der dienstdoende priesters en priesteressen bestaan in het verwijderen der booze geesten uit de omgeving, waar straks de hooge personages zullen gezegend worden. Eerst is 't het hoofd der *bėlijan's*, die de plaats, schijnbaar zeer behoedzaam en al prevelend, doorloopt, links en rechts de lucht met een ontbloote mandau doorklievend. Daarna is het de beurt der *dewa's*; achtereenvolgens begeven deze zich naar de *"mandargili"* en schieten daar drie keer hunne bogen af; de eerste maal zit boven den pijl, die van beneden aan het koord van den boog vastzit en dus den boog niet verlaten kan, een propje, de tweede maal is daaraan een kaarsje en de derde maal zijn daaraan drie kaarsjes bevestigd.

Dit verjagen der booze geesten is slechts een voorspel, onmisbaar om het daarop volgende hoofdspel, de eigenlijke zegening, te doen slagen.

Ten einde deze te begrijpen is noodig een blik te slaan op het feestterrein; vroeger diende hiervoor waarschijnlijk een *"aloen-aloen"* of voorplein; thans wordt steeds de groote overdekte ruimte tusschen des Sultans vertrekken en de *"paseban"* of vergaderzaal gebruikt. Hier bevindt zich in het midden eene estrade *"maligei"*, waarop

in een „pinggan-soentan” (oud porceleinen bakje op drie pooten) een met bloemen versierde, met goud beslagen, „sangkoh-pijatoe” (blaaspijp) staat; vóór dit bakje ligt een gong en daartegenaan een lange, breede plank, waarop een dunne matras is uitgespreid, gedekt door een mat, die in de lengte met zeven verschillend gekleurde breede zijden randen is geboord en waarvan het overgebleven middenstuk met gele zijde is bekleed. Op deze gele zijde ligt de „leman”, zijnde twee slangen, van gekleurde zijde (tjindei) nagemaakt, elk een paar vingers dik, elkander viermaal in hare kronkelingen kruisende; de koppen rusten op de gong, waar zij tegenover zich twee kleine oude krissen hebben, terwijl zich dáár ter zijde een stuk steen en een ei bevinden. Wat al deze voorwerpen beteekenen, begrijpt men bij het lezen van den oorsprong van het Vorstenhuis. De gong toch is die, waarop Batara Agoeng Dewa Sakti is komen aandrijven, de krissen herinneren aan degene, die hij bij die gelegenheid onder het hoofd, het ei aan dat, hetwelk hij toen in de hand hield, de slangen aan de sawa, die de Pëtinggi van Hoeloe-Doesoen in een stuk hout vond, de steen aan de „batoe angkat-angkatan”, die de Pëtinggi van Djahitan-Lajar uit de lucht zag vallen.

Aan de „sangkoh-pijatoe” zijn twee vingerdikke koorden bevestigd, de eene (tali-běňang) is van zijde, de andere (talidjoewita) is van goud, zilver en verguld koper gevlochten; beiden eindigen in groote gouden ringen, vastgehouden door voorname oude vrouwen, die aan het begin der uitgespreide versierde mat staan. De plaats nu van de heilige „sangkoh” en van de gong heet „mandargili”; dáár is het, dat de zegening geschiedt; zij is het, die, zooals gezegd is, door de dewa's van booze geesten bevrijd is.

Begint nu het „těpoeng-tawar” dan scharen zich aan de eene zijde van de „mandargili” de dewa's, aan de andere zijde de bělijans; ieder heeft bij zich een wijwaterkwast, bestaande uit blāren van zeven planten terwijl vóór hen een paar bakjes zijn klaar gezet met het welriekende water van zeven bloemen, waarin eenig rijstemeel (těpoeng = meel). Zij staan te prevelen als de Sultan of de prins, links en rechts geflankeerd door twee pangerans, die hem als 't ware voortduwen met een purperzijden sjerp met gouden franjes, waarvan de eene een uiteinde over den rechterarm, de andere een uiteinde over den linkerarm heeft afhangen, langzaam over de „leman” voortschrijdt (měniti leman), de koorden met de handen vasthoudende, en zorg dragende, zijn voet telkens op een kruispunt der slangen neer te zetten.

Gekomen tot de oude gong, zet hij dáárop zijn rechtervoet en blijft zóó een oogenblik staan, gedurende hetwelk hem de dewa's en bëlijan's met het heilige water, al biddende, besprenkelen. Onderwijl speelt de gamelan uit alle macht en wordt buiten de Kraton een saluut van elf schoten gegeven uit het vrij zware geschut, dat daar ligt. Hierna keert de gezegende zich om en keert terug evenals hij gekomen is.

Het *«tëpoeng-tawar»* duurt altijd zeven dagen na elkaar; menigmaal komt er iets tusschen beiden, zoodat men het feest niet zeven dagen aaneen kan viëren maar dan moet telkens op nieuw van voren af aan begonnen worden. Van die zeven dagen gaat de Sultan den eersten dag ééns heen en terug over de *«leman»*, den tweeden dag tweemaal, den derden dag driemaal, en zoo voort tot den zevenden dag toe; dan wordt hij 's avonds of beter 's nachts zes maal gezegend en den volgenden middag precies te twaalf ure voor de zevende of laatste maal. Dit is dan het einde, dat besluit met een algemeene badpartij in de groote Mahakam-rivier, waaraan iedereen ter plaatse deelneemt, man en vrouw, jong en oud, rijk en arm.

Elken avond dat er *«tëpoeng-tawar»* is wordt besloten met *«kandjar»* (bladz. 105-6), bestaande in het doen van drie statige ommegangen rond de *«maligei»* en het daaraan grenzende altaar der dewa's; bij het passeeren van dit altaar, worden de passanten door de dewa's met gele rijst bestrooid onder het gejuich der steeds talrijke omstanders. Het driemaal *«kandjar»* wordt eerst gedaan door den Sultan, voorafgegaan door een hofdignitaris, die over de schouders de zijden sjerp met gouden franjes, straks reeds bij het betreden van den *«leman»* genoemd, draagt, en gevolgd door eenige pangerans. Daarna is de Ratoe, eerste vrouw van den Sultan, aan de beurt; met haar gaan eenige prinsessen mede. Daarop komen de Rijksgrooten met volgelingen, vervolgens hunne vrouwen met vrouwelijke volgelingen, later de mindere *mëntëri's*, eindelijk hunne vrouwen. Gedurende den tijd, dat dit *«kandjar»* duurt, hetwelk een goed deel van den nacht inneemt, komt aan het gejuich geen einde. Al deze feestavonden is aan toeschouwers geen gebrek, want de vrije mannen in en om Tëngaroeng zijn verplicht, met hunne vrouwen en dochters in feestgewaad op te komen op straffe van boete. Dit maakt het herhaalde en langdurige feestvieren aan het hof van den Sultan een vreeselijke plaag voor de bevolking. Ware dit niet het geval, men zou zeker met genoegen zoo'n bijeenkomst van het

„tëpoeng-tawar“ bijwonen, waar een ieder even keurig is gekleed, de vrouwen bijna allen in lange zijden baadjes en met bloemen, meerendeels mēlati en rozen, in het haar, de mannen in zwart lakensche broeken en buisjes.

³¹ Běngalon is een landstreek, benoorden de Mahakam en bezuiden Sangkoelirang gelegen; zij omvat het stroomgebied van de rivier van dien naam, nabij welker uitmonding een plaatsje is, evenzoo geheeten. Waarschijnlijk is dit te voren van meer belang geweest; thans is het van weinig beteekenis. De bewoners, die anders een ruim bestaan zouden hebben kunnen vinden met het inzamelen van boschprodukten, die in de omstreken in overvloed voorhanden en van uitstekende qualiteit zijn, hebben steeds zwaar geleden van zeeroovers en van sneltochten der Wahèw-Dajaks. Hoewel deze plagen niet meer in erge mate te vreezen zijn, zoo is toch niet te verwachten, dat Běngalon zich spoedig zal ontwikkelen wegens de buitengewone ongezondheid van de streek voor nieuw aangekomenen. Een Chinees van Bandjermasin, die weinige jaren geleden van den Sultan het recht, om in de bosschen van Běngalon produkten in te zamelen, had gepacht, verloor zulk een groot gedeelte van zijn talrijk werkvolk aan berri-berri en koorts, dat hij de onderneming moest opgeven.

De Sultan en zijne vermoedelijke opvolgers mogen niet naar Běngalon, de plaats waar eens Padoeka-Soeri werd gevonden, evenmin als voorbij de Goenoeng-Sindawar, waar Poentjen Kěrna uit den hemel werd neergelaten (bladz 59).

Běngalon wordt anders als het particuliere eigendom van den Sultan beschouwd; van daar ook de bovenstaande overeenkomst met een Chinees uit Bandjermasin.

³² oentjal (bladz. 101).

³³ soemahan — in Koetei gebruikelijk voor „bruidschat.“

³⁴ „laloelah toeroen tangis“ vrij vertaald met: „waarop gehuild werd.“ Waarschijnlijk was dit het werk van deskundigen, huilebalken, zooals de Dajaks thans nog hebben (bladz. 64).

³⁵ onderwerpen = „taloe“ (zie bladz. 67).

³⁶ „mēmboewang bēratap“; vertaald met: „rouw afleggen“; „bēratap“ is eigenlijk: „luide weeklagen“; daar hiermede de rouw eindigt, zoo is „mēmboewang bēratap“ de algemeene uitdrukking voor: „rouw afleggen.“ Ik woonde deze plechtigheid den eersten keer, dat ik te Moejoeb, een kampong der Tring-Dajaks kwam, bij. Men had zich bij mijne komst verontschuldigd, dat de voornaamste lieden der

kampong zoo ellendig mogelijk gekleed waren (met lappen boomschors), dat er geen muziek mocht worden gemaakt, noch eenige feestelijkheid gevierd, met te zeggen, dat dit alles „njoewin“ (verboden) was wegens den dood van Bang Lawin, eenigen tijd te voren gestorven, maar had er bijgevoegd, dat men juist den dag van mijne komst zoude „boewang bératap.“ Ik mocht hierbij tegenwoordig zijn. Eerst waren het de mannen, die in volle wapenrusting aan de overzijde der rivier beurtelings een paar danspassen maakten (kandjar) rondom een menschenhoofd, dit daarbij met de mandau aanrakende, terwijl een priester bij den schedel zat te prevelen. Na afloop hiervan verwisselde ieder zijn „tjantjoet“ van boomschors tegen een van blauw of wit katoen. Men deed een mooie versierde mandau om, kralen snoeren om den hals en ringen in de ooren. Toen de mannen klaar waren, kwamen de vrouwen aan de beurt op zijde van de kampong; ook zij raakten één voor één met een mandau den schedel aan, waarbij toen een priesteres was geknield en verwisselden daarna haar lap boomschors tegen een kleedje. Vervolgens gingen allen te water, waarop werd gegeten en gedronken en 's avonds ge„kandjar.“

De schedel, dien men gebruikte, was geleend omdat men niet had durven snellen; het aanraken daarvan met een mandau was het symbool van dit moorden.

³⁷ krongo = dom, onnoozel = bôngó, Boeg. = dôngó, Makass.

³⁸ wijden = sēsamum, een oliehoudend zaad.

³⁹ Bermå Widjåjå. In Hageman's „Handleiding tot de kennis der Geschiedenis, Aardrijkskunde, enz. van Java.“ Deel I bladz. 22 § 45 lezen wij: „Browidjoijo, bij uitnemendheid dus genoemd, ook geheeten Halit (Kleine), Hongko-widjoijo en Kapoe, was de laatste vorst van Modjopait en kwam aan de regering omstreeks 1430. Deze was de vermaardste onder alle de vorsten van het groote rijk. Zijne vele huwelijken, zijne kinderen, zijne bezittingen op den overwal, de tempelen door hem gesticht en alle zijne handelingen, doen hem kennen als een groot vorst. Zijn gebied strekte zich uit over geheel Oostelijk Java, tot aan het Slamats-gebergte, in het tegenwoordige Tagal, met inbegrip van Madoera, en voorts over de Oostkust van Sumatra terwijl de Vorsten op de Zuid- en Westkust van Borneo zijne vasallen waren.“

Deze Browidjoijo is omgekomen bij den ondergang van Modjopaht in 1483.

⁴⁰ Patih Gadjah Meda. Hageman noemt in zijn reeds aangehaalde 5e Volgr. III.

„Handleiding” Dipati Godjah-Modho, en zegt, dat deze de eerste minister van Browidjojo was.

⁴¹ „lawang sêketeng”; „lawang” beteekent: deur of poort; sêketeng = het Javaansch „kasêktên”, van sakti = bovennatuurlijke kracht; ook, heilig.

⁴² Van Dewa Poetëri, de zuster van Maharadja Soeltan, komen volgens mondelinge overlevering de dewa's. Men zegt dat zij in een droom had gezien dat zij tot de „Sangiang”(goden) behoorde en dat zij ook later tot hen is teruggekeerd, zeven dewa's als haar tegenwoordigsters achterlatende. Van dit zevental stammen de latere dewa's af, die tot den huidigen dag in eere zijn gebleven.

⁴³ „sêwaka” of „soewaka” vertaald met: „dienen”. In het Woordenboek van v. d. Wall staat: „soewaka; toevluchtsoord; huisvesting; bërsoewaka, als vreemdeling in eene plaats of bij iemand een vast verblijf hebben.” Deze overzetting zoude hier zeker op hare plaats zijn en misschien is zij ook bedoeld; maar ik heb haar niet gebruikt omdat men aan „soewaka” in Koetei eene andere beteekenis geeft, en wel die van dienen, onderdanig zijn, met alle gevolgen daarvan. Als de Sultan wil uitdrukken, dat een Dajaksch hoofd zich aan hem onderworpen heeft, dan zegt hij, dat het hoofd heeft „soewaka”. Verplichte leveringen, verplichte diensten, worden „soewaka” genoemd; het verschijnen op de „têpoeng-tawar” en andere hoffeesten heet eveneens „soewaka”.

⁴⁴ mêngaoela = dienaar, volgeling zijn, evenals „magang” op Java.

⁴⁵ Het eten van varkensvleesch schijnt te voren in de benedenlanden steeds een hoofdzaak geweest te zijn, zooals nu nog bij de Dajaks het geval is. Zoo is onder de Rijkskostbaarheden (bladz. 102) nog een pot, waarin in vroeger tijden varkensvleesch bewaard werd; zoo ook wordt bij de beschrijving van de feesten in de „Salasila” herhaaldelijk na het slachten van varkens (mêmboenoh bai) gesproken van „mênggerek banting-mënamang” en „mënjëmbëlih karbau-genggong”; „mênggerek” en „mënjëmbëlih” beteekenen beide: „slachten”; „banting-mënamang” en „karbau-genggong” zijn andere namen voor varkens.

Het maken van „pëkasam” (asam = zuur) is nog altijd in de Dajakstreken gebruikelijk; geen huisgezin, dat niet zijn pot met ingemaakt, verzuurd spek heeft.

⁴⁶ berg Angkat-angkatan genoemd naar de „batoe angkat-angkatan; batoe = steen; angkat = opnemen (zie bladz. 22).

⁴⁷ bërädja = scherp; van daar synoniem met staal of ijzer, van wapens sprekende.

⁴⁸ Boerit Kang (zie bladz. 101).

⁴⁹ Zie „Neerland's vroegste betrekkingen met Borneo, enz. een nagelaten werk van Mr. L. C. D. van Dijk“, bladz. 24.

⁵⁰ Aanwezig in het Rijksarchief.

⁵¹ van Dijk, bladz. 32.

⁵² Tijdschrift voor Nederl. Indie jaargang X (1848) deel I.

⁵³ „Radical Beschrijving van Banjermassing“, pag. 158, noot, voorkomende in de Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van Ned. Indië, nieuwe volgrees, 4^e deel.

⁵⁴ Verhandelingen Bat. Genootschap, tweede jaargang.

^{54^a} Dit sagentijdperk staat in geen verband met den veel vroegeren tijd (vermoedelijk de 5^e eeuw na Christus) toen, volgens de opschriften van in Koetei gevonden steenen, koning Mûlawarman, zoon van Acwawarman en kleinzoon van Kundangga, een buitengewone middadigheid jegens de brahmanen ten toon spreidde. (Zie Mededeeling van Prof. H. Kern over de opschriften uit Koetei in de Verslagen en Mededeelingen der Koninklijke Akademie van Wetenschappen 2^e reeks 11^e deel, bl. 182).

⁵⁵ Laoet-Poelau, zoo noemen de inlanders dit eiland; zoo ook is het genoemd in den eersten tijd der Oost-Indische Compagnie; tegenwoordig is de officieele naam Poelau-Laoet.

⁵⁶ Brief Gouverneur van Makassar aan den Gouverneur Generaal en Raden van India, dd. ult. November 1706, aanwezig in het Rijksarchief.

⁵⁷ In de noot op bladz. 176 van deze Bijdragen, 5^e volgrees, 2^e deel, 1^e aflevering staat, dat de Ratoe Pëmarangan, die de Boegineezen (van Samarinda) een hoofd, Poea Adoe, liet kiezen, Koetei's twaafde of dertiende Vorst moet geweest zijn. Het komt mij voor, dat thans als zeker mag worden aangenomen, dat het de dertiende Vorst, Pangeran Anom Pandji Mëndapa Ing Martapoera, geweest is, die zulks deed.

⁵⁸ De bewoners van de kampongs Pandji, Malajoe, Djawa, Këndal, zijn de meest vertrouwde onderdanen van den Sultan, die dezen ook immer op reis vergezellen. Toen ik de bovenlanden van Koetei bezocht, waren onder de roeiers van mijn boot ook een twaalfstal lieden dezer kampongs, en nimmer heb ik inlanders ontmoet, zóó bescheiden, zóó attent, zóó gewillig, en toch zóó flink als deze menschen.

⁵⁹ Met Awang worden ook wel de zonen van den Sultan van Koetei door de bejaarde Rijksgrooten aangesproken.

⁶⁰ „mëmoeđja bëratap“, vertaald met: offeren; „mëmoeđja“ is: hulde bewijzen, offeren; „ratap“ is: luide weeklagen.

⁶¹ „samboet, mati baboe; tijada disamboet, mati mama; vertaald met: „Neemt men aan, dan sterft de Moeder, neemt men niet aan, dan sterft de Vader.“ Deze vertaling wordt gaarne voor beter gegeven; men kon mij te Koetei de juiste beteekenis van dit gezegde niet opgeven; zij is ook niet duidelijk, vooral als de leestekens weggelaten zijn zooals in het handschrift het geval was.

⁶² mama of ma = vader.

⁶³ loemoes = allen.

⁶⁴ „oeloer, mati loemoes; tijada dioeloer, mati loemoes“; vertaald met: „wordt iets neergelaten, dan sterven allen; wordt niets neergelaten, dan sterven ook allen.“ Van deze vertaling geldt hetzelfde als van die van „samboet mati“, enz.

Intusschen wat het woord „oeloer“ betreft, zoo mag hier opgeteekend worden, dat het te Koetei menigvuldig gebruikt wordt voor misdadigers, die levensbehoud in den „Dalam“ hebben gezocht. Indien namelijk iemand amok gemaakt of een getrouwde vrouw geschaakt heeft, is hij des doods schuldig en mag een ieder hem ter dood brengen. Wanneer nu zoo iemand, vervolgd zijnde, in den „Dalam“ van den Vorst vlucht, mag hij dáár niet meer ter dood gebracht worden; hij verliest echter voor altijd zijne vrijheid; men noemt dit „oeloer“; de inlander drukt het begrip daarvan uit, met te zeggen: „hidoep djiwa, mati bangsa“ d. i. „het lichaam blijft leven, maar de stam (rang, afkomst) sterft.“ Nog in een derde geval wordt iemand ge„oeloer“, namelijk wanneer hij onwillig is, een hem in zijn kampong opgelegde straf te ondergaan en zich daaraan onttrekt door naar den „Dalam“ te vluchten; men noemt dit wanbedrijf „mënggoeling tatah“ (mënggoeling = rollen, tatah = beitel.)

Degenen, die den Vorst wegens „oeloer“ toebehooren, worden ook wel genoemd: „sapangan“; men onderscheidt hiervan twee klassen: 1^e de „s. açal“, 2^e de „s. kasalahan“; de eersten zijn kinderen van „sapangan“, de tweeden zijn zelf ge„oeloer“. De eerste klasse kan ontstaan, omdat een „sapangan“ nimmer vrij is en zijne of hare kinderen dien staat volgen. Meestal huwt een vrouwelijke „sapangan“ met een man van gelijken rang; het gebeurt echter ook, dat een vrije man met een vrouwelijke „sapangan“ trouwt; men noemt dit: „bënia mëñërdjoeni poeloet“ (bënia = lang = kiekendief; mëñërdjoeni van tërdjoen = zich afstorten; poeloet = kleverige rijst, ook lijnroe; de uitdrukking moet, geloof ik, beteekenen: „een kiekendief, die neerstrijkt op iets, waar hij blijft

kleven.) Wanneer een vrije vrouw met een „sapangan“ huwt, hetgeen ook wel gebeurt, zegt men hiervan: „karbau masoek kandang“ (de buffel gaat de kraal binnen.)

De instelling der „sapangan“ of der „orang oeloeran“ is een ware vloek voor het land. De Sultan heeft er natuurlijk een groot aantal van, die, zoowel bij hem als bij zijne kinderen fungeeren als dienstdaren, volgelingen, politieagenten en soldaten; meerendeels behoorend tot het schuim der Koeteineezen, Boegineezen en Dajaks, zijn zij brutaal, aanmatigend en, door hunne relatien tot den Dalem eenerzijds, doordat zij altijd gewapend zijn anderzijds, bovendien zeer gevreesd. Van velen is onbekend, waarvan zij leven, maar dat de kleine man het slachtoffer hunner kwade praktijken is, is overbekend.

⁶⁵ djala-djala = wordt behalve in de gewone beteekenis van: „net“, ook gebruikt voor een soort gordijn.

⁶⁶ raga = bal of bol.

⁶⁷ baja = jongetje (v. d. W. zegt: baji = klein kind)
nog is baja = evenals

běbaja = tegelijk

pěbajakan = begeleiden.

⁶⁸ tēlor. Welke beteekenis aan dit ei van Batara Agoeng Dewa Sakti moet gehecht worden, is mij onbekend. Men ziet echter in Koetei zeer dikwerf gebruik maken van eieren voor andere doeleinden dan om te eten. Wanneer b. v. de Sultan een feest viert, moeten al de hoofden een groote mand met rijst brengen; al die manden zijn versierd met bouquetten, 1 meter hoog, bestaande uit, van papier nagemaakte, bloemen; tusschen dezen zijn aan stokjes gekleurde eieren geregen, die het allerminst geschikt zijn om gegeten te worden.

In de Dajakstreken zag ik ook overal eieren op stokjes, die voor offeranden dienden en de priesters gebruikten er eieren, om daaruit voorspellingen of aanwijzingen te doen.

⁶⁹ sirah = hoofd van een voornaam persoon.

⁷⁰ dewa = godheid; priesteres (zie over deze laatste beteekenis aanteekening 86.)

⁷¹ De voorschriften, hier gegeven, worden ten opzichte van de, uit eene vorstelijke moeder geboren, kinderen aan het hof te Tēngaroeng nog steeds opgevolgd; eerstens het op den schoot houden veertig dagen lang, gedurende welken tijd het kind noch op den grond noch op een bank, noch op een bed mag neergelegd worden; daarna het baden met bloemenwater, later het „tidjak-tanah“, gevolgd

door het baden in de rivier, waarbij het kind vooraf met water overgoten wordt; dit alles is nog steeds onveranderd gebleven.

⁷² kědang = verwant.

⁷³ widjil = geschenk.

⁷⁴ ing = dari = uit, door, van wege (Javaansch = ing.)

⁷⁵ rěmběsing madoe = (Jav.) iemand van hoge afkomst.

⁷⁶ anak-tjoetjoe — eigenlijk: kinderen en kleinkinderen, hier vertaald met familiebetrekkingen.

⁷⁷ maha = slechts; orang maha = gewone man, een vrije (noch slaaf noch pandeling), niet tot de aanzienlijken behoorende; tanah maha = bloote aarde.

⁷⁸ erau = gewone naam voor het feestvieren aan het hof te Těngaroeng; (ook, als ik mij niet vergis, in de Lampongs.)

⁷⁹ djěměnang = een vorstelijken titel krijgen.

⁸⁰ moekhsa = ghaib = verdwijnen.

⁸¹ mēnating = het dragen van iets, dat boordevol is; minjak = olie, een vloeistof, die kostbaar is. Voor hun gevoel was het dus, alsof zij overvoorzichtig moesten loopen, alsof zij een schat van de grootste waarde droegen.

⁸² sěrtā děngan baik parasnja. Hoewel niet genoemd, moet dat „nja” op kind slaan; ’t is moeielijk aan te nemen, dat daarmee de ouders zouden bedoeld zijn en het gelaat van dezen aan volle maan gelijk zou zijn geweest.

⁸³ sěriwidja, wordt gezegd een soort rijst te zijn; vermoedelijk is in bėras sěri widja koening, sěri = de naam van de rijst en widja = kleur.

⁸⁴ hoedjoeng = beteekent hier: nakomeling.

⁸⁵ Officieel is bepaald dat tegenwoordig de Sultan van Koetei recht heeft op een saluut van elf schoten. De adat heeft zich in Koetei daarnaar geregeld.

⁸⁶ dewa dan bėlijan. In de benedenlanden van Koetei wordt in geval van moeielijke omstandigheden, zooals in geval van ziekte, van kwade droomen, enz. wanneer de mensch ziet, dat zijn eigen krachten te kort schieten, gaarne de hulp ingeroepen van personen, van wie bekend is, die althans den naam hebben, dat zij in staat zijn, hogere wezens aan te roepen, in zich op te nemen, en met tijdelijke verwijdering van eigen persoonlijkheid, te doen handelen. Deze personen worden bėlijan(mannen) of dewa(vrouwen) genoemd; de eerste naam is, zegt men, afkomstig van Pantoen, te voren een afzonderlijk landschap boven Markaman, de tweede naam is in Koetei-Lama inheemsch.

De instelling der dewa's en bëlijan's is geheel heidensch; zij heeft dan ook veel van haar glorie verloren door de invoering en uitbreiding van den Islam; toch leven de begrippen, waarvan zij een uitvloeisel is, zóódanig bij het volk voort, dat de diensten dezer klasse van menschen nog menigmaal ingeroepen worden. Die begrippen komen vooral neer op het bestaan van halfgoden, die wel buiten de menschen leven, zich echter gaarne met 's menschen zaken inlaten. Waar nu al het leed dat den menschen overkomt, als het werk van booze geesten beschouwd wordt, daar ligt het in den aard der zaak, dat overal gestreefd wordt, de goede geesten of halfgoden, die machtiger zijn dan de booze, min of meer dienstbaar te maken, althans te doen handelen in eigen belang, tot eigen voordeel. De groote menigte is hiertoe niet in staat, daar dit voorrecht beperkt is tot enkele personen, die het ook alleen door een zekere opleiding verkregen hebben.

De eenige keer dat de dewa's en bëlijan's thans nog met eenigen luister optreden, is aan het hof te Tëngaroeng bij het „tëpoeng-tawar“ feest. Zooals boven (bladz. 77) gezegd is, beginnen zij hunne werkzaamheden met het aanroepen van de geesten (sangiång). Dit is ook natuurlijk, want de persoon van bëlijan of dewa beduidt niets; alleen aan den geest, die in hem of haar vaart of de betrekking, waarin hij of zij tot een geest staat, wordt het aanzien ontleend.

Voor de aanroeping der geesten hebben de bëlijan's een groote bos aren- of pinang-bladeren, gebonden rondom een houten spil, die op een paal kan draaien; dit is hun altaar, „sëriding“ geheeten. Bij de aanroeping zijn de bëlijan's gekleed in een korte open sarong, met kabbalistische figuren versierd; om den middel hebben zij een gele „saboeck“ (sjerp), met zeven lussen afhangend en op het hoofd een „sigër“, zijnde een „djamang“ (bladz. 96) van rood laken, bevestigd aan een ronden band, die om het hoofd past; aan deze „sigër“ zijn lange hangers van kralen, tusschen lapjes rood laken geregen. Somber dreunende loopen, zij rond de langzaam draaiende „sëriding“, de eene hand aan de blaren daarvan houdende, met de andere hand de kralen hangers bewegend; zij gaan hiermee voort tot zij de „sangiång“ in zich opgenomen hebben. Dan gaan zij zitten op een lange plank, aan welker ééne uiteinde een krokodillenkop ruw gesneden is; deze plank is aan twee touwen opgehangen

¹ Merkwaardig dat dit zelfde hoofdtooisel in de Lampongs gedragen wordt door de jonge meisjes bij het (mënarì) dansen.

en de bëlijan's zorgen er voor, haar in schommelende beweging te houden.

De dewa's hebben een afzonderlijk altaar „gëlanggang” geheeten; het is een vierkante ruimte, circa drie meter lang en breed, van de omgeving afgescheiden door een licht rasterwerk, één meter hoog, waartegen kokosbladeren zijn gebonden. Op de hoeken van deze omheining staan bamboestokken met gespleten uiteinde, zoogenaamde „sënggoro-boenga” en daaromheen zijn hoge planten aangebracht als suikerriet, wilde bananen, een soort van „pandan-doeri” en „andjoe-wang” (andong). In het midden der omheinde ruimte is een vaste estrade van hout gemaakt „balei-tëratei”; op de hoeken daarvan staan oude vazen, met water gevuld, waarin takken groen zijn gestoken. Op deze „balei-tëratei” liggen verscheidene, van „aren”-bladeren kunstig gevlochten, figuren, die na het volvoeren harer kunststukken door de dewa's uit elkaar getrokken worden.

Beneden de „balei-tëratei” is op den grond een figuur van gekleurde rijst gemaakt; wordt er feest gevierd ter eere van den Sultan dan stelt dit figuur eene „lëmboe-soewana” voor (zie bladz. 94); anders gewoonlijk een versierde këlëngkang.

Boven de balei-tëratei hangen twee „rangdoe” (bossen këmoening-of waringin-takken met bladeren), waarin kleine belletjes zijn gebonden. Op zij van deze „rangdoe” loopt schuins naar boven een „pantjoeranawan”, zijnde een këlëngkang (van bamboe gevlochten rooster) met geel katoen omwikkeld, van boven breed, beneden, nabij de rangdoe, smal. Langs deze „pantjoeranawan” (pantjoeran = waterleiding; awan = wolk) moet de geest in de „rangdoe” afdalen om van dáár de dewa's te bereiken.

Naast de „balei-tëratei” staat de „balei-pëmandijan”, zijnde een stellage van bamboe, dat opgenomen kan worden en buiten de „gëlanggang” gebracht; bij elke festiviteit toch moet de hoofdpersoon gebaad worden met water, dat door de dewa's met groote plechtigheid van Koetei-Lama gehaald is; dit baden heeft plaats door de dewa's op de „balei-pëmandijan”, waarboven tijdelijk een „rangdoe” wordt geplaatst.

Nog staat binnen de „gëlanggang” een kleine stellage, de „balei-obat” geheeten, waarop allerlei geheimmiddelen, alleen aan de dewa's bekend en door haar te gebruiken, plaats vinden.

Eindelijk vindt men nog in de „gëlanggang” velerlei kleinere en grootere voorwerpen als scheepjes, huisjes, dieren, alles van bamboe nagemaakt; deze voorwerpen worden ook „balei” genoemd; zij zijn

het, die op bladz. 45 vermeld zijn, waar gesproken wordt van de „oelas“, zijnde het katoen, waarmee zij omwikkeld worden en dat toen verdeeld werd. In deze „balei“'s werpen omstanders gebak, rijst en geld, hetgeen ten voordeele der dewa's is.

Buiten de „gëlanggang“ hangt ook aan twee touwen een plank, eindigende in een slangenkop, waarop de dewa's, zittende, schommelen tot dat de „sangiång“ langs de „rangdoe“'s en „balei-tëratei“ in haar vaart.

Bij het „tëpoeng-tawar“ zijn de dewa's gekleed in een gewone sarong met „këmbën“ (borstlap zooals de Javaansche vrouwen dragen); aan de benedenarmen hebben zij „gëlang-kana“ (statie-armbanden), boven de ellebogen „tëngkang-naga“ (armbanden in den vorm van slangen), op de borst en den rug hebben zij „kwari“ (gouden platen). Zij hebben nu eens het haar opgestoken, dan weer loshangend.

Zooals ik zeide, vindt men de bëlijan's en dewa's alleen in de benedenlanden van Koetei, waar zij, althans de laatsten, inheemsch zijn. Een dergelijke instelling echter, die hetzelfde hoofdbeginsel heeft, leerde ik in de Bahau-streken onder den naam van „bëhabei“ kennen. „Bëhabei“ zijn ook menschen, die in staat zijn, de halfgoden of goede geesten, „Toh“ genoemd, in zich op te nemen en te laten ageeren, 't zij voor genezingen, 't zij voor voorspellingen, 't zij voor uitdrijving van booze geesten, ook in andere gevallen dan die van ziekte, in het kort voor al die werkzaamheden, waarbij de macht van een hooger wezen noodzakelijk is.

Zijn echter de „bëlijan's“ en „dewa“'s in de benedenlanden bepaald tot een klein aantal personen (zij zijn nimmer talrijk geweest; thans zijn er nog maar enkele individuen over), bij de Bahau's is het aantal „bëhabei“ zeer groot, ja meer dan de helft der bevolking is in staat als medium te fungeeren, hoewel natuurlijk het getal dergenen, die tot een zeer voorname „Toh“ in betrekking staan dan wel bijzonder gelukkig zijn in de uitkomsten hunner werkzaamheden, kortom die uitmunten, klein is.

Men vindt onder de „bëhabei“ zoowel gehuwden als ongehuwden, zoowel mannen als vrouwen; soms worden dezen het, als zij nog jong zijn, soms pas op lateren leeftijd; veelal geschiedt de opname in deze sekte uit eigen verkiezing, een enkelen keer worden er personen door ouders of verwanten toe verplicht; het gebeurt somtijds dat iemand „bëhabei“ wil worden maar het hem niet gelukt, den geest te krijgen; eveneens zijn er voorbeelden, dat iemand geen

„bēhabei“ kon of wilde worden, maar zijn gemoedstoestand, en indirect daardoor zijn gezondheid, zóódanig daaronder leed, dat hij alleen in de opname onder de „bēhabei“'s heil kon vinden.

Men kan alleen „bēhabei“ worden door een soort wijding door andere „bēhabei“ na eenige opleiding, waarbij de ritus wordt onderwezen, vooral het zingen van verschillende liederen. Bij die wijding moet de doopeling zich met zijn „Toh“ in betrekking stellen; hij moet dezen, zoo hij dien nog niet kent, leeren kennen en de bekwaamheid verwerven, hem aan te roepen en in zich op te nemen. De „bēhabei“ kennen hun „Toh“, zij zien hem, zij leven met hem, zij weten ook van anderen, wie hun „Toh“ is en hiermede wordt rekening gehouden, o. a. geschiedt dit bij het vaststellen van een bruidschat, want moet b. v. voor een jong meisje een bepaald aantal varkens, enz. gegeven worden, dan heeft de gever nog bovendien een aantal varkens of iets anders als vergoeding of offer te schenken, wanneer zij in betrekking staat tot een „Toh“, en van den rang van dien „Toh“ hangt de hoegrootheid dezer vergoeding af. Zoo hoorde ik van een jong meisje van weinig gegoede ouders, dat zij vermoedelijk nimmer ten huwelijk zou kunnen gevraagd worden, omdat haar „Toh“ zekere Oesoeng-Bajoeng was, die in de geestenwereld één der voornaamste plaatsen innam, en aan dezen zóó veel zou moeten geofferd worden dat het ieders finantieele krachten te boven ging.

De instelling der „behabei“ is in de Bahaustreken zeer in eere, een gevolg dáárvan, dat zij, uit de begrippen van het volk ontstaan, thans nog aan de daaruit voortvloeiende behoeften voldoet. Uit bezorgdheid voor die instelling worden de Moehammedanen bij alle „bēhabai“-bijeenkomsten streng geweerd en ééns, dat ik met zeer veel moeite vergunning bekwam, zoo'n séance bij te wonen, werd ook de voorwaarde gesteld dat geen enkele Moehammedaan (en ik had geen andere volgelingen) mij zoude vergezellen.

Wanneer de „bēhabei“ aan het werk gaan, richten zij een soort van altaar op. In een kom of schotel (piring-kěrang) dan wel in een koperen bekken (tarei) wordt een bamboe opgesteld, waarin dwarslatten gestoken zijn, waarover sarongs en kralensnoeren hangen; tusschen deze latten zijn aan den bamboestaak krullen van dun gespleten hout bevestigd. Deze krullen zijn de bloemen, de kralen de vruchten, de sarongs de bladeren van den aldus figuurlijk voorgestelden boom (In het Dajaksch Woordenboek van Aug. Hardeland lezen wij: „garing, ein Baum im Sangianglande; feines Zeug trägt er statt Blätter, Gold sind seine Blüthen, seine Früchte Agatsteine,

die Enden der Zweige sind Lanzen«.) Op zij van de bamboe staan op den grond twee kommen met rijst en een paar eieren; daarbij liggen twee mandaus. Van dit alles kralen, rijst, mandaus is de eene helft voor den dienstdoenden »bëhabei«, terwijl de andere helft later teruggenomen wordt door degenen, van wie zij afkomstig is.

De »bëhabei«, die iets zullen uitvoeren, beginnen met om dit altaar te »kandjar«, nu eens met een mandau zwaaiende, dan weder onder opzien naar den denkbeeldigen boom een mandau of de kom met rijst of een ei toonende; gedurende dit alles wordt mooi gezongen. De bedoeling dezer manoeuvres is, naar ik vermoed, ook weer het verjagen der booze geesten door de mandau, het lokken der goede geesten met rijst en eieren en met het toezingen van liederen, waarin hun allerlei schoone namen en vleierijen worden toegevoegd. Soms laat de »Toh« zich niet verleiden en daalt hij niet af; meestal is hij gewilliger of begeeriger en vaart hij in den »bëhabei«, die hem aanroept. Dit is zoo iemand dadelijk aan te zien door de grimassen, die hij maakt, het verbuigen van zijn stem, het verrekken van zijn gezicht; alles gaat zoo plastisch mogelijk.

Dit laatste kan ook gezegd worden van de resultaten door de »bëhabei« verkregen. Zoo woonde ik bij, dat een »bëhabei« zoude uitmaken of de berichten omtrent een inval van Hiban-Dajaks, waarover men zich zeer ongerust maakte, al of niet waarheid bevatten. De »bëhabei«, of eigenlijk de »Toh« in hem, had met eenige gebaren en wonderlijke geluiden te kennen gegeven dat dit uit een ei moest blijken; was daarin een stipje, dan was het gerucht waar; anders niet. Het ei werd door den »bëhabei« gekloofd en — uit het ontbreken van een stipje kon iedereen tot zijne groote geruststelling zien, dat er geen inval van Hiban-Dajaks had plaats gehad. (Later bleek dat er wel degelijk Hibans waren geweest; van deze vergissing der »Toh«'s heb ik de schuld gekregen doordat ik hen met mijne tegenwoordigheid in de war had gebracht.)

Bij de behandeling van een kind, dat een wond aan het been had, haalde een »bëhabei« een blad voor den dag en legde dit prevelend en met allerlei vreemde gebaren op de zwerende plek. Toen er een vlekje op het blad kwam, was dit de booze geest, die de kwaal had veroorzaakt; de »bëhabei« keek het eenige oogenblikken aan en verdween toen met een paar reuzensprongen plotseling uit het gezelschap; dit moest verbeelden dat de booze geest eensklaps in hem was gevaren en, willende ontluchten, hem

had meegevoerd. De bēhabei werd echter teruggehaald door eenige andere, overigens niet dienst doende, bēhabei en hinkende kwam hij weder binnen, met een treurige uitdrukking op het gezicht, zeer geschikt om aan te toonen dat de booze geest nog in hem was. Angstig keken de omstanders rond uit vrees dat die booze geest, welke de bēhabei zeker zocht te verlaten, in hen zou varen tot eindelijk het gezicht van dezen laatste opklaarde en hij weer begon goed te loopen ten teken dat de gevaarlijke gast geweken was. Hoe deze ontwijking had plaats gehad, waardoor zij was veroorzaakt, waarheen de booze was gegaan, zonder iemand van het talrijke gezelschap te deren, konde ik niet te weten komen; vermoedelijk wist men het zelf niet.

Aan het einde der voorstelling liet de bēhabei zijn „Toh” weder heengaan, evenals deze gekomen was; pas daarna was hij op nieuw mensch en in het bezit van menschelijke functies.

De hoofdgedachte, die bij deze beschreven genezing schijnt voor te zitten, komt neer op een strijd tusschen een goed en een kwaad beginsel. Het kwade beginsel, de booze geest, die steeds den mensch belaaft, najverig op hem is, is de oorzaak van al zijne ellende. Hiertegen wordt de goede geest, de „Toh”, ingeroepen want waar deze komt, wijkt de kwade.

Of men met het offeren van eieren, rijst, varkens, enz. aanbiedingen aan de goede geesten ter verkrijging van hulp, dan wel het weglukken, het omkopen van booze geesten, zulks als een tegemoetkoming aan de bemoeienissen der Toh's, eene samenwerking dus met dezen bedoelt, is mij niet recht duidelijk; waarschijnlijk moeten die offeranden in beide richtingen werken.

Wanneer men het boven omtrent de dewas's, bēljan's en bēhabei's meegedeelde vergelijkt dan treft een merkwaardig punt van overeenkomst, namelijk dat bij allen aangenomen wordt, dat de goede geesten, „Sangiang”, „Toh”, uit boomen komen. De „sēriding” der bēljan's, de „rangdoe” der dēwa's, de denkbeeldige boom der bēhabei's wijzen allen op dezelfde herkomst. Waarschijnlijk staan hiermede andere Dajaksche begrippen in verband, die aannemen, dat ook de menschen uit boomen afkomstig zijn en tot boomen zullen terugkeeren. Wanneer een Bahau-Dajakvrouw ontijdig bevalt, wordt het kind in een boom geplaatst; het wordt, als 't ware, teruggegeven aan de plaats, die het te vroeg verlaten had.

Wanneer bij dien stam eene vrouw gedurende hare zwangerschap door slechte droomen geplaagd is en volgens de bēhabei zijn deze

door het kind, waarvan de vrouw zwanger is, veroorzaakt, dan kan dit kind bij de geboorte geweigerd worden door het aan den boom terug te geven. Dit teruggeven bestaat daarin dat men in een grooten boom van een bepaalde soort een gat maakt, waarin het kind, al is het ook levend, staande geplaatst wordt, waarna het gat wordt dicht gemaakt. Het plaatsen van lijken in boomen, 't zij zonder eenig omhulsel, 't zij vooraf in een doodkist gesloten, zooals de Poenans doen, komt zeker uit dezelfde begrippen voort.

⁸⁷ anak-tjoetjoe — Zie aantekening 76.

⁸⁸ përaratoe van ratoe — vorstelijk.

⁸⁹ hari hëndak balik — eigenlijk: dat de dag zou omkeeren.

⁹⁰ parapi = para-api = para-para = zoldering van rasterwerk boven den haard, waarop brandhout gelegd wordt.

⁹¹ kasau-laki = kasau-djantan = hoofdsparrib.

⁹² sawa = eigenlijk "sawar" = slang; hier is sprake van een "sawa", later wordt deze "naga" = draak genoemd. Blijkbaar wordt dus met "sawa" en "naga" hetzelfde dier bedoeld en zal ik hiervoor maar doorlopend "slang", gebruiken, ook waar in het Maleisch "naga" staat. Het dier, "sawa" en "naga" genoemd, wordt voorgesteld als een slang met krokodillenbek en groote uitpuilende oogen. Bij elk hoffeest te Tëngaroeng kan men die "naga"'s zien; want bij die gelegenheid mogen zij niet ontbreken. Men maakt ze dan van bamboe, waaruit een tien meter lange korf van een paar voet diameter is gevlochten; deze wordt met papier van verschillende kleur beplakt en van een, eveneens zeer bont, kop voorzien; het geheel wordt op het feestterrein circa tien voet boven den grond opgehangen. Men maakt mannelijke en vrouwelijke "naga"'s; de eersten zijn te herkennen aan knevel en baard, die bij de anderen ontbreken. Wordt er feest gevierd ter eere van den Sultan dan zijn er twee mannelijke en twee vrouwelijke "naga"'s opgehangen; geldt het feest den Kroonprins, dan is er slechts één van elke sekse aanwezig.

⁹³ rasoek — bërasoek = met ingebeitelde sporten.

⁹⁴ lëmpoeng-soewit = naam van een boomsoort met zeer zacht hout; lëmpoeng, alléén, wordt in het algemeen voor licht hout gebruikt.

⁹⁵ ding = een soort bamboe.

⁹⁶ lëmbiding — akar lëmbiding = naam van een klimwortel, als bindrotan gebruikt.

⁹⁷ djamban — "er staat woordelijk: "zij gingen naar het sekreet"; "zij gingen naar de rivier", drukt hetzelfde uit.

- ⁹⁸ amoe — bërämoe = verzamelen van materialen.
- ⁹⁹ kikip — mēngikipkan = nabij brengen.
- ¹⁰⁰ pandir-pandir = praten.
- ¹⁰¹ boenji — wordt hier meermalen gebruikt als: spreken.
- ¹⁰² badjang = boschhond, ook booze geest; wegens de bijvoeging van „anak” veronderstel ik, dat hier het woord in de eerste beteekenis moet genomen worden.
- ¹⁰³ poentijanak = naam van een boozen geest, die de kraamvrouwen bedreigt.
- ¹⁰⁴ lēmboe-soewana = mythisch dier.
- ¹⁰⁵ olah = galah = lange stok met haak om vaartuigen voort te duwen.
- ¹⁰⁶ alak = halen (overgenomen uit het Boegineesch: ala).
- ¹⁰⁷ poleng = tjindei = gekleurde zijden stof.
- ¹⁰⁸ manoeek = kip.
- ¹⁰⁹ bai = varken.
- ¹¹⁰ gimbal = schaaap (overgenomen uit het Makassaarsch).
- ¹¹¹ karbau-genggong = naam voor varken.
- ¹¹² banting-mēnamang = naam voor varken.
- ¹¹³ tamposo = stapel, hoop.
- ¹¹⁴ mēnēlaga = stroomen, van tēlaga = put.
- ¹¹⁵ pēroempoeng = een soort hoog riet, waarvan, als het brandt, de geledingen met harden knal springen.
- ¹¹⁶ katjang diharoe = boonen, die geroerd worden; men stelle zich dit voor zooals gewoonlijk geschiedt bij het braden van boonen in een ijzeren pan. Bij het daardoor veroorzaakte geluid wordt dat van gong en trom vergeleken.
- ¹¹⁷ papas-mēmapas = verwisselen; daarvan: wasschen.
- ^{117a} Gadjah-Pērwater — de groote gamelan van Djahitan-Lajar.
Jang-Jong — de groote gamelan van Hoeloe-Doesoen.
- ¹¹⁸ baoe tjēkoer baoe boeloenja, baoe djēringau baoe toeboehnja, mandikan kēmih, bērpoeperkan tahi = het haar rook naar tjēkoer, het lichaam naar kalmus; zij baadden in urine, zij waren besmeerd met drek. Men besmeert het zachte gedeelte van het hoofd van kleine kinderen met een pap van tjēkoer om het te verwarmen en den kleine daardoor te vrijwaren tegen kou vatten; het lichaam wordt met kalmus ingewreven, omdat dit een preservatief tegen booze geesten is.
- ¹¹⁹ raoen = kruiden, die als geneesmiddel gebruikt en daartoe 's nachts in den dauw gezet worden.

¹¹⁰ pijawas = boombladeren, voor geneesmiddel gebruikt.

¹²¹ tjada poatoesja raoen-raoenan dan sëmboer-sëmboeran — eigenaardige wijze van inlanders om hunne kleine kinderen voortdurend medicijnen toetediënen, 't zij te besmeeren, 't zij te bespuwen. Dit bespuwen, vooral met uitgekauwde sirih, en onder het prevelen van een gebed, wordt in Koetei zeer veelvuldig toegepast; het dient ook om booze geesten te verjagen.

¹²² sin — verkorting van samakin = des te.

¹²³ dëmi — verkorting van dëmikijan = gelijk, aldus.

¹²⁴ sëmangka — naam eener soort van meloen.

¹²⁵ labar — bëlabari = rondom beschutten van een vrucht als komkommer met in den grond gestoken takjes tegen vertrappen.

¹²⁶ boemboen — van boven met blaren toegedeckt tegen de warmte.

¹²⁷ langkap — vlug, flink.

¹²⁸ langgoeng — groot.

¹²⁹ hier volgen de verschillende periodes, die een kind te doorloopen heeft, eer het een paar jaar oud is; de Maleische uitdrukkingen zijn veelal niet dan door eene omschrijving weer te geven.

¹³⁰ batak, bëbatak — het hoofdje oplichten, hetgeen het kind moet leeren als het zich reeds kan omkeeren maar nog niet kan zitten.

¹³¹ doedoek antimoen — eigenlijk: zitten als een komkommer, dat is: waggelend zitten.

¹³² „een bamboekoker meenemende.“ Men stelle zich een inlandsche huishouding voor, waar een der werkzaamheden van de vrouwen bestaat in het halen van water uit de rivier, waarvoor zij een bamboekoker gebruiken. Daar er steeds veel water in de keuken noodig is, zoo worden de kinderen ook al spoedig gewend, een kleinen bamboekoker, bestaande uit ééne geleding (boeloeh sa-roewas) mede te nemen, wanneer zij de moeder naar het bad volgen, na afloop waarvan deze gewoonlijk één of meer kokers, met water gevuld, naar huis draagt.

¹³³ „zij waren niet meer te bewaken.“ De kinderen mochten de aarde niet betreden, moesten dus altijd menschen hebben om er op te passen, dat zij gedragen werden, als zij van de eene plank op de andere, van het eene bevloerde gedeelte op het andere wilden overgaan. Met den tegenwoordigen Kroonprins van Koetei is dit verbod om den grond te betreden ook nog tot het „tëpoeng-tawar“ toe streng volgehouden.

¹³⁴ rëmpas — een inlandsch batonneerspel, te Tëngaroeng zeer geliefd; men gebruikt daarbij korte dikke rotanstocken, waarmee

partijen, die hoofd en armen met dikke kussens bedekt hebben, elkaar zoo veel mogelijk over het hoofd heen op den rug trachten te treffen.

¹³⁵ mata-kërdja = hoofdzaak, eigenlijk doel van een feest.

¹³⁶ tawan = krijgsgevangen. Van deze krijgsgevangenen stamde de vrouw af, die de Poëa-Adoe van Samarinda het ongeluk had tot vrouw te nemen. (Zie: „Eenige mededeelingen omtrent de Boegineezen van Koetei“, voorkomende in deze Bijdragen 5^e volgreeds 2^e deel 1^e aflevering bladzijde 173, noot.)

¹³⁷ kërdjat-madjat = lawaai, drukte.

¹³⁸ pandi = mandi = baden.

¹³⁹ Dit gemeenschappelijke baden is te Koetei nog steeds bij verschillende feestelijke gelegenheden in zwang, waarbij de spuitjes nimmer ontbreken.

¹⁴⁰ De afbeelding van den Kroonprins van Koetei (Zie Plaat I) naar eene photographie van den Heer Wegner te Soerabaja, die in 1886 Koetei bezocht, geeft de kleeding van Adji Batara Ageng Dewa Sakti vrijgoed terug.

Zooals de Kroonprins op zijn portret uitgedoscht is met djënoe, kënaka, enz. mag eigenlijk alleen de Sultan bij zijne troonsbestijging versierd worden; het kostuum komt anders nimmer voor den dag.

¹⁴¹ kampoh = kain pandjang = lang kleedje zonder naad.

¹⁴² bangbantolo = samengesteld uit:

bang = rood, kleur der dapperheid,

ban = wit, beteekent oprechtheid,

tolo = zwart, beteekent waarheid.

¹⁴³ natar = kleur.

¹⁴⁴ kaloeng-bantolo = halssieraad, bestaande uit drie gouden platen hangende beneden elkaar aan een gouden keten.

¹⁴⁵ têngkang = bracelet aan den bovenarm.

¹⁴⁶ soemping = oorversiersel met lange hangers; er zijn soorten zooals soemping-gadjah-mênggoeling, soemping-naga-mênggoelir, enz. Een soemping zonder hangers is aan de kroon van den Sultan van Koetei bevestigd. (Zie Plaat V i.)

¹⁴⁷ djamang = staande dwarsplaat op het voorhoofd.

¹⁴⁸ gëloeng-këlingan = bijzondere soort van haarwring.

¹⁴⁹ landean = krisgevest.

¹⁵⁰ bomowidjojo = naam van een krisgevest in den vorm van een wajangpop, voorstellende Bomowidjojo.

¹⁵¹ pënapoe = gouden versiersel onder de haarwring.

Steendrv.PWM.Trap.

¹⁵² goerda-měngkoer = naam van het versiersel onder de wrong; het is ook een aanhechtsel van de kroon. (Zie plaat IV k.)

¹⁵³ djajang-satëroe = naam van een geel smeersel, aangebracht zooals te zien is op de armen van den Kroonprins van Koetei (zie afbeelding.) Deze versiering is een vorstelijk distinctief.

¹⁵⁴ kënaka = kruisje van goudpoeder, waarmee eenige kleefstof is gemengd (zie afbeelding van den Kroonprins; behalve in het gezicht zijn op den rug aan weersijden zeven kënaka's aangebracht) kënaka is ook een vorstelijk distinctief.

¹⁵⁵ tinatah-tinatoer = bewerkt van tatah = beitel.

¹⁵⁶ rangga = naam eener bijzondere soort van bewerking eener kris.

¹⁵⁷ tjoela semoeng = naam van een bijzondere soort van krisgevest.

¹⁵⁸ oepatjara. — Hieronder verstaat men eenige zaken, die den Vorst worden nagedragen, echter niet uitsluitend tot statie dienen, zooals de hieronder volgende "pëpangkoen."

Als "oepatjara" van Adji Batara Agoeng Dewa Sakti worden genoemd: 1. pajoeng-bawat, statiezonnenscherm; 2. këndaga, een langwerpige doos van vlechtwerk, met schelpen versierd; het diende om een of ander kleedingstuk in te bergen; 3. lanti, kasoer, baboet, përmadani, allen woorden van gelijke beteekenis, te weten: ligmatjes of tapijtjes, waarop de vorst zich konde neervleien; 4. epok-mas, gouden sirihdoos; 5. bokor-mas, gouden waschkom.

De "oepatjara", die tegenwoordig den Sultan van Koetei worden nagedragen, zijn: 1. een vergulden pajoeng, zooals de hoofden van gewestelijk bestuur in Indië het recht hebben te voeren; 2. een gouden doosje, waarin eenige sirihpruimpjes, netjes in rolletjes klaar gemaakt, elk van een ringetje voorzien. (De Sultan, niettegenstaande zijne ietwat Europeesche manieren, is een hartstochtelijk betelkauer); 3. een zakdoek, met eenige tandenstokers enz. aan de punt vastgeknoopt; de zakdoek dient voornamelijk om daarmee na elk genoten sirihpruimpje de tanden af te wrijven. 4. een koperen of zilveren bokor, waarin een groot glas met water staat; na elken pruim, vóór het gebruiken van bovenbedoelden zakdoek, spoelt de Vorst met dit water zijn mond, waarna de bokor tot kwispeldoor dient. Een kasoer (ligmatje) of iets dergelijks behoeft den Vorst niet meer nagedragen te worden, wel echter 5. een mandau, het wapen dat hij in een oogenblik van gevaar kan omdoen. Vroeger behoefde een wapen geen "oepatjara" te zijn omdat de Vorst toen zelf altijd gewapend was; tegenwoordig is de Sultan steeds ongewapend ten minste als hij eenigszins deftige bezoeken afdagt en ontvangt,

bij welke gelegenheden alleen de „oepatjara” te voorschijn komen.

¹⁵⁹ Pëpangkoen — eigenlijk Pepangkoean = wat op den schoot gedragen wordt.

Men heeft twee soorten van pëpangkoen: p. dalam (binnen) of p. rënik (kleine) en p. loewar (buiten) of p. besar (grootte).

De p. dalam bestaat uit

1. een kërís met gouden gevest en gouden schede.
2. een kipas boeloe-mërak = waaier van pauwenveeren.
3. boewa paoeh — langwerpige vierkante zilveren sirihdoos; paoeh-djënggi eigenlijk een grootte noot, welker dop voor allerhande gereedschappen wordt gebruikt; zij komt van klippen in zee en spoelt meestal aan; van daar het verhaal, dat de mythische vogel „garoeda” er op uitrust. Op den zilveren sirihbak „boewah paoeh” ligt ook steeds een zilveren „garoeda”, waar de sirihbladeren van achteren netjes ingestoken worden.

4. përsëpan = zilveren komfoor om wierook te branden.

5. dijan = zilveren kandelaar.

6. boen = ronde zilveren toiletdoos, waarin een kam enz. gedaan wordt.

7. kain koening = stuk geel doek, in de lengte gevouwen en over den schouder geslagen.

8. lampit = rolkussen, met geel satijn overtrokken.

9. piendjoeng = gele sëlendang (lange smalle doek) door drager of draagster om den middel geslagen met het uiteinde om den vinger gewonden. Wie de „piendjoeng” draagt, is het hoofd der „pëpangkoen.”

Elk der bovenstaande voorwerpen wordt door een afzonderlijk persoon gedragen. Er zijn steeds twee rijen, de eene van mannen, de andere van vrouwen; de eene rij moet zoo mogelijk uit lieden van kampong Pandji, de andere uit menschen van kampong Djawa bestaan (zie omtrent deze kampongs bladz. 19-20). De plaats der pëpangkoen-dalam is achter den vorst.

De pëpangkoen-loewar bestaat uit

1. toembak-gandjoer = statiepiek.
2. brajang = harpoenvormige piek.
3. pëdang = zwaard.
4. sangkoh = blaaspijp.
5. djëbang = langwerpig schild; deze schilden zijn thans nog bij de Dajaks van Koetei algemeen; ook bij de inheemsche bevolking der benedenlanden vindt men nog vele; vooral in geval van brand zijn zij een uitstekende beschutting.

6. përisei = rond schild; deze komen in Koetei geheel niet meer voor.

7. kipas oendoer-oendoer = halvemaanvormige waaier aan langen stok.

8. pajoeng oeboer-oeboer = statiezonnescherm.

De zeven eerste artikelen worden niet in werkelijkheid te voorschijn gebracht maar wel de namaaksels ervan in bamboe; dezen zijn met geel of wit katoen omwonden: geel bij feestelijke gelegenheden, wit bij rouwplechtigheden.

De p. dalam en p. loewar zijn wat de inlanders noemen „alat karadjaän“ namelijk insigniën der vorstelijke waardigheid. Zij komen alleen bij feestelijke gelegenheden voor den dag en dan nog niet altijd tezamen; dikwerf vergenoegt men zich met de pëpangkoen-dalam; slechts bij groote uitzondering wordt de pëpangkoen-loewar opgesteld. Dit gebeurt bij voorbeeld elk jaar op 's Vorsten verjaardag. De Sultan is overtuigd dat die dag een feestdag voor het geheele Koeteische volk is en dat dit er op staat, dat aan denzelve groote luister wordt bijgezet. Zoo'n dag is dan ook werkelijk de Sultan op zijn troon gezeten. Hij prijkt daar met de prachtige gouden muts op het hoofd, waaraan van voren een driedubbele diadeem (djamang) op zijde de „soemping gadjah-mënggoeling“ (bladz. 96) en van achteren groote vlerken, goerda mëngkoer“ (bladz. 97), zijn bevestigd; alles is van fraai bewerkt oud goud, schitterend bezet met brillanten en andere edelgesteenten en vormt in zijn geheel een soort van kroon, waarvan het wel de beteekenis, niet den vorm heeft.

Wijders gekleed in een rijk met goud bestikt costuum, dat bij het fonkelende hoofdsieraad niet afsteekt, zit Sultan Moehammad Soleiman den handkus af te wachten, dien een goed deel van de in feestdos gestoken bewoners der Residentie knielende hem komen brengen.

Voor den troon staat dan de pëpangkoen-loewar opgesteld. Een andere gelegenheid doet zich voor, wanneer aan den Sultan een brief van den Gouverneur-Generaal wordt uitgereikt, hetwelk in den regel geschiedt door den te Koetei geplaatsten Assistent-Resident. Een dergelijke gebeurtenis wordt door den Sultan steeds gretig aangegrepen om van zijne gehechtheid aan den Onderkoning van Nederlandsch-Indië blijk te geven, waartoe Z. H. het aangewezen middel in het meest mogelijke praalvertoon ziet.

Die brief toch wordt van boord afgehaald (men komt te Tëngaroeng, des Sultans residentie, niet anders dan met een vaartuig, hetzij oorlog-

schip, hetzij civiele stoomer, welk vaartuig op de breede rivier vóór het vorstelijk verblijf ankert) met des Sultans statiesloep door een „oetoesan“, geescorteerd door twee Pangerans in galatenu. Deze „oetoesan“ (zendeling) zelf is gekleed in een pantalon van groene of andere zijde met gouddraad doorweven (alang), daarover draagt hij hoog om den middel een mooi gebatikt kleedje (kain pandjang), opgehouden door een gordel (saboeek) van witte stof, met zeven lussen afhangend, waarover een gouden buikband. Op het bloote bovenlijf draagt hij van voren drie geciseleerde gouden platen, beneden elkaar aan een gouden halsketen hangende, en van achtereen een gouden „kwari“ (ronde plaat) van circa één decimeter middellijn door koordjes om den hals vastgehouden. Aan de polsen heeft hij gouden braceletten, twee boven elkaar, en aan de bovenarmen gouden slangen. Op het voorhoofd draagt hij een zilveren djamang (dwarsplaat), boven de ooren gouden „soemping“ met lange hangers van stukjes rood laken, tusschen kralen geregen, aan de haarwong twee vleugels (goerdamëngkoer). In den gordel steekt een kris met gouden schede, met het gevest naar voren en bedekt door een slip van een om den middel geslagen gekleurd zijden doek (pëlangi) met gouden franjes. In de hand houdt de „oetoesan“ een zilveren blad met geel satijnen overkleed; hierop ontvangt hij den eveneens in geel satijn gewikkelden brief van den Gouverneur-Generaal, die met een saluut van 21 schoten het schip verlaat en waarover dadelijk de groote gouden pajoeng van den Sultan wordt uitgestoken. Zeer langzaam nadert de statiesloep den wal om gelegenheid te geven dat de 21 schoten afgeloopen zijn vóórdat de brief de landingsplaats bereikt, waar hij onmiddellijk met dezelfde eerbewijzing van 21 schoten ontvangen wordt (samboet).

Volgt men den brief, dan ziet men bij deze gelegenheid nog andere „alat-karadjaän“. Ten eerste de „oelas boemi“, een looper van wit of geel katoen, die van de landingplaats tot de „paseban“ (vergaderzaal) gespreid ligt. Ten tweede de lawang-sëketeng, een groote poortvormige decoratie boven den ingang van den Kraton (bladz. 82). Ten derde de sëtinggil, een gele achtkantige geheel open kiosk van circa 2 meter middellijn, waarvan de vloer ongeveer 2 voet boven den grond is. In deze neemt de Sultan met den Assistent-Resident, die den brief moet uitreiken en daartoe de straks genoemde statiesloep is gevolgd, plaats, nadat hij (Sultan) dezen ambtenaar aan de poort van zijn dalam heeft opgewacht en, aan zijn rechterhand gearmd, heeft opgeleid.

Tot de „alat-karadjaän“ behooren verder nog de groote gele vlag, met een gekroonden tijger, die de Sultan naast de Nederlandsche vlag mag voeren, de „bandera-lima“, standaard met vijf slippen en de ambral, wimpel met drie slippen, waarvan de middelste tot het water reikt; deze „ambral“ wordt uitsluitend vóór op een sloep gebruikt.

Tot de „pěpangkoen“ terugkeerende, dient nog aangeteekend te worden, dat dit woord niet, zooals gewoonlijk geschiedt, met Rijks-sieraden vertaald mag worden, evenmin als het straksgenoemde „oepatjara“. Zij behooren wel tot de Rijkssieraden, meestal kortweg „karadjaän“ genoemd, maar deze benaming reikt veel verder.

Tot de zoogenaamde karadjaän van Koetei worden de ondervolgende voorwerpen gerekend:

1. Boerit Kang, bladz. 15 en bladz. 83, een zeer oude kris (zie plaat V a.)

2. Raden Galoeh, een oude gong; het moet dezelfde zijn, waarop Batara Ageng Dewa Sakti in het schuim van de Mahakam-rivier gevonden werd.

3 Oentjal = holle opengewerkte gouden cilinder omstreeks 8 centimeter lang versierd met Hindoe-figuren, eene jacht voorstellende, waarin onder meer een Centaur door iemand met pijl en boog wordt doorschoten (zie plaat V c, waar de Kroonprins het voorwerp op zijn borst draagt, en plaat I).

4. Gouden Hindoebeeldje, Wishnoe voorstellende. Het is gaaf en ongeschonden en stelt de godheid voor met hoogen haartooi, staande, met het kleedje tusschen de beenen opgenomen, met vier armen, de beide benedenhanden naar voren geopend, in de bovenrechterhand de tjakra (werpschijf), in bovenlinkerhand de schelp of hoorn, met braceletten aan boven- en benedenarmen, met versierde banden boven en beneden den middel. Het beeldje eindigt in een pen, waarmee het waarschijnlijk in een lotuskussen of iets dergelijks gestaan heeft. (De Kroonprins van Koetei draagt het op zijne borst, zie plaat I; zie ook plaat V b.) Het beeldje is te Markaman in den grond gevonden even als

5. Gouden schildpad.

6. Tjapa perak, rond zilveren bakje, zeer oud, Europeesch fabrikaat), (zie plaat V d.)

7. Achtkantig zilveren bakje met Wajangfiguren.

8. Achterlaadlilla, Boedjang-Kajan geheeten; men zegt, dat zij door Radja Makoeta, Koetei's 6^{en} Vorst, op den berg Djahitan-

Lajar gevonden is; zij heeft vier inzetstukken elk met één oor.

9. Mandau en schild van Si Ramboet Kawat.

10. Schild van Pangeran Sinoem Pandji Mendapa Ing Martapoera (zeer groot).

11. Gong, Margapatih genoemd; ook aan deze is een vreemd verhaal verbonden.

12. Tadjau mandjen, zeer oude groene vaas of pot; volgens de overleveringen was zij de maat voor de rijst, die de Vorst van Koetei mocht medenemen als hij op reis ging, bepaalde zij dus het aantal dagen dat de Vorst hoogstens afwezig mocht blijven (zie plaat IV e).

13. Tadjau lambih poetih, andere oude vaas van groote waarde (zie plaat V f).

14 en 15; nog twee oude en zeer kostbare tadjau's.

16. Pot van oud porcelein, vroeger gebruikt om varkensvleesch in te bewaren (zie bladz 82).

17. Pinggan-soentan (twee stuks) oud porceleinen bakje van een voet diameter op pooten; het wordt gebruikt bij het tēpoeng-tawar (zie blz. 78).

18. Sangkoh-pijatoe (twee stuks) blaaspijp met goud beslagen, gebruikt bij het tēpoeng-tawar (zie bladz. 78).

19. Steenen Hindoebeeld; alleen het hoofd met hoogen haartooi (zie plaat IV g).

20. Djaga Koetei; stukjes van een gesprongen kanon, in een gele lap gewikkeld. In het Tijdschrift van N.-I., jaarg. 1849, deel I, bladz. 141 ¹, wordt gemeld, dat dit stuk in 1825 sprong tijdens het bezoek van den later vermoorden Majoor Muller aan den Sultan van Koetei. Dit ongeluk beschouwde Muller toen als een ongunstig voorteken voor de kort daarna aan te volgen reis, welke zoo noodlottig voor hem geweest is.

21. IJzeren maliënkolder van Poetjen Kërna.

(¹) Daar bracht eensklaps een bode den Sultan het bericht, dat een kanon, 't welk reeds zijn grootvader bij vele gelegenheden gebruikt had, en waarop de vorst grooten prijs stelde, gesprongen was. Nog was de eerste bode niet vertrokken of daar kwam een tweede en berichtte, dat het oudste metalen stuk van Kottij, het erfdeel van tien vorsten, de "djaga Kottij" of "wachter van Kottij" gesprongen was, en verscheidene menschen zwaar had gewond. Het gelaat en de uitroepingen van den sultan bewezen duidelijk, hoe zeer hij zich dit verlies aantrok, en hoe hij even als het volk dit stuk als het paladium der negerie vereerde. Op de tweede volgde een derde en vierde onaangename boodschap enz."

22. Kort geruit baadje met één grooten knoop van boven, gedragen door Mërohom Pëmarangan (13e Vorst).

23. Lange tabbaard, van Toewan Toenggang Parangan.

24. Zilveren sigarenkoker van Merohom Pëmarangan.

¹⁶⁰ pajoeng-agoeng. In de „Salasila“ worden drie soorten statie-zonneschermen genoemd: 1° de pajoeng-agoeng; 2° de pajoeng-bawat en 3° de pajoeng-oehoer-oehoer. Of met de 1^e soort (de groote pajoeng) de driedubbele bedoeld wordt, is niet zeker. De tweede soort komt nog voor; deze is klein met een daarover hangend netwerk van gekleurde koorden, eindigende in kwasten. De derde soort is grooter, heeft een breedten afhangenden rand van geel katoen, waaraan een groot aantal gouden plaatjes bevestigd zijn.

¹⁶¹ sroedoek = onderdoorgaan.

¹⁶² kětari = tedja = glans licht.

¹⁶³ leman = de twee nagemaakte slangen, waarover de Sultan heenloopt bij het tēpoeng-tawar (Zie bladz. 78.)

¹⁶⁴ mandargili = plaats, waar de Sultan bij het tēpoeng-tawar gezegend wordt (Zie bladz. 78.)

¹⁶⁵ përidan = rondgevlochten.

¹⁶⁶ toekang-pondongan = moet iemand beteekenen, die een vorstelijk personage met vertelsels bezighoudt, waarbij deze allerlei lieve, mooie namen gegeven worden.

¹⁶⁷ angërangin = zacht en langzaam.

¹⁶⁸ lawas = lang.

¹⁶⁹ Het hier volgende verhaal is niet duidelijk en men konde mij te Koetei daarmee ook niet terecht helpen; ik denk, dat er sprake is van tandenvijlen en dat „bëlah waloe“ en „bantjar toedjoeh“ (letterlijk splijten of kloven in zevenen en achten) kunsttermen zijn voor verschillende soorten van bewerking, bestaande in kloven of afbeitelen der tanden, gevolgd door herhaald polijsten (goerindjam) van de voorvlakken ervan met sirip-laïs (vinnen van de laïs-visch). Het „djoentai“ van de „poentja-rëboeng“ (afhangen van de punten der bamboeuitspruitsels) slaat zeker op het zaagvormige tandvleesch door dit polijsten of afslijpen verkregen.

¹⁷⁰ waloe = acht (Javaansch).

¹⁷¹ bantjar = bëlah = splijten, kloven.

¹⁷² gantën = bloed; wegens de overeenkomst van sirihspuw met bloed wordt gantën ook voor sirih gebruikt.

¹⁷³ roendja-bëroendja = heen en weër lopen.

¹⁷⁴ andja = tēmpajan = aarden watervat.

¹⁷⁵ kandjar = een soort dans, in Koetei zeer algemeen, zoowel te Tëngajoeng als onder de Dajaks. De dansenden loopen achter elkaar, in een enkele rij, 't zij in een cirkel, 't zij om iets heen, ieder voor zich de armen bewegende en nette passen makende; goed uitgevoerd, is het geheel gelijk aan het Javaansche „ngibing“. Dikwijls echter laat men deze bewegingen achterwege, het heet dan toch niet minder: „kandjar“ (Zie bladz. 74, 79, 81).

¹⁷⁶ pëpanden-patolo. Bij elk groot hoeffest te Tëngaroeng wordt tegen het einde een paaltje van ongeveer één decimeter dikte en drie voet lengte in den grond geslagen. In dat paaltje is een gat gebeiteld ongeveer twee vingers breed en één decimeter hoog, waarin een lintvormig gevouwen zijden doek (patolo) zóódanig wordt gestoken, dat hij er met zeven aan den achterkant uithangende lussen in zit. Dit instrument het pëpanden-patolo. Het wordt met veel plechtigheid opgericht en steeds bewaakt; hiervoor wordt ook het schaakspel klaar gezet, dat, naar het heet, dienen moet om de bewakers wakker te houden.

Van den tijd der oprichting van de pëpanden-patolo hangt het einde der hoeffesten af, die bij tusschenpoozen maanden, ja jaren kunnen duren. Wordt zij opgericht vóór middernacht, dan beteekent dit, dat men nog slechts halverwege gevorderd en het einde dus onbepaald is; maar wordt zij na middernacht, gewoonlijk omstreeks twee uur, dat is voor het ochtendkrieken, opgericht, dan duidt dit aan, dat men over zeven dagen klaar moet zijn, en elken dag wordt nu met groote plechtigheid een lus uitgetrokken.

¹⁷⁷ mëgantokkan ajar-wadji, mënjoedahkan sawat; men heeft mij de beteekenis hiervan niet kunnen opgeven. „Mëgantokkan“ moet echter hetzelfde zijn als „mënjoedahkan“, namelijk: opmaken, beeindigen, ook ledigen. „ajar-wadji“ is waarschijnlijk iets gelijksoortigs dan wel hetzelfde als „ajar-toeli“ = water, dat gedurende een feest op geheimzinnige wijze 's nachts uit de rivier wordt gehaald en tot het einde bewaard voor den Sultan, die zich dan daarmee gezicht en handen wast en het gedeeltelijk drinkt; dit gebruik bestaat nog. „Sawat“ is een onbekend woord; vermoedelijk is het de naam van een spijs.

¹⁷⁸ paloegong-goeloeng = rommelend slaan van de gong.

¹⁷⁹ pëbajakan — zie 67.

¹⁸⁰ pantjarakan = te gelijker tijd bespelen.

¹⁸¹ përidja = këmiri, een harde noot.

¹⁸² këliki = djarak (*Ricinus communis*) ook een harde noot.

Deze twee soorten evenals de klappernoot worden gebruikt om te „adoe“ (laten vechten) d. i. men stoot twee dezer noten tegen elkaar zóó hard, dat één barst; wiens noot goed blijft, wint.

¹⁸³ bětëri = bësöerak = juichen.

¹⁸⁴ oelas boemi, oelas balei. Bij plechtige gelegenheden wordt te Těngaroeng altijd veel katoen gebruikt om op den grond uit te spreiden of om daarmee voorwerpen in te wikkelen zooals de „balei's“, door de dewa's gebruikt (bladz. 88). De loopers op den grond heeten: „oelas-boemi“, de bekleedsels der balei's: „oelas balei.“ Al wat gediend heeft tot „oelas“, wordt na afloop van een feest verdeeld.

¹⁸⁵ pijasan eigenlijk „pěrhijasan“ = versiersel, pijasi = ook: kleeden.

¹⁸⁶ orang-oendangan = genoodigden; van: oendang = roepen. Een inlander zegt ook gewoonlijk voor: „uitnoodigen op een diner“: panggil makan = roepen om te eten.

¹⁸⁷ kěmarijan = kěmarin = kělamarin = gisteren.

¹⁸⁸ těngar = alle instrumenten te gelijk bespelen, zooals gedaan wordt tot inleiding van een feest, hetgeen dan het sein is voor degenen, die tegenwoordig willen of moeten wezen, om op te komen.

¹⁸⁹ kalintangan = muziekinstrumenten.

¹⁹⁰ soemba = toeschouwen, toekijken.

¹⁹¹ lěpas měngěrdjakan = eigenlijk los, vrij van feestvieren m. a. w. daarmee geeindigd; hier moet echter gelezen worden: lěpas moelai měngěrdjakan = pas begonnen met feest vieren.

¹⁹² běrpátjar = rood verwen der nagels met de bladeren van de „pátjar.“ Dit gebruik is in Koetei zeer algemeen aan het hof te Těngaroeng is het nog steeds eene plechtigheid, waarmee festiviteiten gepaard gaan.

¹⁹³ toembak-pěgawinan = statiepiek.

¹⁹⁴ ajar toedjoeh soengei = het water van zeven rivieren, namelijk zeven zijrivieren van de Mahakam. Voor het baden (eigenlijk overgieten, het bad in de rivier voorafgaande) wordt ook gebruikt ajar-olakan water uit een draaikolk, zooals men zoo vele in de groote rivier van Koetei aantreft.

¹⁹⁵ mėlaboeh bokor dan mėlaboeh bantan — mėlaboeh = in het water werpen; bokor = koperen kom; bantan = geheimzinnig middel, door vrouwen klaar gemaakt, bestaande uit verschillende bladeren en kruiden. Dit werpen in de rivier van deze voorwerpen,

alvorens de prinses daarin ging baden, moest zeker dienen om de booze geesten te verdrijven of af te leiden.

¹⁹⁶ gëmbala = afhangend versiersel van statiepieken, 't zij haar, 't zij veeren.

¹⁹⁷ toembak-poentoeng = korte piek.

¹⁹⁸ ditoeken = di moeka = voor, in front.

¹⁹⁹ maligei — hieronder moet verstaan worden een groote, hooge estrade op de aloen-aloen, waarop het tēpoeng-tawar plaats vond (zie bladz. 77—78).

²⁰⁰ Het portret van de Kroonprinses van Koetei geeft de kleding van Poetëri Djoendjoeng Boewih vrij goed terug.

²⁰¹ tapih-pasa = een overkleedje, bestaande uit afhangende slippers, ongeveer drie vingers breed, samengesteld uit vierkante dunne gouden plaatjes; een "tapih-pasa" draagt ook de kroonprinses van Koetei op haar portret. Daar zijn de strooken gouden platen om de andere afgewisseld met breed gouden passement; dit zal wel eene uitvinding van later tijd geweest zijn.

²⁰² badjoe anta-koesoema = een kort jakje van geel satijn, met mouwen tot boven den elleboog, van voren en van achteren met dunne platen geslagen goud versierd (zie portret Kroonprinses.)

²⁰³ pënantsat = gouden koord om den middel geslagen, om een kleedje op te houden (zie portret Kroonprinses.)

²⁰⁴ këlät-bahoe këloepak-hoedang is een gouden schouderbedekking in den vorm een garnalenschaal (zie portret Kroonprinses.)

²⁰⁵ soebang-bapang = groote oorknoppen.

²⁰⁶ përi-sijantën = naam van een bijzondere soort van haarwrong.

²⁰⁷ sëkar soesoën tiga = bloemen boven de haarwrong als een kam aaneengeregen; daarvan soesoën tiga = drie rijen (zie portret Kroonprinses.)

²⁰⁸ tjatjoendoe = haarspeld.

²⁰⁹ anggrek-mëdjëti = een bloemsoort; moet hier de naam zijn van een haarnaald.

²¹⁰ binaloe = een boom met gelen bloesem.

²¹¹ gëndasoeli = plant met zeer mooie bloemen.

²¹² djënoe = moesje boven den neus tusschen de wenkbrauwen (zie portretten Kroonprins en Kroonprinses.) Is ook een vorstelijk distinctief.

²¹³ jang bërborih këring tilam — "jang bërborih" dient zeker als bepaling van oerap = smeersel en "këring tilam" om aan te toonen, dat de matras daarvan niet nat werd.

²¹⁴ kěmbang baroe — „baroe“ ook „waroe“, een boom met gele bloemen; dit geel is de ware vorstelijke kleur.

²¹⁵ mēnimboen = branden.

²¹⁶ sěmbawa = geest.

²¹⁷ sampoen = soedah = reeds, al.

²¹⁸ mēnjaoeng roempoet — mēnjaoeng = mēngadoe = tegen elkaar doen vechten; mēnjaoeng roempoet = uit eenige strootjes het korste trekken.

²¹⁹ Hetgeen hier volgt, is niet duidelijk en werd te Koetei ook niet begrepen. Ik meen echter, dat de tekst wel te verklaren is, als men slechts met inlandsche begrippen rekening houdt, hierop neerkomende, dat de mensch altijd en overal omringd is van booze geesten, naijverig op zijn geluk, er op uit dit te verstoren; hoe grooter het geluk, des te grooter het gevaar. Zoo dacht zeker ook de menigte, die dol van opgewondenheid was over hetgeen zij van prinses Djoendjoeng Boewih gezien had. Zij dacht, dat, nu men zoo uitermate blij was, de booze geesten dit wel moesten benijden en wel moesten trachten hen in hunne macht te krijgen; dit zou verschrikkelijk zijn want, al mocht men dan ook het leven daarbij behouden, hunne glorie, hun prinses zouden zij daardoor stellig verliezen.

Ware men maar wat ongelukkig, werd het nu maar bij hen een omgekeerde wereld, een rare boel, dan zouden de booze geesten zeker niet jaloersch zijn, doch hen met rust laten.

Zóó dacht men; menigeeen durfde het uit vrees voor de onzichtbare geesten niet eens uit te spreken; anderen waren echter moediger en gaven aan hunne overdenkingen lucht, ja — er waren zelfs, die nog verder gingen en om de geesten te misleiden allerlei dwaasheden, met name genoemd, uitvoerden.

²²⁰ dadi = rijtschepper.

²²¹ Sěngkalan = hakbord.

²²² boewah gajang = een doosje voor sirihpruimen, gewoonlijk gemaakt in den vorm van de gajang-vrucht.

²²³ ètèr = rijstmaatje van klapperdop.

²²⁴ kělijawat = langarmige aapsoort.

²²⁵ hoedjan batoe = letterlijk: „steenregen“, gewoonlijk gebruikt voor „hagel“; hier moet, dunkt mij, de letterlijke vertaling gebruikt worden

²²⁶ Ook hetgeen hier volgt is niet duidelijk; ik geloof echter dat de vertaling de bedoeling van den tekst weergeeft.

²²⁷ sëtikas = sěkalijan = allen.

²²⁸ djangan kita ingat — mēngingatkan — eigenlijk staat, dat wij elkaar niet herinneren, doch natuurlijk kan deze beteekenis niet bedoeld zijn.

²²⁹ poetja-měmoetja = onverschillig zijn, doen alsof men het te druk heeft.